

Univerza v Ljubljani
Fakulteta za socialno delo

Katja Turičnik

**Življenjske zgodbe otrok priseljencev iz držav bivše
Jugoslavije**

Magistrsko delo

Ljubljana, 2025

Univerza v Ljubljani
Fakulteta za socialno delo

Katja Turičnik

**Življenjske zgodbe otrok priseljencev iz držav bivše
Jugoslavije**

Magistrsko delo

Študijski program: Socialno delo

Mentorica: izr. prof. dr. Jelka Zorn

Ljubljana, 2025

Zahvaljujem se mentorici, izr. prof. dr. Jelki Zorn, ki mi je pomagala uresničiti idejo o temi magistrske naloge, ki sem si jo želela podrobneje raziskati. Z njeno podporo sem pridobila dragoceno znanje s področja mednarodnih migracij, hkrati pa v njej vidim zgled, kako kot socialna delavka resnično delovati v korist ljudi v stiskah. Hvala vam.

Zahvaljujem se tudi mojim sogovornicam in sogovornikom, ki so mi zaupali svoje življenjske zgodbe. Te predstavljajo nenadomestljiv vir znanja o živeti realnosti otrok priseljencev in brez vas je ne bi mogla tako dobro razumeti.

Izjemno pa sem hvaležna tudi svoji družini, fantu in prijateljicam, ki so me na različne načine podpirali ves čas pisanja tega dela. Hvala za vso spodbudo!

Življenjske zgodbe otrok priseljencev iz držav bivše Jugoslavije

Povzetek magistrskega dela

V magistrskem delu raziščem, kako je razpetost med Slovenijo in domovino staršev vplivala na življenje ter odraščanje otrok priseljencev iz držav nekdanje Jugoslavije, ki so v Slovenijo prišli kot majhni otroci oz. se tukaj rodili. Skozi njihove pripovedi proučim odnos večinske družbe do priseljencev.

V teoretičnem uvodu najprej predstavim nekaj osnovnih podatkov o priseljencih iz držav nekdanje Jugoslavije ter eksistencialno kompleksnost transnacionalnih družin. Naredim tudi pregled pojavov, ki na občutek (ne)sprejetosti priseljencev in njihovih otrok v družbi najbolj vplivata: to sta nacionalizem in državljanstvo ter iz njiju izhajajoč odnos do priseljencev, ki se pogosto kaže skozi predsodke, mikroagresije in druge oblike diskriminacije. Opišem dvo oz. večjezičnosti pri otrocih priseljencih kot vir moči in možnost pripadnosti več identitetam hkrati.

V nadaljevanju orišem izbrano metodo raziskovanja, narativni intervju, katerega namen je sogovornike spodbuditi k pripovedovanju njihovih življenjskih zgodb. Narativni intervju je po svojih lastnostih izrazito nestrukturiran in sledi toku pripovedovanja intervjuvanca. Pogovore sem izvedla s šestimi posamezniki oziroma posameznicami, ki izvirajo iz Bosne, Črne Gore, Hrvaške, Kosova in Severne Makedonije. Dva izmed njih sta v Sloveniji odraščala v času nekdanje skupne države, ostali štirje pa so se rodili oz. se priselili v že samostojno Slovenijo.

V osrednjem delu naloge prikažem zgodbe intervjuvancev, pri čemer sem sledila njihovem načinu pripovedovanja in temam, ki so jih odpirali. Poskušala sem prikazati tudi njihovo čustveno doživljanje. Vsak izmed sogovornikov je izpostavil kakšen drug vidik odraščanja in življenja v Sloveniji, nekatere teme pa niso značilne le za priseljence, kot je denimo kritičen pogled na vrednostni sistem svojih staršev.

V tematski analizi in kritični razpravi sem združila v zgodbah ponavljajoče se izkušnje intervjuvancev v posamezna poglavja in jih povezala s teorijo. Ugotovila sem, da otroci priseljencev zaradi svojih hibridnih identitet niso polno sprejeti niti tukaj niti v domovini njihovih staršev. Skoraj vsi sogovorniki izpostavijo kakšno mikroagresijo, ki so jo doživeli na podlagi svojega etničnega porekla, trije pa tudi različne dejavnike, zaradi katerih ljudje ne opazijo, da izvirajo od drugod. Nerazkritje njihove identitete v določenih situacijah razumem kot strategijo zaščite pred diskriminacijo. Večina je povedala, da so se vsaj v določenem obdobju svojega otroštva soočali z revščino, polovica pa še, da je bil vsaj eden od staršev zaradi dela veliko odsoten. Dve intervjuvanki sta se dotaknili problematike nezmožnosti njunih staršev za pomoč pri šolskih obveznostih. Prav vsi sogovorniki so izpostavili prepad v miselnosti med sabo ter starši oz. vrstniki, ki so odrasli v domovini staršev, predvsem na področju enakosti med spoli ter vzgoje otrok.

Ključne besede: otroci priseljencev, države nekdanje Jugoslavije, transnacionalne družine, hibridna identiteta, občutek (ne)pripadnosti, mikroagresije

Life Stories of Children of Immigrants from the Former Yugoslav Countries

Master's Thesis Abstract

In my master's thesis, I investigate how a split between Slovenia and parents' homeland has affected the lives and upbringing of children of immigrants from the countries of the former Yugoslavia who came to Slovenia as young children or were born here. Through their stories, I examine the attitude of the majority society towards immigrants.

In the theoretical introduction, I first present some basic data on immigrants from the countries of the former Yugoslavia and the existential complexity of transnational families. I also provide an overview of the phenomena that influence the feeling of (non)acceptance of immigrants and their children in society the most: these are nationalism and citizenship and the resulting attitude towards immigrants, which is often manifested through prejudice, microaggressions and other forms of discrimination. I describe bilingualism or multilingualism in immigrant children as a source of strength and the possibility of belonging to multiple identities at the same time.

In the following, I outline the chosen research method, the narrative interview, the purpose of which is to encourage the interviewees to tell their life stories. The narrative interview is distinctly unstructured in its characteristics and follows the flow of the interviewee's narration. I conducted interviews with six individuals originating from Bosnia, Montenegro, Croatia, Kosovo and North Macedonia. Two of them grew up in Slovenia during the former common state of Yugoslavia, while the other four were born or immigrated to the already independent Slovenia.

In the central part of the thesis, I present the stories of the interviewees, following their way of telling stories and the topics they raised. I also tried to present their emotional experiences. Each of the interviewees highlighted a different aspect of growing up and living in Slovenia, and some topics are not typical only for immigrants, such as a critical view of their parents' value system.

In thematic analysis and critical discussion, I combined the interviewees' recurring experiences in the stories into individual chapters and connected them to theory. I found out that children of immigrants are not fully accepted neither here nor in their parents' homeland due to their hybrid identities. Almost all interviewees highlight some microaggression they have experienced based on their ethnic origin, and three also highlight various factors which make people not notice that they come from elsewhere. I understand the non-disclosure of their identity in certain situations as a strategy for protection against discrimination. Most said that they had faced poverty at least during a certain period of their childhood, and half also said that at least one parent was absent a lot due to work. Two interviewees touched on the issue of their parents' inability to help them with schoolwork. All interviewees highlighted the gap in mentality between themselves and their parents or peers who grew up in their parents' homeland, especially in the areas of gender equality and child rearing.

Keywords: children of immigrants, countries of the former Yugoslavia, transnational families, hybrid identity, sense of (non)belonging, microaggressions

VSEBINA

1. TEORETIČNI UVOD	1
1.1. Priseljenci v Sloveniji.....	1
1.2. Transnacionalne družine.....	2
1.3. Občutek pripadnosti	4
1.4. Narod, državljanstvo, nacionalizem	5
1.5. Diskriminacija, mikroagresije in predsodki	8
1.6. Socialno ekonomski položaj.....	11
1.7. Dvo in večjezičnost	12
2. POTEK RAZISKAVE.....	14
2.1. Opredelitev problema	14
2.2. Vrsta raziskave	15
2.3. Metoda in teme raziskovanja.....	15
2.4. Populacija in vzorčenje	17
2.5. Zbiranje podatkov.....	17
2.6. Opis analize intervjujev	18
3. NARATIVNA ANALIZA.....	19
3.1. Toni: »Družba enkrat, ko te sprejme, je to super, ampak od začetka se je pa treba velik truditi pa matrat okrog tega.«	19
3.2. Bojan: »Včasih bi si zaželel pač, da bi tut jaz bil ... ne samo tu rojen, ampak rojen recimo v družini, ki bi izhajala iz Slovenije, v slovenski družini.«	25
3.3. Liri: »Zelo ponosen sem, da se nisem pustil albanskim pritiskom, da sem vseeno pač kritično gledal na svet, da sem se naučil kritično razmišljati in sprejemati vse vrste ljudi.«	31
3.4. Linda: »In skozi celo življenje nekako si samo čakal na poletje, da lahko greš na Kosovo, da vseeno malo bolj občutiš, da si to ti, da si mogoče tudi bolj doma.«	37
3.5. Elmedina: »Čez osnovno, edino, kar mi je manjkalo pa da lahko rečem, da je to razlika zaradi tega, ker moji niso od tukaj, je to, da moja mami meni ful ni znala pomagati za šolo nič.«	44
3.6. Alma: »Včasih se sprašujem, kako bi bilo, če ne bi bilo vojne – a bi dejansko jaz lahko odraščala v svojem okolju, med svojimi ljudmi, kjer se nikoli ne bi počutila tujka, kjer nikoli ne bi rabila nič dokazovat, razlagat?«	53
4. TEMATSKA ANALIZA IN KRITIČNA RAZPRAVA.....	60
4.1. Doživljanje diskriminacije, rasizma in mikroagresij.....	60
4.2. Občutek (ne)pripadnosti	63
4.3. Odsotnost očeta v otroštvu in mladosti	64
4.4. Vlaganje denarja v nepremičnine v domovini staršev.....	65
4.5. Razlika v vrednotah in načinu razmišljanju med otroci in njihovimi starši	66
4.6. Nezmožnost in nemotiviranost staršev za pomoč pri šolskih obveznostih	67
4.7. Izkušnja revščine	68

4.8. Jezik	68
4.9. Izbira (bodočega) zakonskega partnerja.....	68
5. POVZETEK UGOTOVITEV IN PREDLOGI.....	69
6. UPORABLJENA LITERATURA.....	72

1. TEORETIČNI UVOD

Za magistrsko delo sem se odločila raziskati življenja oseb, ki so se v Slovenijo priselile kot mlajši otroci, tj. v nižjih razredih osnovne šole, in oseb, ki so se rodile v Sloveniji staršem priseljencem. Osredotočila sem se na tiste, katerih starši prihajajo iz držav bivše Jugoslavije, saj le-ti v Sloveniji predstavljajo največjo skupino imigrantov, hkrati pa si Slovenci z njimi delimo zgodovino. Za raziskovanje izkušenj obeh skupin, tj. tako tukaj rojenih kot priseljenih v zgodnjem otroštvu, sem se odločila zato, ker sem predvidevala, da so izkušnje obojih zelo podobne, saj gre za obdobje najintenzivnejšega oblikovanja osebnosti. Te otroke so močno zaznamovali tako dominantna kultura novega okolja kot kultura staršev. Otroci so posledično razpeti med dve državi, hkrati pa so zaradi svojega etničnega porekla v Sloveniji večkrat tretirani kot nepravi državljani.

Čeprav Evropska komisija (b. d.) 'priseljenca druge generacije' definira kot »osebo, ki je bila rojena in prebiva v državi, v katero je vsaj eden od njenih staršev prej vstopil kot priseljenec,« pa se strinjam s Sedmak (2018, str. 164), ki poudarja, da je 'migrant druge generacije' neprimeren ter zavajajoč pojem, saj izpostavlja priseljenški status osebe, čeprav je bila v Sloveniji že rojena in v resnici ni priseljenka oz. priseljenec. Pravi, da tako poimenovanje ni nedolžno, ker jasno izraža njeno 'drugačnost' ter razlikovanje med 'nami' ter 'njimi'. Tako kot ona bom ta pojem zato v magistrskem delu uporabljala v navednicah. Tudi za drugo skupino, tj. tiste, ki pridejo v Slovenijo (ali katero koli drugo državo, kamor so pač migrirali njihovi starši) živeti enkrat v času svojega otroštva, tu preživijo večji del življenja, opravijo večino svojega šolanja in se tekoče naučijo slovensko (oz. uradne jezike te države oz. regije), bi rekla podobno. Res je sicer, da so se sem dejansko priselili, a so obenem tako integrirani, da res ni treba iskati razlogov, zakaj naj bi bili 'drugačni' od 'pravih Slovencev'.

Potomci in potomke priseljencev so družbena skupina, ki ji je na individualni in kolektivni ravni prek primarne socializacije posredovana skoraj nemogoča naloga – končati, kar njihovim staršem ni uspelo – dejanje selitve in se z vsemi izkušanimi identitetnimi navzkrižji uveljaviti kot prebivalec 'novega sveta' (Razpotnik, 2004, str. 11).

1.1. Priseljenci v Sloveniji

Prvega januarja 2024 je imela Slovenija 2.123.949 prebivalcev (SiStat, b.d.). Od teh je bilo 143.639 takih, ki so bili rojeni v BiH, 3511 v Črni gori, 40.114 na Hrvaškem, 29.637 na Kosovu,

21.649 v Severni Makedoniji in 31.027 v Srbiji (Eurostat a-e, 2025). Ti posamezniki iz nekdanjih jugoslovanskih držav sestavljajo najštevilčnejšo skupino priseljencev pri nas. To seveda ni naključje, saj je mnogo od njih v Slovenijo prišlo že v času nekdanje skupne države, ko so bile tovrstne migracije označene kot notranje selitve. Takrat so se priseljevali predvsem zaradi boljših zaposlitvenih možnosti, saj je bila Slovenija gospodarsko razvitejša od ostalih republik. V devetdesetih letih prejšnjega stoletja pa je velik razlog za migracije postal tudi beg pred vojno v domovini.

Razpad Jugoslavije se je zgodil po obdobju politične krize v osemdesetih letih, zaradi katere je prišlo do etničnih konfliktov, ki so potekali od leta 1991 do 1999. Te vojne so najbolj prizadele Bosno in Hercegovino, Hrvaško in Srbijo, medtem ko je vojna v Sloveniji, ki se je začela prva, trajala samo 10 dni (Ivanović, Jovanović in Fritsche, 2016, str. 500). Čeprav je v Sloveniji po desetih dneh oboroženih spopadov zavladal mir, pa to ne pomeni, da ni bilo sistematičnih kršitev človekovih pravic, ena najbolj poznanih – ki se nanaša na priseljence iz področja nekdanje Jugoslavije – je izbris iz registra stalnega prebivalstva Republike Slovenije.

1.2. Transnacionalne družine

Transnacionalna družina je posledica vse bolj globaliziranega načina življenja, ki se odvija prek meja različnih držav in tako zmanjšuje možnosti, da bi kraj rojstva, bivanja in smrti določenega posameznika sovpadali (Skrbiš, 2008, str. 231). Kdaj so se začele pojavljati, je nemogoče določiti, a o transnacionalnih družinah lahko načeloma govorimo v katerikoli situaciji, ko ljudje vzdržujejo stike s sorodniki onkraj meja cesarstev, kraljestev in nacionalnih držav, torej že dolgo (prav tam, str. 232).

Na kakšen način so otroci vključeni v migracijski proces svoje družine, je odvisno od socialno političnih okoliščin, globalnih ekonomskih pogojev, geografskih značilnosti, zgodovinskih in političnih odnosov med posameznimi državami, od dosegljivih virov ter kulturnih navad in prepričanj. Priseljenski otroci so tako kot vsi ostali otroci v fizičnem, ekonomskem in čustvenem smislu na nek način odvisni od odraslih, koliko in na kakšen način je določen spol pri različnih starostih razumljen kot odvisen, pa je kulturno konstruirano (Orellana, Thorne, Chee in Lam, 2001, str. 586-587).

Ko se starši odločajo, ali bodo v tujino migrirali sami ter otroke pustili v domovini, jih vzeli s sabo ali jih po določenem času poslali nazaj, so aktivno vključeni v proces razvoja otrok v skladu z njihovimi cilji ter vrednotami. Družine lahko včasih začasno zanemarjajo potrebe ali

predpostavljene potrebe svojih otrok (ali pa tak vtis dajejo zunanjim opazovalcem), da bi zanje odprli možnosti v prihodnosti. Nekaterе meddržavne selitve vključujejo namerne, dolgotrajne strategije, spet druge pa so osnovane na prisilnih odločitvah, ki izhajajo iz omejenih možnosti. V gospodinjstvih, ki se komajda preživljajo, si enostavno ne morejo privoščiti, da bi v ospredje postavili otrokove 'razvojne potrebe'. Družine, razpete med mejami različnih držav in ki razpolagajo z minimalnimi ekonomskimi viri, se zelo žrtvujejo, kar lahko vključuje celo izgubo določene kakovosti v ljubezni do svojih otrok in ljubezni otrok do staršev (prav tam, str. 587).

Meddržavna organizacija življenja lahko družinam pomaga, da se postavijo na drugačen položaj znotraj spreminjajočega se ekonomskega stanja ter da prekinejo medrazredne odnose, v katere so bili ujeti doma. Z delovanjem v meddržavni sferi, v času, ko sta tokova delovne sile in kapitala po svetu povečana, si družine ter posamezniki ustvarijo manevrski prostor in lahko presežejo življenjske možnosti, ki so jim bile sicer dane ob rojstvu (prav tam, str. 587).

Za priseljenke družine, ki so v tujino odšle zaradi boljših eksistencialnih pogojev, je značilno tudi, da svojcem, ki so ostali v domovini, pošiljajo oz. nosijo denar. Kot piše Zidar (2019, str. 23), v nekdanjih državah Jugoslavije, od koder prihaja večina priseljencev v Sloveniji, finančna nakazila iz tujine občutno vplivajo na državni BDP. V Bosni in Hercegovini so na primer leta 2017 ta nakazila predstavljala 11,5% njihovega BDP, na Kosovem pa kar 13%.

Čeprav so denarna nakazila iz tujine skozi leta upadla, za mnoga gospodinjstva v BiH še vedno predstavljajo pomemben del družinskega proračuna. Ti finančni prejemki jim pomagajo tako pri vsakdanji potrošnji kot tudi pri razvoju – z njimi gradijo hiše in plačujejo različna popravila, kupujejo gospodinske aparate, obenem pa krijejo stroške zdravstvene in socialne oskrbe starejših ter šolanje mlajših družinskih članov. Z njimi podpirajo celo delovanje malih podjetij, skupnostne projekte in lokalno infrastrukturo (Halilovich, Hasić, Karabegović, Karamehić-Muratović in Oruč, 2018, str. 6).

Zidar (prav tam, str. 25) izpostavlja tudi, da so mnogi migranti investirali v izgradnjo hiš v svoji domovini, kar je znaten prispevek tako za njihovo lastno družino kot tudi za tamkajšnje prebivalce. Realnost pa je žal taka, da te nepremičnine nato večino časa samevajo, saj imajo lastniki in njihovi svojci v Sloveniji stekane tesne socialne mreže, medtem ko jih v izvornem okolju postopoma izgubljajo. Ta dejavnik je tako zelo pomemben, da se marsikdo niti ob upokojitvi ne odloči za selitev nazaj v domovino. Hiše, zgrajene v domači vasi na Balkanu, posledično ogromno izseljencev uporablja samo v času dopustov in počitnic.

1.3. Občutek pripadnosti

Pojem pripadnosti nekemu narodu oziroma skupnosti v tem smislu obsega tako čustven kot formalni vidik. Pogosto se zgodi, da so otroci priseljencev iz balkanskih držav, četudi imajo slovensko državljanstvo, so tu rojeni in tekoče govorijo slovensko, pri nas označeni kot čefurji, 'tisti od dol' ipd., ko grejo obiskat družino v domovino njihovih staršev, pa jih imajo za Slovence. Posledično jih torej nikjer ne sprejemajo kot čisto pravih državljanov tiste države, vedno bodo našli neko podrobnost, zaradi katere ji menda ne pripadajo dovolj, kar pa seveda vpliva tudi na posameznikovo čustveno doživetje samega sebe ter svoje identitete.

Kot sem omenila že uvodoma, avtorica Sedmak (prav tam) izpostavlja problematiko terminologije 'priseljenka druge generacije', saj se na osebo sklicuje kot na 'ne-Slovenko', torej tujko. S tem v kontekstu etnične identitete poudari njeno domnevno 'nepripadnost' ter 'tujost'. Pajnik (2011) piše, da je občutek lastne pripadnosti priseljencev ter njihovih otrok močno odvisen tudi od strukturne neenakosti, ki jih ustvarjajo družbena razmerja moči. Ko slovenski domačini poudarjajo njihovo 'tujost', jim s tem njihovo identiteto v veliki meri vsilijo. Kot izpostavlja v svoji raziskavi, se ogromno priseljencev čuti, kot da spadajo 'nekam vmes' – v svoji rodni državi se po letih življenja v tujini ne počutijo več zares doma, saj so se v tem času spremenili, hkrati pa jim niti Slovenija ne daje občutka pripadnosti.

Ta vmesna pozicija pri najstnikih priseljskega izvora, ki so močno zasidrani v različnih kulturah, pogosto vodi v razvoj hibridne identitete, ki odraža prečkanje kulturnih meja in kulturno prepletanje v globalnem svetu. To še posebej drži za najstnike, ki nimajo osebne izkušnje z migracijo, so pa v Slovenijo migrirali njihovi starši ali stari starši. Transkulturalnost in proces kulturne hibridizacije se močno poznata na njihovi konstrukciji in rekonstrukciji lastne identitete ter na občutku pripadnosti. Domneve, da so jezikovna, kulturna ter etnična prilagoditev ali dolgotrajna asimilacija enostavni in jasni procesi, ne držijo. Priseljenci prve, 'druge' in 'tretje' generacije ne postanejo domačini s tem, da preprosto 'odpravijo priseljske sledi'. Iz pričujoče raziskave je videti, da negativne in/ali nedosledne reakcije drugih ljudi (npr. vrstnikov, učiteljev, družinskih članov ter ostalih posameznikov v domačem okolju), tako v državi, kjer živijo, kot tudi v državi, od koder izvirajo, vplivajo na razvoj občutka varnosti in psihološke stabilnosti, ki vodita v konstrukcijo občutka pripadnosti ter hibridne identitete. Spodbudno, sprejemajoče in nediskriminatorno okolje so elementi, ki lahko h temu resnično pripomorejo. Za najstnike s priseljskim ozadjem pa je v tem smislu pomembno tudi, da v

Sloveniji zase vidijo perspektivo za dolgotrajno prihodnost (Sedmak in Medarić, 2022, str. 113).

1.4. Narod, državljanstvo, nacionalizem

To poglavje se mi zdi pomembno in smiselno omeniti, saj dojemanje naroda, državljanstva ter prisotnost nacionalizma močno zaznamujejo življenje priseljencev in njihovih otrok v gostujoči državi. Kot piše Dekleva (2000), se v Sloveniji silovito otepamo 'balkanskosti', obenem pa se trudimo biti čim bolj zahodnjaški, čim bolj evropejski, del razvitega sveta. Intenzivno poudarjanje Slovencev kot 'čistega' naroda in naše kulture kot večvredne od 'balkanske' po osamosvojitvi je za priseljence iz drugih delov bivše Jugoslavije naredilo ogromno škode.

Mišljenje, da smo tako zelo drugačni, boljši od njih, se mi zdi precej ironično, glede na to, da prav tako kot oni spadamo v skupino južnih Slovanov, že za nekaj generacij nazaj težko poznamo točen izvor svojih prednikov, obenem pa je obstoj 'čistih' narodov nemogoč. Kaj pravzaprav sploh je narod? Kralj (2008, str. 83) poudarja, da so narod, nacionalnost ter nacionalizem pojmi, ki jih je zelo težko točno definirati in preučiti, saj taki poskusi neizogibno vodijo do razhajanj in trenj, redko pa prinesejo nova spoznanja. V tem kontekstu je smiselno dodati tudi Andersonovo (1998, str. 14) definicijo, da je »narod zamišljena politična skupnost.« Razloži, da niti pripadniki najmanjših narodov nikoli ne morejo spoznati in srečati vseh svojih sonarodnjakov, celo vedo ne zanje, kljub temu pa si svoj narod družno predstavljajo kot povezano skupnost. Trdi, da »so zamišljene vse skupnosti, ki so večje od prvotnih vaških skupnosti in preraščajo neposredni medčloveški stik (morda pa celo tudi te)« (prav tam, str. 15). Živimo sicer v časih, ko so meje nacionalnih držav strogo začrtane in so naše življenjske možnosti močno odvisne od našega državljanstva, npr. potencialne migracije v tujino. Ko se pripadniki neke narodne skupine tako iz različnih razlogov preselijo v drugo nacionalno državo oz. na področje, kjer večinsko prebivalstvo predstavlja drug narod, so tam pogosto tretirani slabo, saj se 'domorodci' močno poistovetijo s svojo namišljeno skupnostjo, v kateri jim tujci izven te skupnosti predstavljajo grožnjo. Nacionalne države, kot jih poznamo danes ter s tem povezano državljanstvo, pa sicer ne obstajajo od vedno. Razpotnik (2004, str. 36) izpostavlja, da obstaja mnogo možnih teorij za razvoj nacionalnih držav, vendar imajo med sabo precej različna normativna, teoretična in politična izhodišča; skupno jim je le prepričanje, da se je institucija nacionalne države pojavila v evropski modernosti.

Kralj (2008, str. 81-92) piše, da sta formacija nacionalnih držav s strogo določenimi mejami ter obstoj nacij domnevno utemeljena na objektivnih in »naravnih« dejstvih, kot so skupen jezik, ozemlje, zgodovina, kultura in religija. S pomočjo mnogih kritičnih avtorjev dokaže, da so ta dejstva politični voditelji pravzaprav vedno prirejali in potencirali v svojo korist, odvisno od tega, kar so takrat pač želeli doseči. V času Jugoslavije, na primer, so močno poudarjali podobnosti med različnimi južnoslovanskimi ljudstvi ter ne naslavljali njihovih razlik (npr. religije), po njenem razpadu na posamezne države pa so se intenzivno usmerili prav v potenciranje in umetno ustvarjanje razlik med njimi (npr. nenadno ločevanje hrvaščine in srbščine kot dveh različnih jezikov, medtem ko sta bili še malo pred tem poimenovani srbohrvaščina).

Avtorica v omenjenem delu razčleni vsakega od prej naštetih domnevnih utemeljitvenih dejstev (tj. jezik, ozemlje, zgodovina, kultura in religija) ter nam približa, kako so lahko za obstoj vsake posamezne države oz. nacije uporabljena povsem drugače. Če se osredotočim na nacionalni jezik, na primer - to, čemur radi pravimo materni jezik, je v bistvu knjižni jezik in ne dialekt, ki ga dejansko govorimo doma, poudarja Kralj. Je napol umetna tvorba, katere cilj je združevanje ljudi v isto kategorijo in njihovo povezovanje, na njegovi podlagi pa je nastalo veliko nacionalnih držav. Avtorica v razmislek navaja Renanov (What is a Nation? V: Bhabha, H. (ur.). *Nation and Narration*. London, New York: Routledge, 1990) primer Švice, kjer imajo štiri uradne jezike, pa so prebivalci ne glede na to, katerega od njih govorijo doma, definirani kot en narod, na drugi strani pa države Latinske Amerike ter Španija kljub istemu jeziku ne tvorijo iste nacije. Narod oz. nacija je tako v veliki meri umetno, politično ustvarjen pojem. Politični voditelji za doseg svojih ciljev z dejstvi manipulirajo ter jih lahko v različnih situacijah celo nasprotujoče si utemeljujejo.

Kralj (prav tam, str. 100) v nadaljevanju opisuje, da politična ideja nacionalne države, ki je bila za razvoj kapitalizma najpriročnejša oblika ureditve, ni mogla funkcionirati zgolj s pomočjo družbene prisile ali z izobraževalno-moralnimi spodbudami, pač pa je mogla nekako vzpodbuditi ljudi, da se bodo tudi sami globlje identificirali z njo. Nacionalna identiteta tako izvira iz lastnega občutka pripadnosti nekemu narodu ter prepoznavanja ostalih članov te skupnosti kot svojih sonarodnjakov. V povezavi s tem navaja Agambna (2000, str. 20), ki nacionalno državo definira kot »državo, ki postavlja rojstvo za temelj lastne suverenosti,« - rojstvo na ozemlju nekega naroda torej avtomatsko predstavlja nadaljevanje in rast tega naroda. Nadaljuje (prav tam, str. 115-116), da iz rojstva, povsem naravnega dejstva, v trenutku ustvari

nacionalno pripadnost, običajno dodeli državljanstvo in novorojenega brez vprašanj takoj vključi v državnoadministrativni sistem. Avtorica poudarja (prav tam, str. 100), da za razliko od občutka pripadnosti identiteta ter še toliko bolj nacionalna identiteta nista nekaj naravnega, nastalega samega od sebe. V življenja modernih ljudi sta bili vpeljeni kot fikcija, ki je šele počasi začela postajati 'logično, samoumevno dejstvo', za kar pa je bilo potrebnega dosti truda ter prisile.

Pozabljamo na to, da tujcev ne ustvarja njihova temna polt, črka l, ki jo drugače izgovarjajo, ali katerakoli druga lastnost, pač pa si svoje tujce ustvarjamo sami, ker jih potrebujemo zato, da mi sami nekaj smo. [...] Koncept naroda je v svojem bistvu ideološki konstrukt ter je v tem smislu prav tako poljuben in zato ničev kot katerakoli druga opredelitev. Strah pred praznim poljem nepripadnosti poganja ljudi v ustvarjanje identitet. Vsakdo poskuša na svoj način opraviti s svojo tujostjo. Splošna formula, kako se napolniti z vsebino, je: postaviti se nasproti nekomu, ki ni ti (Dekleva, 2002, str. 18).

Vse to je pomembno omeniti, saj je dokaz, da si je povsem nesmiselno delati skrbi glede naseljevanja 'tujcev' v Sloveniji (oz. v katerikoli drugi nacionalni državi), ker narod nikoli ni bil in tudi nikoli ne bo 'čist' – to je navadna izmišljotina brez prave podlage. Prav vsi izmed nas imamo kljub enakemu državljanstvu zelo različna ozadja; naši predniki skozi zgodovino so ubrali najrazličnejše migracijske poti po svetu, živeli na mnogih območjih in se s konceptom lastne nacionalnosti do pred kakšnimi 200 leti sploh še ne ukvarjali. Vseeno pa pri otrocih priseljencev, kljub temu, da so bili tu rojeni in so tudi najbolj doma, vse prevečkrat poudarjamo njihovo domnevno tujost, kar v svojem avtobiografskem romanu, *Zakaj ne pišem*, opisuje tudi Dijana Matković. Je pisateljica, katere starša sta v Slovenijo prišla iz Bosne, ona pa se jima je rodila tukaj. V pričujočem delu se osredotoča na svoje odraščanje ter osamosvajanje, ki sta bila močno zaznamovana z revščino ter občutki nepripadnosti in sramu.

Na primer. Na ploščadi v parku Tabor (*ob Taborišču*) so neki večer organizirali ogled mladinskih filmov iz minulih desetletij. Sedela sem v bližnjem lokalu in se spominjala prizorov, s katerimi sem odraščala: iz *Kekca*, *Sreče na vrvi* itd. Kultni mladinski filmi, ki so oblikovali odraščanje cele generacije, več generacij, s tem pa tudi mene. Pomislila sem na nacionaliste, ki me tako radi pošiljajo »tja, od koder sem prišla.« pošiljajo me torej v kraj, ki obstaja samo v njihovi glavi, neobstoječ kraj, izhajam pa od tam kot oni. Iz teh filmov, pa risank in serij, ki smo jih kot otroci vsi gledali, v

večini me je oblikoval enak kulturni material kot te, ki stojijo na drugi strani in me pošiljajo v kraj, ki ne obstaja, če pa že, je identičen njihovemu. Izhajamo iz istega, a vendar, jaz sem tu in tam so oni (2021, str. 115).

V tem citatu je dobro razviden proces drugotenja, ustvarjanja 'tujcev'. Da bi utemeljili svoj obstoj kot Slovenci, potrebujemo nekoga, ki to po našem ni in na njem poiščemo lastnosti, ki mu menda manjkajo, da bi bil lahko del 'našega naroda'. Četudi avtorica več kot očitno tekoče govori slovensko in si je s pisanjem v slovenščini celo ustvarila kariero, je rojena na Dolenjskem, je v Sloveniji opravila celotno šolanje, vključno s študijem, kjer je blestela in je povsem »slovenskega videza«, to še vedno ni dovolj. Njena starša sta priseljenca »od dol« in njihov priimek se konča na -ić, kar ne ustreza slovenski imaginaciji lastne skupnosti. Posamezniki, kot je ona, tako ne glede na vse svoje uspehe in presežke vedno znova dobijo sporočilo, da sem ne pripadajo zares.

Migracije se dogajajo že od nekdaj in se tudi vedno bodo, ker bodo zmeraj obstajali družbeni in naravni vzroki, ki nas bodo gnali k iskanju boljših življenjskih možnosti. Samo zato, ker se rodimo v določeni državi, ne pomeni, da bi morali tam za vedno ostati zakoreninjeni. Obenem ne smemo spregledati, da priseljenci v resnici veliko doprinesejo k razvoju Slovenije - kot poudarja Zidar (2019, str. 20), prav vsi ljudje, ki tukaj plačujejo davke, so del potrošniškega sistema in se na različne načine vključujejo v družbeno življenje, ne glede na njihov (ne)migrantski izvor, prispevajo k državnemu sistemu socialne varnosti ter razvoju državne blaginje.

1.5. Diskriminacija, mikroagresije in predsodki

Kilomba piše, da posamezniki niso dejansko 'drugačni', pač pa to postanejo skozi proces diskriminacije. Norma, po kateri jim je ta drugačnost pripisana, je vedno ustvarjena na podlagi skupine ljudi z največjo družbeno močjo v tistem okolju, torej odvisna od tega, kako zelo naj bi ljudje z manjšo močjo od norme odstopali. Tako se redko zgodi, da bi kot normo 'običajnega' postavili npr. temnopolte osebe ter potem preučevali, kako zelo se belci razlikujejo od nje, saj imajo ti bistveno več družbene moči in je njihova prisotnost sprejeta povsod, ne glede na državo ali institucijo – varnostnik bo dosti bolj sumničav do nekoga s temnejšo poltjo ali brado ter ga zato zasledoval po trgovini, kot pa nekoga s svetlejšimi telesnimi lastnostmi (2008, str. 42). V primeru priseljencev iz Balkanskih držav v Sloveniji torej normo predstavljajo 'pravi Slovenci', tisti s priimkom na -ić pa so 'drugačni', čeprav so jim lahko na videz povsem enaki.

Priseljenci ter njihovi potomci so pogosto deležni tudi najrazličnejših mikroagresij. To so kratke, čisto vsakdanje žaljivke, izražene na verbalni, vedenjski ali okoljski ravni, bodisi namerne ali nenamerne, ki izražajo sovražne, zaničujoče ali negativne opazke ter žalitve do pripadnikov drugih etničnih manjšin. Osebe, ki izvajajo mikroagresije, se v interakcijah z ljudmi z drugačnim etničnim izvorom od njih pogosto niti ne zavedajo, da to počnejo (Sue idr., 2007, str 271), v svojih mikro dejanjih ne vidijo nič slabega. Žrtve so zato dostikrat zmedene, kako naj si jih razlagajo – se je to, kar se jim zdi, da se je zgodilo, res zgodilo? Ali naj se pretvarjajo, kot da ni nič narobe, ali pa se napadalcu postavijo po robu? In če se, kako naj mikroagresijo dokažejo? Ali je sploh vredno truda (prav tam, str. 279)?

Omenjeni avtorji mikroagresije razvrščajo v tri kategorije – mikro napad, mikro žalitev ter mikro zanikanje (prav tam, str. 274).

Mikro napad opisujejo kot odkrito ponižanje druge osebe, besedno ali nebesedno, katerega namen je z žaljivkami, izogibanjem ali namerno diskriminacijo žrtev prizadeti (pri pouku slovenščine dajati slabše ocene dijakom, katerih priimki se končajo na -ić, na primer). Kljub temu, da so zavestni in premišljeni, se običajno dogajajo v omejenih, 'zasebnih' (mikro) situacijah, ki agresorju omogočajo določeno stopnjo zasebnosti. Svoja osebna prepričanja o manjvrednosti manjšin javno izrazijo le, ko izgubijo nadzor nad sabo, ali pa, ko se za napad počutijo dovolj varne (npr. samo pred sošolci diskriminiranih dijakov in ne pred celo šolo).

Mikro žalitve se izražajo skozi komunikacijo, ki sporoča nesramnost, neobčutljivost ter razvrednoti raso dediščino ali identiteto posameznika. To so prikrite zbadljivke, ki se jih storilec pogosto sploh ne zaveda, prejemniku sporočila pa so še kako jasne. Ko npr. beli delodajalec temnopoltemu kandidatu za delovno mesto pove, da bo na ta položaj sprejel najbolj kvalificiranega posameznika, ne glede na barvo kože, ali pa ko je temnopolti kasneje vprašan, kako je dobil svojo službo, ima to zanj lahko dvojen pomen: a) temnopolti niso kvalificirani in b) službo lahko dobijo samo zaradi spodbujanja enakih možnosti, ne pa zaradi svojih sposobnosti. Tovrstna komunikacija ni nujno vedno znak agresije, jo pa prejemnik kot tako lahko razume, če je takih stavkov pogosto deležen.

Mikro zanikanje prepoznamo po komunikaciji, ki izključuje, izničuje posameznikove misli, občutke ali doživeto resničnost. Ko so priseljenci ter njihovi potomci pohvaljeni, da dobro govorijo jezik v državi, kjer živijo, ali pa so kar naprej vprašani, kje so bili rojeni, je namen zanikati njihov izvor v tej državi ter jim sporočiti, da so tujci.

Priseljenci ter otroci priseljencev iz nekdanjih bivših republik so s strani 'pravih Slovencev' pogosto deležni različnih zbadljivk, ki izražajo njihovo manjvrednost ter se naslanjajo na predsodke in stereotipe o njihovi mentaliteti ter načinu življenja. Predsodki in stereotipi večinoma nastanejo v situacijah, ko ena etnija dominira nad drugo, pri tem pa poskuša v skrajnih primerih celo na nasilen način spremeniti kulturno identiteto pripadnikov manjšin (Lukšič Hacin, 1999, v Potisk, 2013, str. 3). Obrambni mehanizem priseljencev ter njihovih otrok na tak odnos se večkrat kaže kot agresija, saj si želijo na vsak način ohraniti ter izboljšati svoj položaj v družbi. Predsodki, ki so nastali na tak način, se kažejo predvsem skozi odnos dominantnega naroda oz. etnije do manjšinskega (Potisk, 2013, str. 3). Ta je negativen, omalovažujoč ter podcenjujoč. Predsodki temeljijo na neosnovanih, nepopolnih ali neresničnih informacijah. Praviloma se pojavijo o nekom, o komer nimamo dovolj informacij ali pa so te zelo enostranske (npr. o določeni veroizpovedi) (Svetina, 2012, str. 35).

Ena takih žaljivk je med drugim čefur. Razlage, kdo točno naj bi čefur pravzaprav bil, so različne, Nina Marok na primer zgodovinski razvoj tega pojma razloži tako:

Pojem čefur [je] v letih okoli razpada skupne države označeval pretepaško mladež priseljencev iz drugih republik nekdanje skupne države kot vizualno homogenejšo skupino mladeničev, ki so po Ljubljani hodili v značilnih oblačilih, kasneje pa se je pojem izkazal za univerzalno raztegljivega in je kot tak lahko zajel vse na -iće ali pa le posamezen del (Marok, 2013, str. 31).

Beseda je od takrat postala del vsakdanjega besednjaka in otroci priseljencev iz bivših jugoslovanskih republik z njo dandanes pogosto tudi sami sebe poimenujejo, torej nima več nujno (zgolj) negativne konotacije. K temu je v določeni meri zagotovo pripomogel Magnifico s svojo skladbo 'Kdo je čefur' (1995). Poimenovanje in trendi pa se skozi čas seveda tudi spreminjajo. Kot poudarja Blaž Bajič z oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete UL, se »v vsaki generaciji pojavi nova različica generičnega čefurja, ki je dojet oz. doživljan kot problematičen,« (Štok, 2023). Med mladimi v generaciji Z sta kot njegova alternativa trenutno v uporabi izraza gaser in limka. Ta subkultura se pojavlja na celotnem območju nekdanje Jugoslavije, zanjo pa sta značilna specifičen način oblačenja ter glasba, ki sta preplet angleškega drilla, ameriškega trapa in balkanske narodne glasbe. Mnogi slengovski izrazi, ki jih uporabljajo, pa so v našem prostoru sicer prisotnih že desetletja, npr. »majke mi«, »buraz«, »ide gas«, »ca mi« ipd. (prav tam).

Gaserji in limke se ne sramujejo svojega izvora, ampak ga celo zelo jasno poudarjajo. Njihova prezenca mnoge ljudi moti, tako kot so jih v devetdesetih motili čefurji. Bajič pojasni, da je to zato, ker »je [gaser] družbeno definiran kot drugačen, ker ne ustreza neki normi, pričakovanjem. Ker ni prilagodljiv, vsaj percipiran je tako, v okvirjih nacionalistične konstrukcije Drugega," (prav tam).

1.6. Socialno ekonomski položaj

Za priseljence z Balkana v Sloveniji in tudi drugih EU državah je značilno, da se nahajajo v nižjem socialno-ekonomskem položaju, saj starši ponavadi opravljajo slabše plačana dela in so ujeti v začaranem krogu 'tujosti'. Svoje otroke zato pogosto spodbujajo, naj se dobro izšolajo, da bodo dobili boljše plačano službo in jim bo lažje živeti, kot je bilo njim. Kot piše Zidar (2019, str. 46), so otroci z migrantskim ozadjem skoraj petkrat bolj izpostavljeni tveganju revščine, kot otroci brez migrantskega ozadja.

Matković brez olepševanja prikaže, kako je bilo odraščati v revni, delavski, neslovenski družini na Dolenjskem.

Marsikaj bi bilo drugače, če bi ostali v bilo ku pod vrstnimi hišami, kjer je, zaradi bližine podjetij, kjer sta delala moja dva, živel več priseljencev. Živel, dokler podjetja niso, kot pravim, pričela propadati, in so samo še životarili. Tako ne bi bili skoraj edini med samimi Slovenci, ki so povečini opravljali pisarniška, ne fizičnih del. Tako ne bi štrleli ven. Tam bi še kdo drug nabil narodnozabavno ali ne imel denarja za balkonsko ograjo – s tega balkona bom nekoč med lovljenjem natikača padla, nič mi ne bo, a sosed bo nadrl mamo, da me ne pazi. Res me ni. Verjetno je bila preveč zaposlena s tem, kako bova – ko je oče odšel, sestra pa že zgodaj pobegnila od doma – sploh preživeli. Verjetno je bila od vsega skupaj, od pomanjkanja, ločitve, obsojajočih pogledov sosedov, verjetno je bila od vsega tega tudi na čustvenem in mentalnem robu.

Ničesar od tega takrat nisem vedela, niti nisem imela razvitih kapacitet, da bi to lahko razumela. Meni so se reči še dolgo samo dogajale. Bila sem otrok. Ki ga je bilo nenehno sram.

Sram je bil vgrajen vame, že v maternici, kot želodec, pljuča, debelo črevo. Sram me je bilo svoje mame in okoliščin, v katerih sva živeli. Sram me je bilo, ko se mama v nobeni socialni situaciji ni znašla, ker je ni razumela. Sram me je bilo revščine. Sram

me je bilo tiste glasne narodnozabavne glasbe. In posledično – sram me je bilo same sebe (prav tam, 2021, str. 11).

Iz njenega dela je jasno razvidno, kako kombinacija nizkega ekonomskega, socialnega ter kulturnega kapitala ustvarja začaran krog, iz katerega se je težko prebiti ter si ustvariti boljše življenje. Kot piše Razpotnik (2004, str. 51) sta kulturni in finančni kapital vrsti kapitala, ki sta v dosti primerih rezervirana za elitne družine ter priseljske družine srednjega razreda, saj ju v novo okolje prinesejo s seboj iz domovine, kjer so bili zaradi njiju deležni razrednih prednosti. V primerjavi s finančnim kapitalom, ki ga lahko kaj kmalu zmanjka, je kulturni kapital obstojnejši in lahko predstavlja trdno jedro priseljske družine, ki se prenaša dalje na potomce. Tiste družine, ki imajo ob selitvi v tujino veliko finančnega in kulturnega kapitala, ki ga lahko v novi državi unovčijo, se tja običajno uspešno vključijo, se torej zaposlijo v ekonomiji glavnega toka. Družine, ki jim teh dveh vrst kapitala primanjkuje, na drugi strani, pa ostajajo pri manjših, oz. za etnične manjšine rezerviranih delih.

V nadaljevanju istega dela avtorica dokazuje, da ima socialnoekonomski status družine ogromen vpliv na izbiro srednješolskega programa, ki ga bo mladostnik obiskoval. Tisti, katerih starši imajo višjo izobrazbo in posledično višji socialnoekonomski status, se v dosti večjem številu vpisujejo na šole s težjim programom. Pri tem bode v oči neenakomerna porazdelitev dijakov po programih različnih težavnosti glede na njihovo etnično strukturo; skoraj polovica tistih, ki imajo neslovenske starše, obiskuje triletno šole, kmalu zatem sledijo štiriletne strokovne šole, gimnazije pa obiskuje manj kot 10%. Mladostniki slovenskih staršev na drugi strani se v največjem odstotku vpisujejo na štiriletne strokovne šole, sledijo gimnazije, ki jih obiskujejo v veliko večjem številu, kot mladostniki neslovenskih staršev, precej manjši delež pa se vpisuje v triletno šole (prav tam, str. 138-139). Obstaja torej povezava med nizkim socialnoekonomskim statusom ter neslovensko etnično strukturo družine, ki vpliva na izbiro manj zahtevnega izobraževalnega programa, le-ta pa kasneje v življenju na mesto, ki ga bo mladostnik lahko zasedel v družbi. Nižja izobrazba ter opravljanje slabše plačanih del njegovih staršev jim prinašajo manj socialnega ugleda ter ostalih socialnoekonomskih ugodnosti, kar se potem še dolgo ohranja iz roda v rod (prav tam, str. 143).

1.7. Dvo in večjezičnost

Otroci priseljencev znajo običajno dva ali več jezikov, saj njihovi starši z njimi govorijo v drugem jeziku ali jezikih, kot je sicer uporabljan v državi, kjer živijo. Za razliko od splošnega

prepričanja pa to ne pomeni nujno, da oba jezika dejansko obvladajo ter da znanje na visokem nivoju dosežejo kar mimogrede, samo s prisotnostjo v dvo ali večjezičnem okolju. Otroci iz priseljskih družin, ki že od rojstva poslušajo tako materni jezik kot jezik okolja, ob vstopu v šolo pogosto niti enega niti drugega ne znajo zares dobro, kar ni posledica zgolj socialno ekonomskega stanja družine. Kot kažejo raziskave, na razvoj znanja jezika vplivajo predvsem količina izpostavljenosti posameznemu jeziku, kakovost jezika, ki so mu izpostavljeni ter koliko posamezen jezik otrok sam uporablja. Dvojezičen otrok bo kompetence v obeh jezikih razvil v tolikšni meri, kot mu narekeljejo njegove lastne potrebe in od njega zahteva okolje. Za optimalen razvoj dvojezičnosti mora biti izpostavljen naravnim govorcem oz. govorcem, ki jezik zares obvladajo, jezik njegove družine mora biti v družbi, kjer živi, spoštovan, poleg tega pa mora imeti priložnosti, ki spodbujajo rabo obeh jezikov (Hoff, 2018, str. 1-7).

Po drugi strani pa so otroci iz priseljskih družin s strani staršev in drugih ljudi pogosto naprošeni, da zanje prevajajo pogovore, dokumente ter druge vrste medijev iz jezika okolja v materni jezik in obratno. Za mnoge otroke se jezikovno posredovanje tako prične že zgodaj v otroštvu, takoj, ko jezik okolja vsaj malo obvladajo, in se lahko nadaljuje v adolescenco ter pogosto tudi v odraslo dobo (Sy, 2006 in Weisskirch, 2006, v Weisskirch, Guan in Lazarevic, 2021, str. 3062). Otroci so lahko kot prevajalci znajdejo v situacijah, v katerih se njihovi vrstniki načeloma ne, na primer, ko pri zdravniku prevajajo osebne zdravstvene informacije njihovih staršev, jim pomagajo izpolnjevati različno dokumentacijo ali ko posredujejo med učiteljico in staršem. Posledica tovrstne zaupne, tesne komunikacije je lahko, da skozi odraščanje vedno bolje razumejo razmišljanje svojih staršev in da do njih razvijejo občutek globlje empatije (Weisskirch, Guan in Lazarevic, 2021, str. 3062).

2. POTEK RAZISKAVE

2.1. Opredelitev problema

Področje migracij me že od nekdaj zelo zanima. Med drugim sem pred začetkom pisanja te naloge že dlje časa premišljevala, kako sebe in svoj izvor doživljajo posamezniki, katerih starši so se iz domovine preselili v drugo državo, ali pa so v otroštvu to selitev celo sami doživeli. O njihovih osebnih izkušnjah sem večkrat povprašala prijatelje in znance, živeče v Sloveniji, kot tudi v drugih evropskih državah. Njihovi odgovori so se seveda zelo razlikovali glede na okolje, v katerega so se priselili, še bolj pa glede na to, *od kod* so v tisto okolje prišli. V vsaki državi imajo 'pravi', 'avtohtoni' prebivalci namreč ustvarjeno mnenje o tem, kateri narodi, vere in telesne značilnosti so več ali manj vredni ter katere skupine ljudi so na podlagi tega bolj in manj dobrodošle pri njih. Slišala sem mnogo groznih, žalostnih izkušenj, ko so bili na primer že kot otroci s strani učiteljev zelo očitno diskriminirani na podlagi izvora svojih staršev ali pa nižjega socialnega kapitala, ker so pač prihajali iz revne delavske družine. Večkrat so omenili tudi, kako so morali, ker starši niso dobro znali jezika okolja, zanje prevajati uradne dokumente ali tolmačiti na upravni enoti ter kako jih je včasih sram naglasa staršev. Po drugi strani pa so mi pripovedovali tudi o lepih in poučnih straneh soobstajanja v dveh kulturah, saj mnogo od njih zaradi tega govori dva, tri in še več jezikov, obenem pa so bogatejši za dobro poznavanje različnih kultur, načinov življenja in razmišljanja.

V Sloveniji daleč največ priseljencev izvira iz držav bivše Jugoslavije. Glede na to, da imamo skupno preteklost in se, razen Kosova, vsi uvrščamo v skupino Južnih Slovanov, bi si na prvi pogled mislili, da bodo take selitve povsem enostavne ter da bodo Slovenci priseljence brez oklevanja sprejeli. A temu ni tako, saj je jugoslovanska in nasploh balkanska zgodovina precej burna, z uvedbo nacionalnih držav pa so Evropejci postali izjemno zaščitniški do njihovih meja, pomena državljanstva in pripadanja tej izbrani skupini ljudi. V vsakdanjem življenju lahko mnogokrat slišimo zbadljivke na račun priimkov, ki se končajo na -ić, pa čeprav ima tudi mnogo slovenskih priimkov končnico -ič: majhna podrobnost, ki pa ji mnogokrat pripisujejo zelo veliko težo. Najde se tudi vse polno grafitov, ki 'čefurje' pošiljajo, od koder so prišli, ali pa jih kako drugače ponižujejo, zelo priljubljeni pa so tudi kot butasti liki mnogih vicev, TV serij in drugih medijskih vsebin, kjer so predstavljeni kot pravo nasprotje modrim in iznajdljivim Slovincem. S strani velikega števila Slovencev je moč zaznati negativno naravnost do priseljencev 'od dol', ne glede na to, da imajo v svojih prijateljskih krogih ljudi, ki izvirajo iz

ene od republik nekdanje Jugoslavije ali ki na primer obožujejo balkanske glasbene izvajalce. Ob taki mešani sliki ter zavedanju, da imajo mnogi priseljenci z Balkana nižji socialno ekonomski status, me je začelo podrobneje zanimati, kakšne izkušnje imajo z bivanjem v Sloveniji moji znanci in prijatelji, katerih starši so se v Slovenijo preselili iz držav bivše Jugoslavije. Obenem pa bi bili izsledki raziskave lahko v pomoč ljudem, ki na kakršenkoli način delajo z otroki priseljencev ali pa zgolj poznajo koga takega v svojem zasebnem življenju, da bi jih bolje razumeli in imeli do njih bolj spoštljiv, razumevajoč odnos.

2.2. Vrsta raziskave

Raziskava, ki sem jo izvedla, je empirična, saj sem s spraševanjem zbirala novo, neposredno izkustveno gradivo. Obenem je kvalitativna, ker osnovno izkustveno gradivo sestavljajo besedni opisi, ki sem jih tudi analizirala kvalitativno (Mesec, 1997, str. 84-85). Za tako strategijo sem se odločila zato, da bi temo raziskala neposredno skozi perspektivo tistih, ki imajo z njo osebno izkušnjo - so zanje torej strokovnjaki iz izkušenj. Želela sem jim omogočiti prostor za svobodno izražanje, saj sem pričakovala, da bodo odprli teme, na katere sama, kot oseba brez staršev priseljencev, ne bi niti pomislila. Na področju, ki sem se ga odločila raziskovati, so namreč čustva in subjektivno dožemanje vsakdanje realnosti sogovornikov bistveni element, katerih pomen bi se lahko s samimi številkami in grafi izgubil.

2.3. Metoda in teme raziskovanja

Merski instrument oz. metoda, ki sem jo uporabila, je narativni intervju. Predpostavlja situacijo, v kateri se intervjuvance kot partnerje v komunikaciji vzpodbuja k temu, da povedo svojo (življenjsko) zgodbo (Pajnik in Bajt, 2009, str. 75). Od tradicionalnih intervjujev se razlikuje po tem, da ne sledi vnaprej določenemu razporedu, pač pa sogovorniki sami nadzorujejo smer, vsebino in tempo pogovora (Anderson in Kirkpatrick, 2015, str. 631). Ker gre torej za nestrukturiran intervju, si tako nisem pripravila vodila z vprašanji, ki bi morala vsa biti odgovorjena, pač pa samo okvirni seznam tem, ki me zanimajo in ki bi lahko bile relevantne. Zdelo se mi je precej verjetno, da bodo sogovorniki v svojih pripovedih nagovorili vsaj nekaj od njih, ker so vezane na vsakdanje življenje, a sem se ob tem zavedala, da je pomembno predvsem to, kar si bodo o svojih izkušnjah sami želeli izpostaviti. To pomeni, da bi lahko nekdo pripovedoval o več temah s tega seznama, nekdo samo o dveh, kdo drug pa sploh o nobeni in bi se poglobil v neko povsem drugo tematiko – odvisno od tega, kar jih je v življenju pač zaznamovalo.

Namen preučevanja življenjskih zgodb je v tem, da spoznamo posameznikove življenjske izkušnje znotraj njegovega socialno-zgodovinskega konteksta (Roberts, 2002, str. 13). V nasprotju s klasičnimi intervjuji, ki so bistveno bolj strukturirani, narativni intervju išče način za minimiziranje vloge intervjuvarke ob hkratnem vzpostavljanju situacije, v kateri lahko intervjuvanka čim bolj neovirano, s svojega gledišča pripoveduje o svojem življenju. Z uporabo specifičnega tipa vsakodnevne komunikacijske interakcije, ki obsega pripovedovanje zgodbe in poslušanje, narativni intervju omogoča manj vsiljeno in zato bolj izvirno, verodostojno naracijo. Pri tem je bistveno, da kot raziskovalci v zgodbo ne posegamo, dokler ni razvidno, da je intervjuvanec s pripovedovanjem zaključil. Obenem moramo svojim sogovornikom omogočiti, da se izražajo v jeziku, ki jim najbolj ustreza, saj bodo le tako lahko zares izrazili svoje doživljanje (Pajnik in Bajt, 2009, str. 76). Uporaba narativnega intervjuja je še posebej koristna prav v kontekstu migracijskih procesov, saj skozi poudarjanje osebnih izkušenj omogoča prikaz kompleksnosti, raznolikosti in spremenljivosti migracij (prav tam, str. 74).

Omejitev takega načina intervjuvanja pa je lahko to, da je nekaterim ljudem težko samim od sebe podrobno pripovedovati svojo zgodbo raziskovalki in jim je bolj všeč, če jim je zastavljena serija zelo jasno določenih vprašanj (Anderson in Kirkpatrick, 2015, str. 631). A po mojih izkušnjah se tudi ljudje, ki o svojem življenju niso navajeni pripovedovati na tak način, skozi pogovor in druženje počasi sprostijo. Vidiijo, da se mi zdi to, kar mi imajo povedati, zares zanimivo in tako se pričnejo postopoma spominjati še več dogodkov iz svoje preteklosti.

Seznam potencialnih raziskovalnih tem, ki sem ga sestavila pred začetkom intervjuvanja, obsega naslednje:

- Kako razpetost med dve državi vpliva na osebno identiteto intervjuvancev ter na njihovo doživljanje sveta?
- Kakšen je bil njihov socialno-ekonomski status v času otroštva in mladostništva ter kako v Sloveniji živijo danes, ko so sami odrasli?
- Kako je potekalo njihovo odraščanje, šolanje ter iskanje zaposlitve?
- Kako so doživeli učenje slovenščine?
- Ali so v Sloveniji doživeli kakšno mikroagresijo ali obliko diskriminacije?
- Kako povezane ali pa ne se čutijo z domovino svojih staršev?
- Ali pri sebi zaznavajo obstoj transgeneracijskih travm?
- Kaj so njihovi viri moči?
- Ali so zadovoljni s svojim sedanjim življenjem?

- Odnos s starši
- Partnerstvo
- Karkoli drugega, kar se njim samim v zvezi z lastnim življenjem zdi vredno izpostaviti.

2.4. Populacija in vzorčenje

Populacijo sestavljajo polnoletne prebivalke in prebivalci Republike Slovenije, ki so se sem preselili najkasneje v času njihovega osnovnošolskega izobraževanja oz. so se tu že rodili in katerih oba starša prihajata iz ene od držav bivše Jugoslavije. Za določitev zadnjega pogoja sem se odločila zato, ker menim, da če ima otrok že samo enega starša, ki je odrasčal v isti državi, kot njegov otrok, ta bistveno pripomore k otrokovi integraciji v družbo ter učenju državnega jezika oz. jezikov. Cilj moje raziskave je bil spoznati življenjske zgodbe posameznikov, katerih starši so se v Slovenijo preselili kot odrasli ljudje in so se morali slovenščine ter delovanja tukajšnjega sistema naučiti povsem na novo. Raziskala sem samo vzorec in ne celotne populacije, saj je le-ta prevelika. Uporabljen vzorec je neslučajnosten in priročen (Mesec, 1997, str. 153), ker sem kontaktirala ljudi, s katerimi se poznamo iz vsakdanjega življenja in sem jih k sodelovanju povabila na podlagi poznavanja izvora njihovih staršev.

Z izbiro intervjuvancev sem želela zagotoviti, da bi bil vzorec spolno, starostno in izobrazbeno mešan. Opravila sem šest narativnih intervjujev, s čimer seveda niti približno ne morem zagotoviti reprezentativnosti in splošljivosti, kljub temu pa rezultati vsaj deloma opisujejo življenjsko sliko otrok priseljencev z Balkana pri nas. Zbiranja intervjuvancev sem se lotila tako, da sem kontaktirala sošolke in sošolce iz mojega dosedanjega šolanja ter druge znance in prijatelje, za katere sem vedela, da imajo starše, priseljene iz držav bivše Jugoslavije.

2.5. Zbiranje podatkov

Intervjuje sem izvedla v živo. Pri tem mi je bilo pomembno vsakemu izmed sogovornikov zagotoviti varen prostor, da bi lahko o svojem življenju govorili kar se da sproščeno, na kar vpliva tudi kraj pogovora ter morebitna prisotnost drugih ljudi. Vsakega izmed njih sem povprašala, kje bi si želeli biti intervjuvani in tako sem štiri intervjuvance obiskala na njihovih domovih, eden je prišel k meni domov, z eno intervjuvanko pa sva se dobili v kavarni. Z vsakim izmed njih sem se pred intervjujem pogovorila, da sem jim povedala vse pomembne informacije o namenu ter poteku le-tega, jih pripravila na razmislek o temi in da smo poiskali termine, ko bi imela tako sogovornik kot jaz dovolj časa za pogovor brez hitenja. Intervjuje sem izvedla v

decembru 2024 ter januarju 2025, trajali pa so od pol do dve uri. Za potrebe natančnega zapisa sem jih vse posnela s snemalnikom zvoka, o uporabi katerega sem intervjuvance obvestila že v uvodnem telefonskem klicu ali sporočilu. Pogovori so bili opravljeni v različnih krajih znotraj Osrednje Slovenije, eden pa v Zasavju.

Vsem intervjuvancem sem povedala, da lahko karkoli od tega, kar so mi med pogovorom zaupali, odstranim ali pa v transkriptu spremenim, imena ter občutljive podatke pa da bom tako ali tako v vsakem primeru zamenjala oz. prekrila. Ponudila sem jim tudi, da jim transkript pošljem v branje, ko bo enkrat dokončan, za kar so se odločili trije od šestih sogovornikov. Zapisov intervjujev v to delo nisem vključila zaradi varovanja zasebnosti, jih pa hranim v osebni arhivu.

2.6. Opis analize intervjujev

Narativni pristop prinaša nekaj prednosti v primerjavi z drugimi kvalitativnimi vrstami analiz, saj v središče zanimanja postavi zgodbo, kot jo je dejansko povedal intervjuvanec. Zgodbe so v kvalitativnih analizah podatkov običajno tretirane kot postranske, nebistvene in popolnoma zanemarijo narativno strukturo pripovedi (Urek, 2005, str. 275). Kot poudarja Riessman (1993, v Urek, 2005), kvalitativna analiza besedilo ponavadi raztrga na koščke in delčke odgovorov, ki jih ureja zunaj konteksta, na tak način pa odstrani sekvenčne in strukturne značilnosti naracije. Pri narativni analizi ter rekonstrukciji namesto tega sledimo vrstnemu redu pripovedi in njene posamezne dele razumemo s stališča celote (Urek, 2005, str. 276).

Podlaga za narativno analizo je dosleden zapis zvočnega posnetka intervjuja, v katerega odvisno od namena raziskave vključimo tudi čim več podrobnosti o načinu pripovedovanja, kot so spremljajoči smeh, vzkliki, čustveno pripovedovanje ipd. (Pajnik in Bajt, 2009, str. 84). Transkripte intervjujev sem nato vsakega posebej vsebinsko analizirala, kar so v bistvu moji povzetki zapisanih pogovorov. Pri povzemanju sem sledila izvornemu zaporedju naracij. V poglavju zatem sem jih še kritično analizirala ter povezala z relevantno teorijo.

Kot piše Urek (2005, str. 275), pa je v tem kontekstu pomembno omeniti tudi mojo pozicijo poslušalke pripovedi, saj sem kot študentka socialnega dela, pripadnica srednjega razreda ter slovenskih korenin s svojim izborom in načinom postavljanja vprašanj zagotovo na nek način vplivala na pripoved sogovornikov ter na končno analizo intervjujev.

3. NARATIVNA ANALIZA

3.1. Toni: »Družba enkrat, ko te sprejme, je to super, ampak od začetka se je pa treba velik truditi pa matrat okrog tega.«¹

Okoliščine pogovora

Prvi intervju sem opravila z družinskim prijateljem, ki ga poznam, odkar pomnim. Nisva si blizu, imava pa sproščen, prijateljski odnos. Ko sem ga vprašala, če bi bil pripravljen biti intervjuvan v okviru mojega magistrskega dela, je takoj pristal, hkrati pa nisem dobila občutka, da bi mu bilo to kaj v nadlego. Toni je na splošno zelo sproščen in družaben človek, ki rad pripoveduje. Kljub temu, da sem že kot otrok vedela, da sta njegova starša s Hrvaške in da tja še vedno redno hodi na obisk, ga o selitvi v Slovenijo nikoli nisem podrobno povprašala, tako da je bila to odlična priložnost, da bolje spoznam tudi ta del njegovega življenja.

Od začetka intervjuja se mu je pripoved malce zatikala in ni vedel, kaj bi mi povedal. Zdi se mi, da so mu uvodna prošnja, naj mi pove svojo življenjsko zgodbo s poudarkom na tem, kako je selitev v Slovenijo vplivala na potek njegovega življenja ter hkrati vključen diktafon vlili občutek prevelike formalnosti. Obenem je bil to prvi narativni intervju, ki sem ga kdaj opravila, tako da še nisem bila vajena dinamike tovrstnega načina intervjuvanja, zaradi česar sem začela prehitro postavljati vprašanja. Ko sva pogovor zaključila, mi je začel kazati stripe iz svojih mladostniških dni, saj ga je pripovedovanje odneslo v oddaljene spomine. V tem času, ko je bil snemalnik izključen, sva se očitno oba sprostila, saj se je nenadoma spomnil še nekaj anekdot iz svojega otroštva. Prosila sem ga, če lahko pogovor ponovno pričnem snemati in da je to, kar pripoveduje, zelo zanimivo, kar je odobril. Prva polovica intervjuja je tako videti bolj kot običajen vprašanje-odgovor intervju, druga polovica pa je Tonijeva prosta naracija.

Intervju s Tonijem nasploh odraža človeka, ki je s svojim življenjem precej zadovoljen. Selitev njegove družine v Slovenijo se je zgodila že v času Jugoslavije in ko je bil še v obdobju malčka. Preselili so se iz Međimurja, ki se nahaja čisto blizu slovenske meje, tako da so njihove navade in običaji skoraj povsem enaki, kot slovenski. Zdi se mi, da so ta dejstva pozitivno vplivala na njegovo odraščanje in nadaljnjo življenje tukaj, saj daje Toni občutek, da ga selitev ni zelo zaznamovala.

¹ Analiza prvega narativnega intervjuja, izvedenega 9. 12. 2024 pri intervjuvancu doma. Omenjena imena so izmišljena.

Narativna rekonstrukcija

Tonijeva družina se je leta 1975 ali 1976 s Hrvaške preselila v Ljubljano. Toni je tu začel hoditi v vrtec, a se ne spomni svojih konkretnih občutkov iz tistega obdobja, saj je bil takrat še majhen otrok. Veliko jasnejše spomine ima iz časov osnovne šole, ko so se odselili v drug predel mesta. Tam se mu je bilo težje prilagajati, ker mu je slovenščina povzročala težave. Sicer jo je tekoče govoril, a je moral vedno dohajati tiste, ki jim je ta predstavljala materni jezik. Nekateri vrstniki so imeli do njega dober odnos, drugi pa ne - sprejemali so ga zelo različno.

Bilo je ... Zakaj poslušamo hrvaško glasbo, ne. In da to ni dobro, to je, ahh, kar nekaj, ne. Ker je takrat v modi bilo neki drugega, ne, ker je to pač v Bravotu pisal. Bravo je bila revija, v kateri si bil seznanjen z glasbo in z modo iz Evrope, oziroma s celega sveta. No, in tam seveda ni bil Mišo Kovač ali pa neki naši estradniki iz Juge, ne, ampak so bili sam tuji. No, po šolanju, po valeti, ko smo se dobil prvič na obletnici, so VSI poslušali hrvaško glasbo. Pa ful vse znali na pamet. E, vidi. To je bilo, prej pa ma kaki, to ni nič, to je ... Uno, kdo to posluša, dej nehi, no. Tako da ... Ne, to me je pol impresioniralo, kako to? Potem pa vprašam: »Ti, kako pa to, da si prešaltu na našo glasbo?« »E, ne vem. No comment, všeč mi je.« [Smeh] tako je bilo, tak odgovor je bil. Tako da ...

Izpostavil je, da njegova družina drugače ni imela težav z vključevanjem v novo okolje, k čemur so pripomogle predvsem delavnost, družabnost ter spoštovanje predpisov s strani njegovih staršev, hkrati pa tudi podobnost slovenske ter hrvaške kulture in navad.

... ker pol z odraščanjem, ne, čedalje bolj obvladaš slovenščino, čedalje bolj ... Kultura je itak podobna, ker tam pri nas na Hrvaškem nismo z neke ... Tam, bogu izza nogo, ne, ki ma neki čist svojega, ampak smo čisto blizu Slovenije, tako da smo nekak mel ... Am, iste neke navade, ajde, govorica ne, ampak pridnost, ne vem, tako, da si bil spoštljiv pa tako. To je bilo neki samoumevna za nas. Tako da ne vem, evo. Po pa itak obvladaš, iz razreda v razred napreduješ gor in ... To je to. Ko si enkrat v družbi, se obnašaš pa tako, kot družba. In če je dobra družba, je tut vse pol dobro. Tam mi je sošolec včasih dostikrat pomagu. Matematika je bila tut težka pa slovenščina, ne, itak. Po pa je bil tam v istem štku, je pri dediju živel, ta moj sošolec. In pol občasno sem šou ke do njega, da sva mal ponavljala pa kakšno domačo naredila (smeh). Pa take stvari.

Nekateri otroci se niso želeli igrati ali pogovarjati z njim, smejali pa so se tudi njegovemu načinu govora, saj je govoril mešanico slovenščine in hrvaščine.

... smešno je bilo, a veš, kakšna taka beseda ... Ne vem zdej, katera, ampak tako se pol smejijo. Pa recimo, če sem se moru kako pesmico naučit, je to itak, kadar kakšnega tujca poslušáš pa začne slovensko govoriti, se tut nasmejimo velikokrat, a ne (smeh). tako, kakšna so izgovorjava, kako to gre in tako naprej. tako je bilo tut men. Sej pravim, družba enkrat pol, ko te sprejme, je to super, ampak od začetka se je pa treba velik truditi pa matrat okrog tega.

Kasneje se je vpisal na srednjo šolo, v program za mizarstvo, a je ostal le dva tedna. Motilo ga je namreč veliko pomanjkanje praktičnega dela pouka, obenem pa je veščine, ki so se jih tam učili, že imel. Tako se je kmalu prepisal na tehnično naravoslovno šolo v drug slovenski kraj, kjer mu je predmetnik veliko bolj odgovarjal. Tam so imeli tri leta vsak dan pouka tako teorijo kot prakso, na ta način pa je pridobil res veliko izkušenj in mu zato ni bilo treba opravljati pripravništva. V času šolanja je bival v internatu.

Tako da ja, tam mi je bilo pa sploh lažje, tam je bilo pa zaradi tega, ker ... Tam smo bili pa v bistvu z vseh koncev Slovenije. A veš, bili so Štajerci, bili so Primorci, ne, in potem se mal navzameš kake njihove ... Njihovega jezika, ono, kako oni govorijo, ali pa tako zategneš ... Takole, ne, po se mal pomeša ta slovenščina. Tako da tam je bilo dobro, zelo dobro, moram reči. Če bi lahko, bi še kdaj ponovil (smeh), bi še enkrat ponovil na isto. Ker je bilo boljše, res je bilo boljše. Tam je bilo ... Premalo je bilo prakse. Sej to so pol mal, kakor sem se s kakšnimi pogovarju, ki so končal na Aškerčevi šolanje za mizarja, ne, je bilo zelo mal prakse od začetka, pol so pa to mal začel spreminjat, da več prakse dajejo. Ker dejansko je premalo. Ti, ko s šole prideš, pol moraš neki znat, ne. Jaz sem že, že z atom sva skupi šraufala in rezala in stroje sem mel v rokah, samostojno sem delu, montiru in vse tole, ne. Jaz pridem ke, ja ne vem: »Tamle sredino narišite,« za dve šolske ure prakse. Na eni letvici. Mislim, premalo. Sem to pojamru: »Ampak tak je učni načrt.« Okej, tak je učni načrt. Sam nimaš kej, ne.

Vrstniki na tej šoli so ga sprejemali, poleg tega pa so bili za delo v delavnicah plačani. Ne sicer veliko, a s tem denarjem si je lahko plačeval vožnje z avtobusom in kupil kaj dodatnega, kar si je želel, to pa opisuje kot zelo pozitivno. Po končani šoli se je zaposlil kot avtoklepar, a v tem poklicu ni dolgo zdržal, saj se mu je zdelo delo preveč monotono, opravljal pa je tudi različna

priložnostna dela. Na neki točki se je njegov oče razjezil, da tako ne gre več naprej – odločil se je ustanoviti svoje lastno podjetje in zaradi tega pustil službo. To je bilo v Jugoslaviji videno kot zelo nenavadno dejanje, saj so v tistem času zaposlitve v državnih podjetjih delavcem omogočale socialno, finančno in zdravstveno varstvo, a ta sistem je začel že pred osamosvojitvijo počasi razpadati. Dela v očetovem podjetju so se lotili resno. S pridnostjo, kvalitetnim opravljanjem storitev suhe gradnje ter priporočili od ust do ust so uspešno poslovali.

Sem bil tam številka ena, vse sem znal v njegovi firmi. Jaz sem vse znal: delat, brat načrte, vozu material, pisu material, vse. takoda ni bilo nobenih težav.

Toni je bil pri njem zaposlen 14 ali 15 let, vse do očetove upokojitve. Takoj zatem je ustanovil svoje podjetje, prav tako specializirano za suho gradnjo. Vodi ga že 18 let, v tem času pa je prebrodil različne krize, izzive ter tehnološke spremembe, ki so se pojavljali na trgu.

2007 sem jaz odprl firmo, ko se je lih kriza začela. Ni se gradilo nič, država je dolžna okrog in okrog bila. Največji neplačnik je bila država, ne. Ali pa so toliko kajta zadrževali, da si prej umrl, kot ti je država plačala. Ampak smo zgurali tut to. Tako da sem v eno roko kar vesel, kakor je izpadlo, da je izpadlo. Mogoče bi lahko bilo bolje, lahko pa tudi ne.

Pravi, da njemu in njegovi družini sicer nikoli ni in jim še danes nič ne manjka. S svojim finančnim stanjem je pomirjen – veliko so prepotovali, obenem pa ni bil nikdar nikomur nič dolžen. Glede dela v prihodnosti si ne dela skrbi. Pred kratkim se je sicer zaposlil kot hišnik v drugem podjetju, a svojega še ni zaprl in gre v popoldanskem času za dodaten zaslužek še vedno kdaj kaj naredit. Poudarja, da največ od vsega šteje kvalitetno opravljeno delo in da se ni treba nikomur prilizovati ali prositi za usluge. Ljudje si zapomnijo, ko jim nekdo želeno storitev dobro opravi.

In če delaš, delaš dobro, ali pa ne it delat, ne. To jaz vsaki stranki pravim: »Lahko si vzamete drugega. Jaz vem, kaj vam jaz lahko ponudim, kaj lahko dam. Kaj pa drugi, pa ne vem.« Pa prav: »Ja, pridite nam popraviti.« »Ja, kdo je pa delu?« »Ja, ti nočejo priti popravljati.« Ja, ne, zaradi tega, ker je bila nižja cena. Malo denarja, malo muzike.

Toni je v življenju najbolj ponosen na sina ter svoje delovne dosežke, saj njegovo podjetje nikoli ni dobilo nobene slabe ocene ali komentarja, v velik ponos in veselje pa sta mu tudi žena ter njihov družinski kuža. Osrečuje ga, ko vidi, kako njun sin napreduje, dela in živi. Všeč mu

je, da se trudi in da ima zastavljene življenjske smernice. Toniju daje to potrditev, da sta ga z ženo usmerila na pravo pot, obenem pa ga podpira, ko to potrebuje. Nasploh se zaveda, da bolj kot materialne dobrine šteje zadovoljstvo zaradi dobrih odnosov z ljudmi in da lahko že z malenkostjo nekomu polepša dan. Ko vidi, kako dobro gre njegovemu sinu, pa je »še petdesetkrat bolj vesel pa ponosen.« Tonija zelo osrečuje njegova žena, ki jo opisuje kot lepo, delavno in razgledano. Všeč mu je, da ga je vpeljala v svet klasične glasbe in baleta, saj sam od sebe ne bi začel hoditi na tovrstne koncerte. Z njo in sinom imajo zelo dober odnos, kar mu veliko pomeni. Kot nekdo, ki že dolgo vodi svoje podjetje, pa kot pomembno vrednoto izpostavlja samoiniciativnost:

[...] jaz ne čakam, da mi kaj z neba pade ali pa kdo kaj da. Toni je tisti, ki gre v akcijo pa prime bika za roge, se reče temu, pa naredi zadevo tako, kakor gre in to je to. Tako da se ne čaka na drugega, kdaj bo kdo kaj ... Pri meni tega ni. Ker če na drugega računaš, je to velik riziko: a bo to tako narejeno ali ne bo to tako narejeno. Če pa sam to narediš, pa veš, da je to tako in je brez reklamacij, brez vsega, vedno dobro.

V nadaljevanju intervjuja mi pove še nekaj anekdot iz svojega otroštva. Njegova mama je bila takrat zaposlena v nogometnem klubu Olimpija in je tako nekoč uspela dobiti vstopnice, da so si kot družina lahko šli ogledat tekmo Olimpije proti Hajduku na Hrvaško. Tja so leteli z Adrijinim takrat najboljšim letalom in to je bil tudi Tonijev prvi let v življenju. Ko so v Splitu prišli do stadiona, je njegov oče dve od štirih vstopnic zamenjal za Hajdukovo zastavo, da bi jo imeli za spomin, Toni in njegov brat, stara okrog deset let, pa sta na tekmo lahko vstopila brezplačno. Zastava, ki so jo dobili, je bila dolga skoraj meter in pol ter bogato okrašena, Tonijev oče pa jo je vzel s sabo na tribuno.

Tekma [se] začne, mi z bratom se deremo tam: »Olimpija, Olimpija!« navijamo gor pa dol. Itak se nas nič ni slišal, ker je prišlo tok gledalcev, razumeš, vse privrženci Hajduka. Za Olimpijo je bilo tam, ne vem, deset ljudi, deset navijačev, skupaj nič, ne. No, in pol prvi polčas je bilo tako nula nula, in pol je ena ena, dva ena in tri ena, Hajduk zmaga. In jaz med tem cajtom, ko je še bila tekma, grem k fotru gor in rečem: »Dej mi to zastavo,« in začnem mahati: »Hajduk, Hajduk, Hajduk!« In grem ven ves ponosen. Gremo mi zvečer na avion pa pride direktor, ta Žagar, pride do mene pa pravi: »Veš kaj, Toni, da sem vedel, da navijaš za Hajduk, ne bi šel z nami.« [smeh] To je bila takole, no, ena taka dogodivščina, a veš. Sej se je mal hecal, ne, ker je poznal, ker moja mami je bila tajnica tam pri njemu pa ker je vedu, da smo mi šli tako

zraven. Ampak to je, da ga mal ... ker je pač bil žalosten, da ga je Olimpija zgubila, ne, a veš. In je pol moral mal tako reči [smeh].

Toni se mladostnih časov v Jugoslaviji spominja zelo nostalgичno. Na Plečnikov stadion je pogosto hodil na tekme ter koncerte, po koncu tekem so večkrat celo pobirali smeti s tribun. To, da je zdaj naprodaj in se tam nič več ne dogaja, se mu zdi zelo žalostno. Poleg obiskov mnogih tekem in koncertov je v mladosti z družino večkrat šel na morje in še marsikam, kar jim je deloma omogočila mamina zaposlitev v nogometnem klubu. Na ta način so si lahko privoščili in med prvimi dobili tudi različne materialne dobrine, ki si jih navadni delavci takrat sicer niso mogli, na primer zamrzovalne skrinje s predali. Nekatere stvari, ki so jih kupili prek vez, sploh še niso bile na prodaj v trgovinah, ali pa so morali kupci nanje dolgo čakati, preden so jih dobili. Poudarja, da se s tem niso bogatili, so bili pa za domače potrebe prej na vrsti. Še ena prednost, ki jo je omogočala mamina služba, je bil brezplačen dostop do najboljšega zdravstva, do vrhunskih zdravnikov za celo njegovo družino. Pravi, da človeka nihče ni mogel pozdraviti tako dobro, kot so njih zdravniki športnikov.

Tako da, noben te ni tako dobro pocajtu pa zrihtu, kot so te dohtarji, ki so za športnike.

To je kot noč pa dan razlika.

S pripovedjo se je nato vrnil nazaj na morje, ki ga je omenil prej. Pove, da tja ni zares rad hodil in je šel rajši na obisk k stari mami na kmetijo v Međimurje, kjer mu je bilo mnogo bolj všeč. Tu se je vedno kaj dogajalo; imel je družbo vrstnikov, s katerimi so se ogromno preigrali, staro mamo, strica in teto ter povsem drugačno okolje, kot doma v Ljubljani. V opravljanju kmečkih opravil je zares užival. Obenem je bilo Međimurje zanj varno zavetje, saj je kot otrok trpel za astmo in mu je tamkajšnji čist zrak dobro del.

No, in tam sem bil, drug dan sem bil zdrav kot riba! Nič mi ni bilo. Zaradi tega, ker mi je kisik dobro naredu, mislim, zrak čist.

Svoje počitnice pri stari mami na Hrvaškem opisuje kot izjemno lepe, preproste in brezskrbne. Otroci so se veliko družili skupaj, starostno precej mešani. Kot nagrado za opravljeno delo niso dobili materialnih dobrin, pač pa so ženske spekle različne sladice, ki so jih imeli radi.

In potem to je bila v bistvu neka vrsta zahvale, pohvale in tako naprej, ne. In zato si pol to nekako še raje delu. Se ti je tut tako malo usedlo, a veš, v dušo, ne samo v navado. Tako da je bilo to enkratno.

Pravi, da bi, če bi se rodil v Ljubljani in bi tudi njegovi starši že dlje časa živeli tam, verjetno imel drugačen odnos do kmečkega življenja, tako pa mu je to zelo ljubo. Otroci v rodnem Međimurju so ga lepo sprejemali, vseeno pa so se kdaj obregnili ob dejstvo, da živi v Ljubljani:

»E, došao je Slovenac [smeh]!« Ne, sej to je malo tako, medsebojno malo, ko te pikajo. Ampak ne tako, na kakšen slabšalni način, ampak tako ono, ne.

Med njim in ostalimi se je sicer poznalo malo razlike, začeniši s tem, da so bili lokalni otroci med sabo tudi sošolci in so tako preživeli bistveno več časa en z drugim. Obregnili so se tudi ob njegove čevlje, ki so bili drugačni od njihovih, saj so imeli v Ljubljani asfalt, v Međimurju pa makadamske ceste. Razlika je postala še bolj opazna v starejših letih, ko so kljub podobni starosti, poznanstvu, celo družinski povezanosti razmišljali povsem drugače. Čeprav so bili v otroštvu zelo povezani, so se kasneje povsem oddaljili.

[...] evo, eni majo že po tri, štiri vnuke, na primer. Ne vem, kam hitijo, ampak lej, a veš. Majo že vnuke, ampak sem rekel: »Jaz mam sina.« Je rekel, a ne, da: »Moraš zdaj že vnuke imeti,« a veš, oni pa že vnuke, o ti šment. Ampak to je nek ta način, ko nekaj ostaja še od starih stvari, nekaj je novodobnih, a veš, in to nekako prepletajo in se s tem borijo.

Ob razmišljanju o odnosih z međimurskimi vrstniki omeni še odnos s svojim bratom, s katerim se že v mladosti nista razumela, saj sta si bila preveč različna. Iz njegove pripovedi je razbrati, da mu je bilo v družbi zaradi bratovega vedenja pogosto neprijetno. Dandanes se njun odnos rahlo popravlja in vsake toliko se malo podružita, drugače pa živita ločeni življenji.

3.2. Bojan: »Včasih bi si zaželel pač, da bi tut jaz bil ... ne samo tu rojen, ampak rojen recimo v družini, ki bi izhajala iz Slovenije, v slovenski družini.«²

Okoliščine pogovora

Bojan je znanec, s katerim si nisva si blizu, vendar pa nekajkrat na leto poklepetava. Vedela sem, da njegova starša prihajata iz Makedonije, tako da je bilo pisanje te magistrske naloge idealna priložnost, da ga povprašam o njegovih izkušnjah razpetosti med dvema državama.

² Analiza drugega narativnega intervjuja, izvedenega 22. 12. 2024 pri meni doma. Omenjena imena so izmišljena.

Intervju je stekel zelo gladko in Bojan je o svojem življenju zavzeto in sistematično pripovedoval. Tudi on se je rodil in je odraščal v času Jugoslavije.

Narativna rekonstrukcija

Bojan se opiše kot pripadnika druge generacije priseljencev. Njegova starša sta v Slovenijo prišla iz Makedonije v iskanju boljših razmer za življenje. Tukaj sta se zaposlila kot delavca, živeli pa so v državnem stanovanju. Pove, da sta imela s sestro sicer dokaj normalno otroštvo, a da sta jima starša takrat ves čas govorila, da se bodo prej ali slej skupaj odselili nazaj v Makedonijo. Tam sta namreč gradila hišo in tako je bila celotna finančna situacija družine podrejena temu - nikoli niso šli na morje ali imeli avta, na primer. Bojan pravi, da se je pravzaprav celotno življenje njegovih staršev vrtelo okoli gradnje hiše v Makedoniji.

To se je ponavljalo skozi celo otroštvo, osnovno šolo ... Seveda, oče je že v tretjem razredu začel omenjati, da se bomo vrnil nazaj, v četrtem, petem, šestem, sedmem, osmem, ker ni bilo iz tega nič, sva s sestro spoznala, da verjetno tudi ne bo.

Ker s starši nikoli niso šli na noben izlet, je morje prvič videl konec osnovne šole, ko so se s prijatelji sami odpravili tja, in takrat se je tudi naučil plavati. Srednjo šolo, ki jo je obiskoval, sta mu izbrala starša. Pravi, da ga je to precej zaznamovalo in ga jezi še danes. Nasploh ju opisuje kot zelo stroga:

[...] tudi palica je bila zraven, tako da ... je bilo tudi nekaj strahu v bistvu. Rešpekta ogromno in tudi malo strahu do staršev, a ne da, ker so za vsako, bom rekel, in otroško in mladostniško oziroma osnovnošolsko neumnost ... je zapela palica. Nekako niso delali na tem, da bi mi v bistvu dvigovali samozavest, da bi me podpirali, da morem postati odločen v življenju, da si moram postaviti cilje in tako naprej.

Ko je pri devetnajstih letih končal srednjo šolo, je odšel delat v Ljubljano. Takrat se je zanj sicer začelo nekoliko svobodnejše življenje, kljub temu pa se je še dolga leta spopadal s posledicami vzgoje v njegovi primarni družini, kot sta neodločnost in nizka samozavest. Obenem sta mu starša zamerila, da se je odselil, si ustvaril svojo družino ter zaživel ločeno življenje, saj sta pričakovala, da bodo živeli skupaj in bo zanju skrbel na stara leta. Vsakič, ko se je vrnil k njima na obisk, je prihajalo do trenj, češ da brez njiju ne more, da mu v resnici želita vse dobro, obenem pa mu očitala, kaj vse bi moral po njunem v življenju narediti drugače, vključno z izbiro svoje žene.

[...] s tem se soočam, spopadam že celo življenje in ne morem razumet, v bistvu, zakaj tako razmišljajo, zakaj se tako obnašajo do mene. Ali je to njihova neizobraženost, po domač povedan, primitivnost, am ... To je v bistvu, ne vem, uganka zame.

Vmes so se tudi večkrat skregali in med sabo ne govorili, ko so se pobotali, pa se je situacija spet enako odvila. Bojan staršema poleg tega zameri tudi to, da sta mu ves čas poskušala preprečiti, da bi se podal na podjetniško pot, rekoč, da za to ni sposoben in naj se raje drži državnih služb. Pove, da sta se s prijateljem že v srednji šoli preizkusila v prodaji različnih izdelkov in jima je šlo to zelo dobro, a da ko sta za to izvedela njegova starša, je moral s tem prenehati, četudi ni šlo za nič kriminalnega. Če ju ne bi ubogal, bi se moral za kazen odseliti od doma. Pravi, da mu je ob tem hudo, saj je ta prijatelj, njegov nekdanji partner, zdaj uspešen podjetnik, Bojan pa še vedno dela v službi, kjer je podrejen plačnemu sistemu ter odločitvam nadrejenih.

To v bistvu najbolj zamerim staršem, to zavračanje, v bistvu, odklanjanje in tako naprej. [...] To se mi zdi, da je mene osebno zelo zaznamovalo, v bistvu, da nisem moral tut v življenju bolj napredovati. [...] Potem sem v bistvu razočaran pač nad starši odšel v Ljubljano delat v zdravstvo.

Ob delu se je intenzivno ukvarjal tudi s športom in pri tem dosegal rezultate na državnem nivoju, a je moral po nekaj letih zaradi poškodbe z njim zaključiti. Danes je poročen in ima tri otroke, življenje pa je zanj nekoliko lažje in boljše. Pravi, da vsekakor opaža razliko med ljudmi, ki imajo starše priseljence ter ljudmi, ki imajo starše domačine - prvi se mu zdijo na slabšem:

Razlika je predvsem v situiranosti. Večina priseljencev, ki so prišli, so prišli iskat boljše življenje. Več ali manj so bili vsi delavci, medtem ko so domačini pač nekako živeli doma, manj obremenjeni. Lažje so se posvečali izobrazbi, recimo, lažje so si, ne vem, zastavljali cilje in tut lažje so prišli do teh ciljev. Tut sam standard, recimo, je bil precej višji, kot države v, skoraj bi rekel, v razvoju, od koder so prihajali naši starši. Potem ta razdvojenost, ko so naši starši ves čas pogledovali z enim učem dol, proti rodnemu kraju in potem živeli za to, vse prihranke dol odnašali, gradili, tukaj zanemarjali sebe, otroke svoje. In v bistvu to nas je tut prizadelo, a ne da, da smo mi, otroci, velik manj napredovali generalno gledano. Am ... to se mi zdi, da nas je kar precej zaznamovalo. Tut pri sorodnikih je podobna slika, pri prijateljih, katerih starši so prišli, je tudi podobna slika ... Tako da včasih bi si zaželel pač, da bi tut jaz bil ...

ne samo tu rojen, ampak rojen recimo v družini, ki bi izhajala iz Slovenije, v slovenski družini. Verjetno bi bilo veliko lažje zame, nekako bi vse bilo drugače, no.

Pravi, da šele tretja generacija, torej generacija njegovih otrok, posledic priseljskega ozadja več ne čuti in da imajo enake možnosti, kot vnuki domačinov.

[...] še to je zelo pomembno, v bistvu, da smo mi, otroci teh prišlekov ... Nekako se mi zdi, kot da smo bili omejeni psihofizično: sami starši so tut bili tako, am, manj samozavestni, ko so prišli iz druge države in tut v strahu, ker niso bili na domačem terenu. So tut nekako tako vzgajali nas, otroke. Verjetno je tudi to vzrok, da smo mi v bistvu enako to podoživljali, v bistvu. Tut mnogi se niso nikoli prilagodili tu, nekateri se tut jezika niso dobro naučili, kar pomeni, da so ves čas bili z eno nogo v nekem rodnem kraju, v drugi državi, z eno nogo pa tu. Mnogi verjetno še danes niso in ne bodo sprejeli te države kot svoje države. In v tem duhu so nas tut vzgajali, tako da na koncu se še sam vprašaš, katera domovina je tvoja domovina. Ali je ta, kjer si rojen pa kjer živiš ali tista, od koder prihajajo tvoji starši. V bistvu ne vem.

Poudarja sicer, da o tej temi govori iz lastne izkušnje, kot otrok delavskih staršev in da je za tiste iz izobraženih družin življenjska situacija verjetno drugačna. Obenem pove, da se v priseljskih družinah, kot je bila njegova, njihovega pomanjkanja na zunaj ni videlo, saj jim osnovnih dobrin, kot je hrana, ni primanjkovalo – šlo je bolj za psihološki primanjkljaj:

Da pač bi te starši razumeli, da bi te podpirali in tako naprej. Ampak jaz mislim, da to v, po domače povedano, v primitivni družini, kjer so starši neizobraženi, tega verjetno nikjer ni na svetu. Ne pri priseljencih, ne pri domačinih. To je ta bistvena razlika. Jaz si nikakor ne želim, da bi moji otroci šli skozi to, kar smo mi šli in nekako se trudim, da bi otrokom omogoču neko dostojno življenje. Spodbujam jih, da so samozavestni, da si sami postavijo življenjske cilje in pomagam pri tem in se tega veselim. Nikakor ne, da bi jih onemogoču, da bi mogli po moje delat, da bi se jaz odloču namesto njih, kaj je za njih dobro in tako naprej. To je najhujša napaka naših staršev, ki so nam [jo] počeli in upam, da je tega čim manj. Ker na ta način ... daleč se ne pride, v bistvu. Otroka je treba spodbujati, korajžjo mu dajati in tako naprej. Je pa res, da vsak ne more bit zdravnik, vsak pač ne more bit kirurg in takonaprej. Vsak si more sam izbrat poklic, to, kar ga veseli, in to je to. Morajo bit vsi na svetu – in mehaniki in zdravniki in kmetje, malarji in zidarji in tako naprej. To je to. Ja, pač, tako kot pravijo: ena

generacija trpi za to, da naslednja lepše živi. Na žalost sem jaz tista generacija, za to, da lahko svojim otrokom omogočim lepše življenje.

Pravi, da je bila njegova mama izjemno stroga in da je bil večkrat kaznovan s tepežem, tako da je moral veliko delati na sebi, da tega vzorca ni nadaljeval tudi sam pri svojih otrocih.

[...] jaz se trudim in sem se trudu ves čas bit drugačen od staršev in drugače gledat na svet. In dobesečno sem zasovražu to njihovo ravnanje do mene, odnos in tako naprej. Lahko bi se reklo, v bistvu, kot da ne bi bil njihov. Medtem pri sestri je pa ogromno vzorcev, podobnih staršem, zato je tut težje komunicirat z njo, sodelovat in tako naprej. Tako da hvala bogu, da sem jest čist drugačen.

Zaveda se, da nekatere njegove osebnostne lastnosti izvirajo od staršev in jih obžaluje, poskuša pa zato svoje otroke vzgojiti na bolj prijazen in pozoren način.

[...] jaz mislim, da kljub vsemu se naši starši priseljenci niso kej velik potrudili za svojo družino. Tako primitivno so razmišljali, se obnašali. Niso znal nič kej se pogovarjat o družini, niso spoštoval svojih otrok. Tako da hvala bogu, a ne, da je danes malo drugače, da majo otroci že od majhnega neko spoštovanje – da se z njimi pogovarjamo, da jih upoštevamo. Tako da čas gre naprej. [...] Mogoče domačini tu, vas v Sloveniji, da je bilo malo drugače. Ampak naši starši so prihajali iz teh republik, bivših jugoslovanskih, to so res bogi vsi skupaj. Sej so si ustvarjal, vsi so si ustvarjal neke svoje domove, recimo, so kupili stanovanja, so hišice naredili, ampak ... Na otrocih je pustil to kar posledice.

Kar se tiče diskriminacije, pravi, da je ni sam nikdar občutil, kar pripisuje svojemu tudi v slovenščini uporabljenemu imenu ter svetli barvi las v mladosti, je pa opazil, da so imeli s tem težave njegovi sošolci in prijatelji, katerih priimki se končajo na -ić.

V nadaljevanju pove, da obžaluje tudi to, da ga starša nista bolj spodbujala k izobrazbi, saj je imel v šoli že z malo učenja lepe ocene. Tako se mu zdi, da je v življenju najbolj napredoval približno v zadnjih petih letih, ko je iz lastnega zanimanja prebral ogromno knjig in zato začel svet drugače dojemati. Želi si, da bi vse to znanje pridobil že kot najstnik, saj da bi se njegova življenjska zgodba potem drugače odvila.

[...] poskušam razumeti svet, kaj se na svetu dogaja, kaj pomeni meti družino, kaj pomeni življenje, da se moraš nagraditi občasno. Tega nisem jaz nikoli razumu prej,

a ne da. Jaz sem mislil, da je treba samo garati, garati, garati - tako, kot so starši prišli od nekod drugod in so tut oni celo življenje garali. Samo oni bodo umrli v bistvu v nekem garanju, ki ne vejo niti zakaj, kako, ki si niso nič privoščili, ki mislijo, da pač si ne zaslužijo. Tako da jaz šele danes spoznavam, v bistvu, da vsak človek si zasluži, kar koli si zaželi, da si kupi, da si neki privošči. Tega jaz pet let nazaj nisem razumu. Sestrična mi je celo življenje govorila, da smo rojeni za trpljenje. In pravi: »Mi pač moramo garat, trpeti zato, da bodo naši otroci lepše živeli.« Tako da hvala bogu, a ne da, da je to zdej mimo. Bi, če bi lahko, deset, petnajst let zavrtu nazaj, bi verjetno tut jaz velik drugače gledu na življenje, a ne da. Pa verjetno bi si hotel kej več privoščiti. Potencialno bi otrokom še več lahko privošču, kljub temu, da smo jim privoščili kar precej, bom rekel, v nekih mejah normale. In to je velika razlika med domačini pa priseljenci: eno je živeti, drugo pa je delati, hoditi v službo in garati za to, da bo naslednja generacija lepše živela. To se tut pri zdomcih pozna pa pri tistih, ki grejo iz Slovenije v tujino, tut pri njih se pozna v bistvu, da so šli gor zaslužiti. In vsak, ko gre nekam drugam, v tujo državo zaslužiti, vsak živi veliko slabše, manj kvalitetno, kakor pa tisti, ki živi doma, v svoji domovini.

Pravi, da je ena izmed stvari, na katere je v svojem življenju najbolj ponosen, to, da ni svojim staršem nič podoben, da ne razmišlja, kot oni in da si ne želi biti takšen, kot oni. V zadnjih letih so se njegove vrednote precej spremenile – zdaj se zaveda, da gradnja hiše ni edina in najpomembnejša stvar, ki jo lahko družini da, pač pa se trudi biti tudi dober oče in mož ter zelo ceni sodelovanje, druženje in spoštovanje v družini. Danes se ne bori več za obstoj, ampak je začel zares živeti; hodi na dopust in na izlete ter se na sploh nagradi.

Kot olajševalno okoliščino v času svojega odrasčanja vidi to, da takrat še ni bilo interneta, prenosnih telefonov ter tako velikih razlik v materialnem premoženju med družinami.

[...] če bi današnji cajt prestavu v tiste čase, bi se opazila razlika pri otrocih priseljencih pa med domačimi. Tako smo bili pa več ali manj na videz vsi enaki. Po igranje je bilo treba v Avstrijo pa Italijo it, doma je bilo zelo malo tega.

Meni, da so se spremenili tudi cilji mlajših generacij priseljencev:

Če bi starši priseljenci, tisti, ki zdaj prihajajo iz drugih držav, če bi jemali sliko naših staršev, katerih cilj je bil ustvariti dom za družino, potem si danes njihovi otroci ne bi mogli nič privoščiti. Ker pa so se cilji spremenili, dom ni več pomemben in zdaj mnogi

že celo življenje živijo kot podnajemniki - potem ne vidiš razlik med otroci. Vsi otroci majo več ali manj danes vse, ampak razlika je pa skrita. V šoli ne opaziš tega, če bi pa nekam domov prišel, bi pa vidu, kako živijo priseljenci danes pa kako živimo tisti, ki smo že na boljši poti. To je pa posledica neoliberalnega kapitalizma, kjer je vse prikazano v najlepši luči, v ozadju je pa veliko slabega. To je pa ta razlika.

3.3. Liri: »Zelo ponosen sem, da se nisem pustil albanskim pritiskom, da sem vseeno pač kritično gledal na svet, da sem se naučil kritično razmišljati in sprejemati vse vrste ljudi.«³

Okoliščine pogovora

Liri je znanec, s katerim nimam bližnjega odnosa. Pred intervjujem sva se s skupnimi prijatelji nekajkrat podružila, vendar ne morem reči, da se zares poznavata. Vedela sem, da se je kot otrok s Kosova preselil v Slovenijo in sva se o tem malo pogovarjala že v preteklosti. Ko sem začela s pisanjem te naloge, sem že takoj na začetku vedela, da bom za sodelovanje prosila tudi njega, saj se mi zdi njegova zgodba res zanimiva in navdihujoča. Na povabilo je takoj pristal. Ker je svojo zgodbo ljudem že tolikokrat povedal, je pripovedovanja navajen in je tako zgodbo povedal zelo kronološko urejeno ter zgoščeno - svojih občutkov iz otroštva se mu ni bilo treba posebej spominjati, ker je o njih že veliko razmišljal.

Narativna rekonstrukcija

Jaz v Sloveniji živim s celo svojo družino, s svojo šestčlansko družino. Jaz sem najmlajši, mam še sestro dvojčico, dva starejša brata pa starši, ne. Oče je živel v Sloveniji že ful kajta prej; ene deset let pred izbrisanimi je živel tle, pol tik pred izbrisanimi se je odselil [nazaj na Kosovo] in se preselil dve leti po izbrisanih nazaj [v Slovenijo]. Mama je bila na Kosovem takrat, pač, tudi rodila je oba brata na Kosovem. Tut v času vojne je pol še ostala na Kosovem, ko je bila devetindevetdesetega ta vojna, Srbija pa Kosovo pa Bosna pa to. In je ostala. Tako da jaz sem povojni otrok, sem se leta 2000 po vojni rodil.

Liri je približno do šestega leta starosti z mamo, starejšima bratoma ter sestro dvojčico živel na Kosovem, njegov oče pa v Sloveniji, ker je tam delal. Svoje otroštvo opisuje kot drugačno, saj

³ Analiza tretjega narativnega intervjuja, izvedenega 8. 1. 2025 pri intervjuvancu doma. Omenjena imena so izmišljena.

je odraščal na kmetiji, obdan z živalmi, hišo pa so si delili še z babico ter sedmimi strici in njihovimi družinami. Živel so v veliki revščini. Razmere v njegovi šoli so bile v tistem obdobju popolnoma drugačne, kot v Sloveniji, saj prvošolčkov niso na igriv način uvajali v šolsko okolje, ampak so se hitro posvetili jemanju snovi, kot je pošteevanka, učitelji pa so jih še vedno kaznovali s tepežem. Leta 2006, na polovici prvega razreda, se je Liri z mamo ter sorojenci odselil v Slovenijo k očetu, ki je vložil prošnjo za združitev družine. V X, kamor so prišli, so vse štiri otroke vpisali na isto osnovno šolo.

S sestro sva bila pač sošolca, ne, ker sva dvojčka ... Amm, tako, moram reči, da prvi dan sva se s sestrico oba ful jokala, naju je bilo ful strah, ker je bilo tako, čisto novi svet. Ko smo se sem preselili, je bilo vse neznano, pač res je bilo čisto drugače vse. Tako da sva se tut ful jokala, ampak pol, konec dneva, sva pa se že ful dobro vključila, tako da sma pol z veseljem že naprej hodila.

Pravi, da jezik njemu in dvojčici ni delal težav - v pol leta sta že govorila slovensko ter vse razumela. Drugače je bilo z bratoma, ki sta bila stara že 12 in 14 let. Njima se je bilo slovenščino veliko težje naučiti, prav tako pa se vklopiti v novo okolje, saj sta bila kot osebi že veliko bolj izoblikovana ter vajena šolskega sistema in življenja na Kosovem.

Tako da v prvem razredu je bilo v redu, so nas zelo dobro sprejeli, sva se tut zelo lepo vključila. Ful so se nama prilagodili. Je bilo itak malo lažje, ker pač v prvem razredu tukaj, bolj se učiš neke osnovne stvari. Na Kosovem smo se že mogli pošteevanko pa take stvari čisto v prvem razredu. Tako da je bila ful lažja [šola v Sloveniji]. Zdaj, meni ni bilo težko, ko smo se preselili, nisem pogrešal doma na Kosovem, tako da meni je bilo čist v redu, ker sem se res hitro vključu. Ni bilo nekih stvari, ki sem jih ful pogrešal, medtem ko družina moja so pa vsi ful pogrešal Kosovo.

Po končanem drugem razredu, torej po letu in pol življenja v X, so se z družino preselili v drug del mesta, kjer sta začela s sestrico hoditi na novo šolo. Čeprav je bilo okolje tam povsem drugačno, mu ni bilo več tako težko, kot ob prvi selitvi.

Tam sem že malo jaz mel težave s sklanjanjem pa to, tako da mal so se norčevali iz tega, ampak ni bilo nikoli tako, da bi rekel, da sem bil prizadet ali pa karkoli, bolj je bilo v smislu heca. So me tut ful lepo sprejeli vsi. Vsem je bilo, tut v prvem razredu pa tretjem, je bilo neki zanimivega takrat, se mi zdi. A veš, ker se mi zdi, da vseeno v tistem času ni bilo toliko priseljencev, tako da je bilo ... To, da si bil tuji človek pač,

je bilo vsem ta malim ful zanimivo. A veš, vsi uno: »kak ti je ime? Iz kje si?« to je bilo njim vse fascinantno. Tako da si bil dejansko kot neki, kak naj rečem ... vsi so okoli tebe stali in te gledali in pa spraševali. A veš, tako da ni bilo tako kot danes, da te grdo gledajo, če se preseliš od nekod. Tako da je bilo ful v redu, ful lepo so nas sprejeli.

S sestro so ju v četrtem razredu sicer ločili in njo poslali na drugo OŠ. Rekli so namreč, da bo tako bolje za oba, saj naj bi preveč časa preživela drug z drugim in se zato razvijala skupaj, namesto kot posameznika. Z izjemo te izkušnje pa poudarja, da je imel v Sloveniji zelo lepo otroštvo:

Zelo lepo so me vsi sprejeli. Vsi so spoštovali to, da sem bil pač priseljenec, tut recimo kosila pa malce so mi vedno prilagodili brez svinjine v šoli. Tako da pač ni bilo tega, da bi rekel človek, da so se grdo obnašali do mene. Tut v šoli sem dobil recimo albansko učiteljico v tretjem razredu, ki mi je pomagala se učiti slovenščino pa je govorila tut albansko. Tut ta prednost je bila, veš, res so poskušali mi čim bolj olajšati stvari. A veš, sem imel tut dodatno pomoč - vse, kar se je dalo pač, so mi ponudili.

Lirijeva starejša brata, na drugi strani, pa sta imela povsem drugačno izkušnjo. Pravi, da so bili njuni sošolci veliko bolj nesramni do njiju, kar se tiče znanja slovenščine, onadva pa sta to norčevanje tudi bolj osebno vzela, kot mali Liri, ki je pripombe na račun jezika takrat doživljal kot smešne. Za njihovo mamo pravi, da se ji je bilo prav tako težko naučiti slovenščine. Ta ji je predstavljala problem predvsem pri obisku zdravnika, na primer, ko je potrebovala prevajanje, drugače pa se je v Sloveniji spoprijateljila z drugimi Albankami, zaradi česar ji je bilo v novem okolju nekoliko lažje. Liri se v nadaljevanju dotakne drugačnosti slovenske kulture v primerjavi z albansko:

[...] kar je bilo res zanimivo, je bila pač ta drugačnost kulture. Nas je bilo vedno strah v šoli, ko smo bili [na Kosovem]; pač vsi so bili presenečeni [v Sloveniji], kok smo bili pridni, ker pač noben ni upal nič ušpičiti. Mi smo bili vsi navajeni, da enkrat neki narobe narediš ali pa nimaš čiste prste ali pa ono, pač, te tepejo v šoli. Tako da, a veš, smo bili na začetku vsi s tem strahom, ne. A veš, tut če smo kaj narobe rekli ali pa ušpičili, smo se ful opravičevali. Ker pač ti je to ostalo, a veš, še posebi bratoma, ki sta pač to doživljala sedem let - jaz sem glih pol leta bil v temu noter. Tako da ta sprememba je bila ful zanimiva, v bistvu pol nevarna, ko smo malo preveč svobode dobili s tem, ne, ko smo videli, da ti nič ni.

Slovenščino se je sicer naučil govoriti, a mu je pisanje delalo težave, saj besede večkrat napišemo drugače, kot jih dejansko naglasimo. V albanščini, ki ima 36 črk, bi naglašeni del teh besed zapisali z eno od njihovih črk, tako da je v slovenske besede večkrat povsem avtomatično dodajal črke, ki jih slovenščina nima.

Pol pa pač tako, nasploh, ta celotna kultura slovenska, ki je v bistvu bolj za ljudi, tako da je bila ta dinamika ful zanimiva. Tut za sestro, recimo, je bilo zanimivo. Ona je doživela nek kulturni šok, a veš, kaj mislim. V smislu, na Kosovem so bile ženske ful zatirane, tle je pač ona mela iste možnosti v šoli. Vse je bilo ... isto, kot je bilo zame, je bilo zanjo. To je bil pač tut kot nek šok, kako naj rečem. Take stvari. Pol, velik smo bili presenečeni pri športni aktivnostih, ko smo meli, recimo, ne, tega nismo [na Kosovem] nikoli nič meli.

Ob selitvi v Slovenijo se je moral torej na različne načine prilagoditi. Pogrešal je svoje staro življenje, a se je na novo državo hitro privadil. Dandanes sploh ne čuti več posebne želje, da bi šel na obisk na Kosovo, saj tam nima prijateljev. Njegova brata, sestra dvojčica ter starša pa bi, če bi se lahko, po njegovih besedah takoj preselili nazaj tja, saj so bolj navezani na izvorno okolje.

Jaz sem pač ta edina črna ovca, ki noče iti [na Kosovo], ker jaz sem se pač čisto prilagodil. Pozna se pa tudi, ker v Sloveniji te ful kultura vzgaja. Mislim, kultura, pač okolica te ful vzgaja in se ful pozna ta razlika, kako sta moja dva brata odraščala in kakšno mišljenje mata, ker na njiju je ful vplivala kosovska kultura pa okolje, na mene pa slovenska. In imamo tudi na marsikaterih temah drugačno mišljenje, drugače gledamo na stvari, na svet in je ful zanimivo pač, če primerjaš moje odraščanje z njihovim, je ful razlika. Pač, tako različne stvari so vplivale na nas, kar pomeni, da smo tut drugačni si ful osebno.

Liri potrdi, da je dejstvo, da sta njegova brata toliko let dlje od njega odraščala na Kosovem, vplivalo na njihove medsebojne odnose, saj imata drugačne vrednote, kot on. Pove, da so se na primer večkrat skregali, saj brata družino postavljata na prvo mesto, Liri pa ne. Preživljanje časa z družinskimi člani se je njima zdelo izredno pomembno in sta tako želela, da bi bili skupaj večino časa, Liriju pa je bilo zelo pomembno tudi druženje z vrstniki. Dejavnik, ki je sploh močno vplival na celotno družino, pa je bila selitev v Slovenijo:

Se mi zdi, da noben od nas [sorojencev] dejansko ni mel odnosa s fotrom prej, ker pač ga ni bilo, ker je bil v Sloveniji. Tako da se mi zdi, da sem pol ta odnos nekak malo bolj spremenil. A veš, smo začeli njega spoznavati pa se mi zdi, da tudi smo mi začeli nekako uživati življenje. A veš, ker dol je bila res revščina. Tako, konkretna revščina. Pa velik nas je bilo in pol pač se nisi moral niti kot človek razvijati. Tako da tle si se lahko res pol postavu sam, svoj jaz postaviti pa raziskovat, kdo si pa to.

Do selitve v X [mesto v Sloveniji] je Liri svojega očeta videval zgolj po enkrat na leto za teden ali dva, ko jih je ta prišel obiskat na Kosovo. Vmes so se otroci z njim sicer slišali po telefonu, a to ni bilo dovolj, da bi lahko stkali močan medsebojni odnos. Liri pravi, da z očetom tudi danes nista zares povezana in da se zdaj, ko sam študira v drugem mestu, večkrat zgodi, da z njim govori samo takrat, ko pride na obisk domov v X. Nikoli se na primer ne pokličeta, z mamo na drugi strani pa se vsak dan. Z njo ima dosti močnejšo povezavo, kot z očetom. Razloži, da očetu ni bilo vseeno za svoje otroke na Kosovem in da je vedno poklical ali prišel na obisk, če se je Liri na primer poškodoval, a da je bil enostavno tako zelo zaposlen s preživljanjem družine. Finančno namreč ni skrbel le za svojo ženo in potomce, ampak tudi za svoje brate ter njihove družine. V takratni situaciji je bilo torej povsem razumljivo, da ni uspel preživeti veliko časa s svojimi otroki. Liri hkrati poudarja, da je bilo njegovi mami verjetno takrat od vseh najtežje, saj je okoli 13 let živela brez svojega moža, ob tem pa vzgajala njune skupne otroke. V nadaljevanju pove, da je bil oče nekaj let odsoten tudi potem, ko so kot družina že prišli v Slovenijo:

[...] kar je zanimivo, [...] je pa to, da veliko priseljencev pol pač, ko pripelje družino, ne, postane potem malo vseeno too much finančno takoj. Kar pomeni pač, da tudi velikokrat se zgodi, da grejo še v višje države še več zaslužiti. Recimo moj oče isto pač, ko je ratalo finančno preveč za šestčlansko družino preživljati, je šel recimo v Belgijo delat. In je bil tam pet let, a veš. Tako, da je pol šel, mislim, kaj, 2014 ... neki takega, je šel za pet let v Belgijo pol. Kar je pač klasika pri večini teh priseljenjskih družin [...].

Liri pove, da v srednji šoli ni bil deležen veliko žaljivih komentarjev na račun svojega etničnega izvora, razen obdobja okoli leta 2017, ko so se po Evropi pogosteje dogajali teroristični napadi. Takrat so njegovi vrstniki večkrat stresali šale o bombah in kako je kot musliman povezan s tem dogajanjem. A kot pravi, je bilo vse to zelo nedolžno in so ga medse lepo sprejeli. Meni, da k temu pripomore dejstvo, da je zelo družaben človek, ki se večinoma dobro ujame z vsako

družbo. Srednješolsko obdobje je bilo tako zanj lepo. Obenem poudarja, da dandanes redkokdo sploh zazna, da prihaja iz druge države. To pripisuje dejstvu, da nima balkanskega naglasa ali temnejše polti, da ima drugačen stil oblačenja, kot stereotipni Albanci in da njegovo ime ni tipično albansko. Hkrati se tudi ne druži z drugimi Albanci ali priseljenci z Balkana – njegovo družbo sestavljajo večinoma Slovenci. Ljudje tako običajno ne vedo, od kod izvira. Pravi, da na pogled običajno sklepajo, da je Slovenec, ali če že, Bosanec, ko slišijo ime, pa nikomur ni jasno, od kod bi lahko bil. Predvideva, da ga je to mogoče večkrat rešilo, saj tudi v službah, ki jih je opravljal, nikoli ni bil deležen izsiljevanja ali druge diskriminacije na podlagi narodnosti. Meni, da je v tem smislu privilegiran. V nadaljevanju mi pove, na kaj je v življenju najbolj ponosen:

[...] najbolj ponosen bom, ko bom končal faks, ko bom magistriral. Se mi zdi, da bo to en velik dosežek, ker bom prvi v družini, ki bo magistriral – in tle in pač od vseh sorodnikov, ki jih mam. Am ... in zelo ponosen sem, da se nisem pustil albanskim pritiskom, da sem vseeno pač kritično gledal na svet, da sem se naučil kritično razmišljati in sprejemati vse vrste ljudi. Ker ja, kolikor so Albanci - pač tle jih grdo gledajo ful, so pa eni najbolj rasističnih pa homofobičnih pa seksističnih ljudi, ki jih pač jaz poznam. Tako da sem zelo ponosen, da sem se pač oddaljil zelo od tega. Hkrati pa sem pač vseeno obdržal svoj ponos, am, kulture, ker sem še vedno ful ponosen z vsem, pa vem, da sem s Kosova - pač me ni tega sram. In tudi obdržal sem nekatere vrednote, ki so se mi zdele pomembne. A veš, recimo družina, dobrota, tako. Ker vseeno Albanci so pač eni najbolj, kaj naj rečem ... Ni tako, ko pri Slovencih. So vseeno tako, na smrt se lahko gledajo, ampak bojo vseeno potem stali drug drugemu, kot narod so zelo povezani. Lahko se na smrt sovražijo, ampak pač če si ti Albanec, bo vseeno on tebe izbral pred nekom drugim, ne. Tudi, če te ne mara.

Pove tudi, da njegova starša od njega pričakujeta, da se bo poročil z Albanko, ki je hkrati muslimanka ter da je to v njihovi družini večno prisotna tema pogovora. Pred njim so sicer za to na vrsti njegova starejša brata in sestra dvojčica, tako da starša na njih glede tega bolj pritiskata, kot na Lirija. Domneva, da bosta potem, ko bosta brata poročena, v teh zahtevah že popustila. Poleg tega bo Lirijev partner verjetno fant in ne dekle, tako da predpostavlja, da bo to že samo po sebi dovolj velik šok za starša.

Je pa ful ja, pritisk. Pač nekak se pričakuje, da pri petindvajsetih si ti že poročen in že delaš na otrocih ne, v [albanski] kulturi. Tako da ta pritisk sicer so malo pomirili,

ampak ja, je pa še vedno tako nekje zadaj, se vedno pojavijo te komentarji. A veš:
»Kaj še čakaš? Jaz sem že mela otroke takrat.«

Liri izpostavi tudi, da je bil za njegova starša šok, ko se je iz njunega doma izselil že pri devetnajstih letih, saj to na Kosovem ni v navadi. Kot razloži, razširjena družina tam živi pod isto streho in otroci se začnejo odseljevati na svoje šole, ko so že poročeni, imajo svoje otroke in so stari okoli 30 let. Če kdo odide že prej, tako kot je on, je to celo razumljeno kot žaljivo do družine, drugi ljudje pa jo začnejo obrekovati, da mora biti pri njih doma očitno nekaj narobe, da se je otrok tako hitro odselil. Liri pove, da se v njegovi družini sicer ni dogajalo nič zares problematičnega in se je odselil zato, ker je pač šel študirat. Njegova starša to situacijo po vseh teh letih še vedno dojemata, kot da v bistvu živi pri njima doma, tako kot ostali sorojenci, čeprav dejansko prihaja samo še na obiske in se ne namerava seliti nazaj.

3.4. Linda: »In skozi celo življenje nekako si samo čakal na poletje, da lahko greš na Kosovo, da vseeno malo bolj občutiš, da si to ti, da si mogoče tudi bolj doma.«⁴

Okoliščine pogovora

Linda je znanka, s katero imava sproščen odnos, a si nisva blizu. V zadnjih letih sva večkrat poklepetali, tako da sem o njej nekaj malega vedela že pred intervjujem, v okviru te naloge pa sem imela možnost njeno zgodbo bolj podrobno spoznati. Zdi se mi izjemno prijetna oseba, ki izžareva pomirjujočo energijo, tako da bo nekega dne zagotovo krasna socialna delavka. Smer njenega študija se pozna tudi v načinu pripovedovanja, saj je svoje življenjske okoliščine opisala z zelo različnih vidikov in z močnim poudarkom na svojem doživljanju.

Narativna analiza

No, v bistvu celo naše življenje v Sloveniji bi lahko rekla, da se je začelo s tem, da je najprej oče prišel. V bistvu s Kosova je šel najprej kot vojak, mislim, da je bil na Hrvaškem in potem nekaj v Sloveniji, potem pa se je zaposlil v Sloveniji. In smo pač celo življenje živeli v Prekmurju. V bistvu takrat, ko se je začela vojna na Kosovem, se je on odločil, da bo pač iz Kosova pripeljal tut mamu, brata in sestro, tak da oni so prišli v Slovenijo 25. 5. 1999. Oče je pa pred tem že, ne vem, že vsaj deset, dvajset let

⁴ Analiza četrtega narativnega intervjuja, izvedenega 19. 1. 2025 pri intervjuvanki doma. Omenjena imena so izmišljena.

bil v Sloveniji ali pa pač drugje. Tak da tut moja mama je mela kar težko življenje, lahko rečem, ker je bila sama z dvema otrokoma enajst let na Kosovu, tak da oče je prišel samo pač na obiske. Pa takrat tut ni bilo telefonov, recimo, ali pa karkoli, tak da preden si dobil pismo, da je on v redu, se je lahko že marsikaj zgodilo. No, tak da ja, oni so prišli 25. 5. 1999, potem septembra sem se jaz tukaj rodila. No, takrat pa se je nekako začelo naše življenje v Sloveniji.

Meni, da je k integraciji nje in njenih sorojencev zelo pripomogla soseda v Prekmurju, ki jih je želela naučiti govoriti slovensko. Lindina starša slovenščine namreč nista znala - oče je zaradi služenja vojaškega roka govoril srbohrvaško, tako da je v Sloveniji komuniciral v tem jeziku, mama kot gospodinja, ki je bila večino časa doma, pa seveda ni imela niti te možnosti. Omenjena soseda se je torej trudila, da bi otroke po slovensko naučila vsaj besede iz vsakdanjega življenja: »To je kozarec, to je pladenj, to je miza.« Linda pove, da sta učenje jezika in integracija še toliko lažje stekla, ko so začeli hoditi v slovensko osnovno šolo. V vasi, kamor so se priselili, so jih prav tako lepo sprejeli. Domačini so njo ter njenega brata in sestro dojemali kot pridne, spoštljive in lepo vzgojene otroke. Dejstvo, da so se kot priseljenci z Balkana tako zgledno obnašali, je bilo zanje presenetljivo, a poučno. Linda izpostavi, da je bil dober občutek, da so kljub hudim predsodkom proti Albancem vaščani v njih prepoznali pozitivne lastnosti. Vseeno pa življenje v Sloveniji ni bilo samo rožnato:

[...] skozi celo življenje se je pač ponavljalo to, da vseeno si ti malo drugačen od drugih. Tut v tem smislu, da tut meni se je dostikrat zgodilo, da ko sem nekoga na novo spoznala, sem bila tako: »Fak, pač itak bojo zdaj takoj izvedeli, da sem tujka. Takoj, ko poveš ime, itak, da bodo rekli: 'Aha, to pa ni slovensko ime.'« In potem sledijo vprašanja: »Kakšno je tvoje ime? Od kod izhaja? A sta oba starša Albanca? Kdaj ste prišli? Bla bla bla.« In se mi zdi, da okej, se vidi, da ljudi zanima, kako si prišel, zakaj si prišel in vse to, ampak se mi zdi, da na momente vsa ta vprašanja postanejo že malo breme.

Dokler z bratom in sestro niso dobili slovenskega državljanstva, so se vsakodnevno soočali tudi z vprašanji, ki so za otroke s slovenskim državljanstvom povsem samoumevni, kot na primer, če za njih veljajo isti pogoji vpisa v srednjo šolo, ali jim sploh pripadata državna štipendija in študentski dom, ipd. Lindi je bilo težko spremljati tudi novice v lokalnih medijih ter na socialnih omrežjih, kjer so v primerih nasilja in zločinov vedno eksplicitno izpostavili podatek, da je bil v situacijo vpleten državljan Kosova ali Albanec. Tovrsten način poročanja jo jezi in žalosti,

saj se dobro zaveda, da tudi Slovenci naredijo ogromno zločinov - izpostavi femicide -, a da pisci takrat navedejo zgolj inicialke povzročitelja nasilja. Čeprav se zaveda, da je komentarjev pod takimi prispevki bolje ne brati, jo pogosto premaga zanimanje, kakšne so reakcije drugih bralcev na omenjene akterje. To je primer še enega bremena, ki ga domačini nimajo, Lindi pa močno zaznamuje vsakdanje življenje.

Am ... se mi pa zdi, da vseeno so na momente tut kake dobre stvari. Recimo, men je bilo vseeno vseč, da ko smo meli kake predmete, kjer smo se ukvarjali z jeziki ali pa z verami, narodnostmi pa to, da so vseeno pač: »Aha,« se spomnili, »Linda je pa muslimanka. Lahko ona nam predstavi muslimansko vero.« Da vseeno je pač tak nek dober vidik, da lahko ti nekoga, ne da podučiš, ampak da poveš pač tvoje izkušnje, ki drugim pač lahko dajo nekaj novega. Tak, da to. Potem dostikrat je bilo to: »Aha, okej, ti znaš še en jezik več,« tak da ni vse slabo, ampak je tut nekaj dobrega.

Potem omeni odsotnost širše družine v državi, kjer živi – njeni sorodniki so doma večinoma na Kosovem, veliko pa jih je razkropljenih tudi po ostalih evropskih državah. Pravi, da je tako vse življenje ves čas nekoga pogrešala in celo leto komaj čakala poletje, ko bodo šli spet na počitnice na Kosovo. Pravi, da se tam počuti kot resnična ona, je bolj sproščena, srečnejša in morda celo bolj doma, kot v prekmurski vasi, kjer je odrasla. Vseeno pa je ljudje niti tam ne dojemajo kot prave domačinke:

[...] nisi doma tu [v Sloveniji], ker te smatrajo za tujega, potem, ko greš tja [na Kosovo], te tut smatrajo za nekega Ausländerja, ker tut pač nisi glih čisto doma. Tak da mogoče to, da nimaš nekega prostora, ki pa bi bil doma doma pa tut to ja, da pač celo življenje nekoga moraš pogrešat. To se mi zdi, da je težko, da te kar obteži, ali kako naj rečem.

To melanholijo čuti še dandanes, preživljanje časa z razširjeno družino pa postaja samo še bolj kompleksno; zdaj, ko so vsi odrasli, je zelo težko uskladiti termine dopustov in tako se zgodi, da se na Kosovem zberejo vsi, razen njene sestre ali brata. Tako je žalostna na poti na dopust ter na samem dopustu, saj ji je žal za njihovo odsotnost, obenem pa se veseli druženja z razširjeno družino. Na poti nazaj v Slovenijo pa je ponovno žalostna, saj ve, da ostalih družinskih članov spet zelo dolgo ne bo videla. Kot opisuje: »Skos je ta žalost – veselje, ko nekako, se mi zdi, nikoli ne moreš biti 100% vesel.«

Glavna tema, ki se je pojavljala skozi njeno življenje v Sloveniji je, da v primerjavi s slovenskimi vrstniki ničesar ni mogla jemati kot samoumevno. Za vsako stvar se je morala vprašati, ali ji glede na njen status pripada ali ne, kar je od nje zahtevalo veliko dodatnega raziskovanja in klicanja pristojnih institucij, pri čemer je včasih naletela tudi na težave. Če so pogoji za upravičenost do nečesa veljali v času šolanja njenih sorojencev, to še ni pomenilo, da bodo veljali tudi zanjo, saj so se vmes spreminjali – brat kot srednješolec na primer ni mogel dobiti državne štipendije, Lindi pa so jo k sreči priznali takoj ob vpisu. Vedno so jo torej spremljali dvomi in skrbi, ki jih slovenski mladostniki niso imeli. V povezavi s tem doda, da se je morala poleg tega v življenju za vsako stvar malo bolj potruditi, kot ostali:

[...] meni se je dostikrat zdelo, da se moram malo bolj potruditi, da se moram izkazati na nek način - da pač vseeno sem jaz Albanka, pa znam met dobre ocene pa znam biti spoštljiva. Ker se mi zdi, da je dosti tega, da niso zainteresirani za šolo, da jim ne gre, da nimajo nobene kulture, nobenega obnašanja, bla bla. Tak da se mi zdi, da tut dosti tega dokazovanja je bilo, no.

Med pripovedovanjem o tem se spomni še na očitno diskriminacijo, na katero je naletela nekaj mesecev nazaj pri iskanju stanovanja – nekateri najemodajalci so namreč pripravljene oddajati izključno slovenskim državljanom, tako da Linde in njenega zaročenca niso sprejeli niti na ogled stanovanja ali se bili pripravljene o tem karkoli pogovarjati. Povzame, da je njeno etnično poreklo potencialna ovira na vseh področjih življenja, po drugi strani pa prinaša tudi različne prednosti. Ena od njih je ta, da lahko s svojim znanjem tako slovenščine kot albanščine dostikrat prevaja za ostale priseljence, kar je vsekakor zelo koristna sposobnost, obenem pa se ji zdi lepo, da lahko s svojimi izkušnjami nekomu pomaga.

S svojimi družinskimi člani govori ves čas albansko, sporočila pa si pošiljajo v mešanici slovenščine in albanščine. Sploh s sestro opaža, da si pogosto dopisujeta po slovensko. Pravi, da se kljub temu, da je albanščina njen materni jezik, bolje izraža v slovenščini in ima v njej tudi boljši besedni zaklad. To pripisuje dejstvu, da se doma pogovarjajo o vsakodnevnih temah in uporabljajo vsakdanje besede, v slovenščini pa se je tudi izraževala in ogromno prebrala ter tako spoznala širši spekter jezika.

V nadaljevanju jo povprašam, kakšne so bile njene preference glede etničnega porekla partnerja, preden je spoznala svojega zdajšnjega zaročenca, na kar mi odgovori, da ji je bilo vedno nekako samoumevno, da bo to Albanec. Četudi je imela v času šolanja večkrat simpatije do slovenskih fantov, si nikoli ni dovolila, da bi se iz tega razvilo kaj več, saj se ji je zdelo, da

njena starša tega ne bi podpirala. Obenem niti sama ni prepričana, če bi bila pripravljena imeti partnerki odnos s Slovencem, ker se zaveda kulturnih in jezikovnih razlik med obema narodoma:

Itak, da vidim pomanjkljivosti in prednosti v tem, da bi mela Slovenca in recimo zdej, da mam Albanca. Se mi zdi, da vseeno najbolj te jezikovne ovire [odtehtajo]. Sicer otroka bom jaz zdaj učila slovensko in albansko in recimo, če bi mela Slovenca, bi ga tut slovensko in albansko učila. Ampak ne vem, največ mogoče običaji, prazniki tut mogoče pa sam stil življenja se mi zdi, da se razlikuje. In da jaz bi se že ujela mogoče z njim, ker vseeno ko živiš celo življenje nekje, vseeno živiš podobno, kot ostali, recimo, ampak ko si pa predstavljam, da bi on spoznal mojo ne samo ožjo družino ampak tut širšo družino, pa se mi zdi, da bi bile te razlike [prevelike]. Ne vem, nekako mi je bilo samoumevno, da bom pač mela Albanca. Nekako si nisem sploh dovolila iti v drugo smer [smeh].

Ko je kot srednješolka razmišljala, kaj bi rada v življenju počela, je ugotovila, da si želi, da bi bilo njeno delo na nek način povezano z njeno zgodbo. Tako se je najprej začela zanimati za študij sociologije, zgodovine in antropologije, na koncu pa se odločila za socialno delo, saj se ji je zdelo, da bo lahko v tem poklicu dobro izkoristila svoje poznavanje obeh kultur, življenjsko zgodbo in znanje albanščine. Ves čas študija je imela in še danes ima vizijo, da se bo od začetka karijerne poti zaposlila na katerem koli področju bo pač uspela dobiti pripravništvo, a da se bo po nekaj letih gotovo preusmerila na Slovensko filantropijo ali podobno organizacijo - tam sicer že nekaj let deluje kot prostovoljka. Zaveda se, da lahko z zaposlitvijo pri njih veliko doprinese tako uporabnikom kot organizaciji sami, saj je pomoč migrantom in priseljencem njihova glavna naloga, ona pa je socialna delavka, ki ima hkrati osebno izkušnjo z integracijo v slovensko družbo.

Linda v nadaljevanju oriše, kako zelo so s sorodniki iz tujine navezani drug na drugega ter čustvene razsežnosti poletnih obiskov na Kosovem. Ta je zanjo vedno predstavljal kraj, kjer je bolj sproščena, ima precej manj obveznosti in mnogo več sorodnikov. V Slovenijo se ji je bilo konec poletja vedno izjemno težko vrniti: »[...] ko smo se poslovili, so se vsi sorodniki zbrali na dvorišču, da so nas pač še zadnjič objeli pred potjo in potem, ko greš ti v avto in gledaš, kako ti mahajo in kako vsi jočejo za tabo, je bilo res zelo, zelo, zelo težko.« Ji je pa zdaj, ko je njen zaročenec prišel živeti k njej v Slovenijo, dosti lažje. Prej sta imela namreč kar nekaj let zvezo na daljavo, tako da ga je ves čas zelo pogrešala. Pravi, da je trenutno tako zaposlena, da niti

nima časa preveč premišljevati o tem, kako pogreša sorodnike – svojo energijo z zaročencem trenutno vlagata predvsem v ustvarjanje skupnega življenja in uresničevanje njunih načrtov ter želja. Na vprašanje, kateri kraj doživlja kot dom, odgovori naslednje:

[...] domovina je tista država, kjer si se rodil. Pač, če logično razmišljaš. Ampak recimo jaz, ne glede na to, da sem se rodila v Sloveniji, nikoli nisem rekla, da je bila moja domovina Slovenija. Vseeno sem nekako vedno čutila več neke ljubezni do Kosova in ne glede na to, da pač ne morem reči, da sem mogla iti iz moje domovine, vseeno sem nekako bolj čutila, da je Kosovo moja domovina, kot pa Slovenija. Tak da v bistvu je prvi dom Kosovo, pač naša hiša tam, potem drugi dom je bil v bistvu v Prekmurju, kjer sem odraščala, tak da to [slovenski kraj, kjer živita z zaročencem] je zdaj v bistvu nekako tretji dom. Nimam pa zdej čisto odgovora, kje sem se počutila najbolj doma doma. Se mi zdi, da glede na to, da nismo mogli živeti na Kosovu, da vseeno hiša v Prekmurju, kjer smo bili vsi skupaj, smo odraščali, ne glede na vse težave, ki smo jih mel ... Ampak ja, zdej pa se mi zdi, da nekako je to moj nov dom, ki sem si ga nekako sama ustvarila pa vseeno pač sem nekako ponosna na to, da imava midva svoj dom in začneva svoje življenje. Tak da vseeno pač ja, moja nova družina, nov dom je to in midva [smeh]. Je bilo res več teh domov.

V nadaljevanju se ponovno dotakneva povezanosti njene širše družine. Pove, da so se včasih, ko je bila babica še živa, z njo po telefonu slišali vsaj dvakrat tedensko, čeprav je živela v drugi državi, redno pa se kličejo tudi z ostalimi sorodniki, ki ne živijo v Sloveniji. Opaža, da so Slovenci v primerjavi z Albanci znotraj družine veliko manj navezani drug na drugega.

Pa tut recimo, ko gremo na dopust, moj oče ma še pet bratov in vsi majo svoje hiše. In tam je, lahko rečem, običaj, da vsi bratje majo na enem dvorišču hiše in so pač ena za drugo [smeh] in ni tak, da en stric je z Ljubljane, drugi je s Celja, tretji je z Maribora, ampak da so vsi pač nekako na istem dvorišču. Tak da smo v bistvu skos [skupaj] – ali smo pri enem stricu, potem, ne vem, za večerjo gremo k nam, potem se družimo pri tretjem stricu, ampak vsi smo skupaj. Nismo recimo naša družina pri nas doma, od strica v svoji hiši, od drugega strica v svoji hiši, ampak smo za dopuste v bistvu skos skupaj, razen, ko gremo spat. Pa še to potem, ne vem, sestrična pride k meni, brat gre k bratrancu in se pač razdelimo po nekih kupčkah, s katerimi se recimo mal bolj družimo. Tak da ja. [...] To je res tak moment, ko ... dostikrat se res zgodi

na Kosovu, ko smo vsi skup, da jih sam pogledam in si mislim: »O moj bog, kok vas mam rada!« in prav, da ti srce hoče počit [smeh].

Tako, kot se v povojnih in revnih državah pogosto zgodi, je tudi njen oče zapustil Kosovo ter šel delat v zahodnejšo državo ter potem denar pošiljal družini domov. Ker je Lindin dedek že zgodaj umrl, Lindin oče ter njegov brat dvojček pa sta bila najstarejša sinova, sta nekako prevzela finančno skrb za vse svoje mlajše sorojence; pomagala sta jim zgraditi hiše in plačati poroke ter pravzaprav vse, kar bi drugače krili starši. Linda pravi, da je bil tako od vseh bratov morda prav on v najslabšem položaju, saj je ostalim uspel pomagati, lastni družini pa ni mogel veliko omogočiti. Poudarja, da sicer niso trpeli, a da ona in njena sorojenca mnogokrat niso imeli česa, kar ostali otroci so. Poleg tega je oče na Kosovu tudi sam zgradil hišo in jo zelo uredil, medtem ko je hiša v Sloveniji, kjer so dejansko živeli večino leta, precej manjša. »Tako da to se mi zdi, da se tut dostikrat zgodi, ja, da starši potem več vlagajo tam [v državi izvora], kot pa recimo tu, kjer živim celo življenje.«

Veliko razliko vidi med otroci, ki se v tujino preselijo in s seboj prinesejo mentaliteto iz rodne države ter med otroci, ki se staršem priseljencem že rodijo v novem okolju. Pravi, da je za prve situacija veliko težja, ker se morajo nenadoma prilagoditi drugačnemu načinu razmišljanja. Kot izpostavi, so ona ter sorodniki, rojeni v zahodnih državah, precej bolj feministično osveščeni in se oddaljujejo od tradicionalnih spolnih vlog:

In zdej jaz tut recimo opazam, da mi, ki smo se rodili oz. odraščali v Sloveniji ali pa sorodniki v Italiji, da mam dosti različno razmišljanje, kot bratranci in sestrične na Kosovu. Ker pač tam je bolj neka taka vzgoja, ne da je moški več vreden, ampak na momente se pač zdi, da je tako. Pa potem, da ženska more bit tiho, da mora prenašat vse, kar se zgodi, itak za gospodinjstvo je samo ženska, ne, da si delita delo. Tak da midve s sestro se mogoče zdej tut soočava s tem, da razmišljava malo bolj evropsko in uvajava v to mojega zaročenca in ona svojega moža. Njima pa je v bistvu težko sprejet to, ker onadva pa sta odraščala na Kosovu, kjer pač so moški kralji [smeh] in ja, tebi ni treba zlikat perila, tebi ni treba pomivat, tebi ni treba tega, tebi ni treba onega ... In pač so mal razvajeni [smeh]. Tako da zdej, ko pa sta prišla sem in se kar naenkrat pričakuje, da pač pomagata pri gospodinjskih opravilih pa je to včasih tak: »To je žensko delo.« Tak da ja, zdej mava kar na momente probleme s tem, ampak upam, da čez par let, ko se mal navadi na življenje tu in da se to pričakuje od njega, da bo mal boljše. Tak da ja, to je ena taka razlika v mentaliteti.

Linda in njena sestra sta se zaradi odraščanja v Sloveniji vajeni postaviti zase in o krivicah, ki se jima pripetijo, ne ostaneta tiho. Če je treba, se po robu postavita tudi svojima taščama, četudi to tradicionalno velja za izjemno nespoštljivo in v nasprotju s tem, kako so ju vzgajali doma. Zaveda se, da to ni pomembno le za njeno lastno dobrobit, ampak tudi za prihodnost potencialne hčerke, za katero si želi, da bi odraščala v enakopravnejših okoliščinah, kot je Lindina generacija ali generacija njene mame. Za boljše razumevanje takega tradicionalnega načina razmišljanja dodaja ilustracijo debate, ki se pogosto odvija med sestričnami, ki so odrasle v zahodnih državah ter tistimi, ki so odrasle na Kosovem:

Ja, sicer meni se pač zdi v redu, da delam na tem, da povem moje mnenje ne glede na to, da recimo njim ne bo všeč. Ampak ko pa to mnenje izraziš tam [na Kosovem], pa si dostikrat napaden, tak da se tut na to moraš pripraviti. Zdej poleti, recimo, smo mel tako debato, da ... joj. Ker me s sestričnami, ki smo izven Kosova odraščale, smo bile pač tak: »Ne, ni vse na ženski.« Ni vse obvezno ženski, da ona kuha, pomiva, pere, lika, bla bla bla, ampak da si morata deliti. Pa tut recimo za vzgojo otrok, da ni vse samo žensko delo, ampak da morata sodelovat. No, in potem sestrične in tete iz Kosova so bile pa tak: »Kako?! On dela! On cele dneve dela, ti mu boš pa potem še rekla, da naj previje otroka?!« Tak, pač ja?! Sej jaz tut delam! Veš, vsak dela, vsak pride domov utrujen. Čeprav se zavedam, da ma on petnajstkrat težjo službo, kot jo mam recimo jaz. Ampak vseeno, vsi smo ljudje, živiva skup. Če umaževa posodo, jo umaževa oba in ne vem, zakaj bi jo samo jaz umila. Ja, je tam potem kar burno, če pač rečeš, da ti mal hočeš drugače delat [smeh]. To so take debate, da ... uh! Se moraš dobro pripraviti na njih.

3.5. Elmedina: »Čez osnovno, edino, kar mi je manjkalo pa da lahko rečem, da je to razlika zaradi tega, ker moji niso od tukaj, je to, da moja mami meni ful ni znala pomagati za šolo nič.«⁵

Okoliščine pogovora

Elmedina je znanka, ki je do intervjuja nisem srečala že nekaj let. V preteklosti sva se zelo pogosto videli, potem pa sva stik povsem izgubili. Nikoli si nisva bili ravno blizu, sva bili pa v dobrih odnosih. Vedno so me navduševali njen optimizem, neobremenjenost ter zgovornost in

⁵ Analiza petega narativnega intervjuja, izvedenega 20. 1. 2025 pri intervjuvankinem partnerju doma. Omenjena imena so izmišljena.

ko sva se dobili za intervju, sem z veseljem ugotovila, da jih je obdržala vse do danes. Ko sem ji pisala, če bi bila z mano pripravljena deliti svojo zgodbo, se mi je sicer zdelo, da me utegne zavrniti, ker gre za nekaj tako osebnega, a je na vabilo pristala. Ko me je pričakala na vhodnih vratih fantovega stanovanja, kjer sva se srečali, sem v trenutku zaznala tisto dobro znano pozitivno energijo, ki jo je izžarevala že včasih in niti trohice nervoze. Vsaj prve pol ure pred intervjujem, če ne več, sva porabili za to, da sva 'prišli na tekoče', kaj sva počeli v zadnjih letih. Srečanje je bilo res prijetno in vesela sem, da sem jo imela priložnost spet srečati, hkrati pa, da je povedala toliko zanimivega o svojem odrasčanju. Iz pogovora je razvidno, da je zares v stiku s svojimi čustvi in da je dogodke iz otroštva sistematično predelala.

Narativna analiza

Elmedina pove, da je bila rojena v Črni gori, a da se je njena družina preselila v Slovenijo, ko je bila stara dva meseca. Njena starša sta se spoznala v Črni gori in najprej živela tam, ob začetku vojne v Bosni pa sta se za tri leta preselila na Švedsko, kjer se jima je rodil tudi prvorojenec, Elmedinin starejši brat. Z otrokom sta tam želela ostati za stalno, a žal niso dobili dovoljenja za bivanje, tako da sta se z dojenčkom vrnila v domovino. Oče se je po vrnitvi v Črno goro odločil, da bo odšel delat v Slovenijo, saj so bili pogoji za delo ter zaslužek mnogo boljši, kot doma – Elmedina pravi, da je bilo takrat iti v Slovenijo približno tako, kot je danes iti v Nemčijo. Na obisk k ženi in sinu je prihajal samo na tri, štiri mesece, ko se je rodila še Elmedina, pa je uredil združitev družine, tako da so se mu vsi trije lahko pridružili v Sloveniji. Intervjuvanka je tako razen prvih dveh mesecev celo življenje živela tukaj, revščine, v kateri so se nahajali prvih nekaj let, pa se zaradi rane mladosti ne spominja:

Najprej smo živeli v eni garsonjerici v najemu. Jaz se itak ne spomnim, ker sem bila bebica, ampak vem, ker je pač mami razlagala, so bili to res hudi časi, ker res niso mel ničesar. Tut moj oči, ko je pršou v Slovenijo, ni mel niti nahrbtnika niti nič, dobesedno eno vrečko. Noter je mel glih enkrat za preobleč, to je pa to. Tako da ja, dejansko so šli tisto, ko rečeš s trebuhom za kruhom. Vem, tako, kot mami govori, da je bilo takrat res ful hudo. Samo oči je delu, ampak spet je moral plačat najemnino, pa pač dva otroka, to je res velik zalogaj bil. Tako da na primer, primer, kok je bilo to hudo, da pač si niti - zdej se mi zdi, da je dosti več teh trgovin, kjer lahko dobiš kakšne poceni stvari, ne vem, Tedi pa tako. Tega takrat ni bilo tok. Ker vem, da recimo niso mel povštrov, to se mi zdi ful tak zanimiv fact. Niso mel povštrov in dejansko je moja mami mogla bunde dat v prevleko za povšter in to je bil kot povšter. Jaz se tega sicer ne spomnim, moj brat pa se. Tako da jaz, ko sem se začela zavedat stvari, mi smo bili

takrat v bilo ku, bilo je dosti otrok, k so bili tut starši priseljenci. Tako da nisem jaz čutila tok velike razlike, da kok mi nimamo, ker tut oni niso tok mel, a ne. Potem smo živeli kar neki časa v tem bilo ku.

Elmedinina mama od začetka ni mogla dobiti službe, saj ni znala slovensko in je imela majhno dojenčico. Ko jo je uspela dobiti, je imela Elmedina štiri leta in zanjo nikakor niso mogli dobiti mesta v vrtcu, denar pa so nujno potrebovali. Tako so se pač znašli, kot so se v dani situaciji najbolje lahko:

Am, tako da sem jaz dejansko - ker zdej, če bi bilo to v današnjem svetu, bi me socialna vzela - sem bila jaz dejansko sama doma. Pri štirih letih. Ampak to je bilo dejansko tako, a veš, ali greš pa delaš ali pa pač ostaneš doma in si tako prikrajšan za osnovne stvari. To je ena plača več, ful pomeni. Ampak jaz sem bila ful pridna, ko sem bila mejhna. Jaz sem bila res najbolj priden otrok možno [...]. To je meni še zdej [neverjetno], ko mami pravim, kako je to možno, štiriletna punčka doma, a ne, ampak dobesedno ni mela druge izbire. Takrat vem, da smo imeli ta telefon, stacionaren, in me je mami, ko je mela malico, skos poklicala, da vidi, če je vse v redu. Itak takrat ni bilo takih [prenosnih] telefonov, a ne. Tako da ja, sej sem bila skos pridna, nikoli nisem nič naredila. Pol, ko sem bila stara pet, sem šla pa v vrtec. Tako da eno leto sem bila tako, sem se sama čuvala [smeh]. To mi je ful zanimivo, to je meni še zdej tako, damn, model.

Tako vestno uboganje staršev pripisuje črnogorskemu načinu vzgoje otrok, natančneje tistemu iz Sandžaka, od koder prihajajo. Tam dajejo namreč velik poudarek na bonton in vzbujanje sramu pri otrocih, kar se ji zdi tudi razlog, zakaj je bila kot otrok zadržana, tiha in sramežljiva. Ko gleda nazaj na leto, ki ga je preživela v vrtcu, se ji ne zdi, da bi se od ostalih otrok počutila drugačno specifično zaradi svojega etničnega izvora, ampak bolj zato, ker se je pridružila tako pozno in so imeli vsi ostali med sabo že stkana prijateljstva, sama pa se nekako ni znala vklopiti mednje. Pravi, da v življenju sicer ni doživela nobenega zmerjanja s čefurko ali kakšno podobno žaljivko, usmerjeno na njeno nacionalno poreklo. Hkrati izpostavi, da je zelo nekonfliktna oseba in da tako niti ni prihajala v situacije, ko bi ji kdo to rekel. Glavna razlika iz njenega otroštva, ki se je spomni, je ta, da njena družina enostavno ni imela denarja, nekatere druge okrog nje pa – celo v domačem bilo ku. Spominja se na primer, kako je imela ena izmed sosed doma na kupe igrač, ki so bile takrat priljubljene in vse prej kot poceni. Med njimi je bila tudi

Barbie hiša, ki pa si je Elmedinini starši vsekakor niso mogli privoščiti. Ker ji je bila tako všeč, si jo je zato iz kartona pač izdelala sama.

Ko je začela hoditi v osnovno šolo, se je zgodba ponovila – ostali otroci se poznali že od prej, ona pa je prišla iz čisto drugega vrtca. V tistem obdobju je bila spet ogromno časa sama in se ni z nikomer zblížala; kot na primer pove, je v času podaljšanega bivanja pogosto hodila na osamljene sprehode okrog šolskega igrišča. Skozi leta se je situacija k sreči izboljšala, saj se je začela postopoma družiti s svojimi sošolci in se ni več počutila osamljeno. Situacija, ki jo je v času osnovne šole sicer zelo zaznamovala, je bila odsotnost očeta:

Moj oči je skos delu, pač njega res ni bilo nikoli doma. On je delu takrat na gradjevini, torej od jutra do mraka, skos. Tako da pač jaz njegove slike v svojem otroštvu nimam gluh neki velik, a ne. Tut, če je bil med vikendi, je bil ponavadi utrujen. A veš, ni bilo tako zdej, da bo on se z nami neki ful ukvarju, tako da je pač mami tista, ki je mela tisto glavno vlogo v sami vzgoji, podpori in vsem. Tako da sem tut danes z mami ful bolj povezana, kot z očijem. Jaz mislim, da je to zaradi tega, ker pač jaz tako, da mam nek spomin z njim, da smo nekam šli pa to, dejansko ga ni bilo, zaradi tega, ker je on skos delu. Tut pol, ko sem bila jaz v osnovni, je on šel še v Avstrijo delat, tako da je bil skos od doma. Ampak on je skos res delu za nas, a ne, pa skos je hotel nekak, da prilezemo do tega, da ni problem si kej privoščiti. Tako da tut mi smo takrat se preselil v večje stanovanje pa je bilo pol že vse veliko boljše.

Prvič v življenju, ko se je zavedela, kako veliko imajo nekateri ljudje v primerjavi z njeno družino, je bilo v osnovni šoli, ko jo je ena izmed sošolk slovenskih staršev povabila na svoj rojstni dan. Njena družina je živela v hiši, deklica pa je imela svojo lastno sobo:

Meni je bilo to ful šokantno, a ne. Ona je mela pač svojo sobo in je mela nerealno le.. jaz se zdej spomnim te njene sobe, a veš, ker se ti tok vreže v spomin. Prov spomnim se: Ikea pohištvo, tok let nazaj (po moje so šli na Hrvaško vzet, ali neki. Vem, da je v Sloveniji [takrat še] ni bilo), klavir, vse se je ujemalo in tako. In takrat sem bila jaz tako, o moj bog, kok pa mi nimamo! [smeh] Tako sem dojela, da pač mi dejansko nimamo.

Rojstni dnevi so ji šli kot otroku zelo na živce, saj za razliko od ostalih otrok sama ni imela možnosti, da bi prijatelje povabila na zabavo, ker so imeli doma premalo prostora. Razmišlja, da poskuša to najbrž podzavestno nadoknaditi zdaj, kot odrasla, saj na praznovanje vsako leto

povabi veliko prijateljic. Poudarja, da je sicer edini primanjkljaj, ki ga je izkusila v otroštvu in je hkrati neposredna posledica priseljenih staršev, to, da ji mama ni mogla pomagati pri učenju in delu za šolo:

Zdej, čez osnovno [šolo], edino, kar mi je manjkalo pa da lahko rečem, da je to razlika zaradi tega, ker moji niso od tu, je to, da moja mami meni ful ni znala pomagati za šolo nič. Zdej, ko pomislim, to je res tako smotano, da svojemu otroku ne moreš pomagati. Ker pač ona ni znala slovensko - sicer pol, ko sem bila recimo tam, šesti razred, sej ona je že se znala sporazumeti pa to, sam ne pa toliko, da bi ona meni lahko recimo spis pogledala pravopisne napake in tako. Tako da to je bilo malo smotano. Se mi zdi, da bi lahko mela ful lepše ocene, če bi pač mela doma to eno podporo oz. pač neki, da pregleda, ne vem, karkoli.

Ta izkušnja jo je tako globoko zaznamovala, da se je kasneje v življenju celo razšla s svojim fantom, ker se je ta odločil preseliti v Nemčijo. Misel, da bi se nekoč tudi sama znašla v podobni vlogi in svojim otrokom ne bi mogla pomagati za šolo, se ji je zdela enostavno nesprejemljiva. Pravi, da je naučiti se lokalnega jezika za potrebe vsakdanje komunikacije eno, nekaj čisto drugega pa je ta jezik obvladati in poznati njegova slovnična pravila.

Elmedina nadaljuje, da sama v Sloveniji nima kakšnih zelo slabih izkušenj zaradi svojega porekla in da ni drugače v nobeni situaciji nikoli občutila diskriminacije - razen v srednji šoli, ko je imela profesorico slovenščine, ki je imela zelo močne predsodke do priseljencev iz balkanskih in muslimanskih držav. Zgodilo se je na primer, da je ta na podlagi končnice -ić v priimku njej in sošolcu za spis dala slabši oceni. Povedala jima je, da sta »napol pismena.« Ko so nekaj časa pozneje spet pisali spis, sta se Elmedina in omenjeni sošolec dogovorila, da se na svoja pisna izdelka ne bosta podpisala, da vidita, kakšen bo rezultat. In res, nenadoma sta bila oba ocenjena s 4, kar jima je bilo pred tem pri njej vedno nedosegljivo. Elmedina je šla konec ure do profesorice in ji rekla: »Pa ni slabo za nepismeno osebo, a ne?« in gospe je bilo vidno nerodno, ko je sprevidela, kaj jima je storila. Do dijakov, za katere je vedela, da imajo starše priseljence, se je nasploh zelo nespoštljivo vedla in jim pogosto delala krivice:

Pri njej sem ful čutila tega, pri njej pa res. Enkrat vem, da me je tako nazjala za brezveze in sem res vedela, da je to zaradi tega, ker pač ne mara južnjakov. Pač, enostavno ne maraš južnjakov in to je to. Ker vem tut, da je Y [še eni sošolki s priimkom na -ić] parkrat take pripombe mela, da smo bili kar uno: »Kaj pa njej ni jasno?!« Ampak ja, lej.

Elmedina poudari, da se ljudje iz držav bivše Jugoslavije v Slovenijo priseljujejo zato, da bi si tu omogočili malo boljše življenje, kot bi ga imeli doma, in ne kar tako. Da do takega življenja dejansko pridejo, pa morajo običajno trdo delati - njena starša, na primer, zaradi desetletij garanja danes oba nosita konkretne zdravstvene posledice. Razlika med priseljenci in domačini se torej pozna tudi v smislu, da morajo prvi, če želijo preživeti, opravljati fizična dela, pogosto zelo čezmerno, medtem ko se drugim za dosego istega standarda ni treba tako truditi.

Pripovedovalka se nato vrne v čas osnovne šole, ko ji je bilo zares težko - spomni se, da jo je od strahu pred šolo pogosto bolel želodec. Meni, da bi ji bilo glede tega lažje, če bi imela doma nekoga, ki bi z njo ponavljal snov, ko je učiteljica na primer začela z nenajavljenim spraševanjem. Obenem se ji zdi, da je dandanes z razvojem interneta učenje postalo enostavnejše, saj se da tam poiskati vsako informacijo. Ko je bila sama otrok, še ni bil tako zelo v razmahu, niti ga njena starša nista znala uporabljati. Prepričana je, da bi mu, če bi imela njena mama šoloobveznega otroka danes, znala veliko bolj pomagati, kot je takrat Elmedini, saj se je v tem času naučila brskati po spletu. Pripovedovalka je nasploh opazila veliko razliko v tem, kako zelo so bili starši nekaterih sošolcev vpeti v šolanje svojih otrok v primerjavi z njenimi:

O, to so bile vedno nočne more, ko smo meli te govorne nastope. Ohh! A veš, ker si dejansko vse sam naredu. Po pa vidiš tam enega, ki ma plakat nerealno lep, ko prov vidiš, da je neka odrasla oseba pomagala in si sam tako, ma dej, no! [smeh]. Te razlike, to mi je edino tako, tako da jaz res upam, da ko bom mela svoje otroke, da jim bom znala pomagati. Zaradi tega, pravim ti, ne bi šla v drugo državo, da se ta krog ponovi.

Elmedina dejstvo, da v Sloveniji ni občutila diskriminacije, povezuje s svojo sproščeno, pozitivno naravnano osebnostjo – pravi, da tudi če bi se kdo poskušal obregniti ob njeno etnično poreklo, tega verjetno ne bi vzela kot negativno. Prav tako se ne spomni, da bi je bilo kdaj v življenju sram, da je Črnogorka. Dandanes se ji zdi na primer krasno, da v sebi nosi tako črnogorski kot slovenski del:

[...] Slovenija je neka zlata sredina, a veš, malo je Balkan, malo je tako bolj vse [smeh] ... kulturno, a ne. Jaz mam pa v sebi in pač poznam ta del in poznam ta del in pač nekako lahko ... ko maš cel ta miks v sebi, a ne, je lih tisto, prava mera vsega, a veš. Ne vem, Balkanci smo ful veseljaki večinoma, to je dobra lastnost, pol za kakšne stvari pa mogoče bom bolj mirno odreagirala, kar je pa mogoče bolj pri Slovencih, a ne, ker pri Balkancih je vse tako [zvok, ki izraža bes] [smeh]. Tako da se mi zdi ta miks ful dober.

O izkušnji revščine v otroštvu pove, da jo je naučila ceniti stvari, ki jih ima, recimo hrano in materialne dobrine. To se sicer ni zgodilo kar samo po sebi, ampak je morala aktivno ozavestiti, da stvari kljub trenutnemu blagostanju niso samoumevne. Pravi, da je vse odvisno od miselne naravnosti, a da se da iz take težke izkušnje potegniti veliko pozitivnega. Njen brat, na primer, je v tem pogledu njeno popolno nasprotje, saj ga spomin na čase pomanjkanja še vedno jezi in se sprašuje, zakaj je moralo to doleteti prav njega, nekoga drugega pa ne. Elmedina o tem premišljuje: »Je lažje tako razmišljati, kakor jaz razmišljam, se mi zdi. Je lažje zate, kakor pa da iščeš neke odgovore, ki jih pač ne boš dubu, a ne.«

Obenem poudari, da so starši priseljenci tisti, ki so šli skozi pravi pekel, saj so migrirali v nepoznano okolje, kjer niso znali niti jezika. Poleg tega njena mama, na primer, v domovini ni pridobila nobene izobrazbe, tako da je bila v Sloveniji prisiljena po cele dneve opravljati naporno delo čistilke, to pa jo je skozi leta privedlo do resnih težav s srcem in hrbtenico. Njeno življenje je bilo prežeto s stresom; najprej je izkusila vojno in beg pred njo, nastanitev v begunskem centru na Švedskem, potem iskanje države, kjer bi lahko otrokoma omogočila stabilno prihodnost, nenazadnje pa komplicirano iskanje službe. Elmedina pravi, da sta za njeno šibko zdravstveno stanje zaslužni kombinacija stresnega življenja ter težkega fizičnega dela. Točno v tem vidi tudi glaven problem, s katerim se soočajo priseljenci – iti morajo po dosti težji poti, kot domačini: »[...] a veš, ko si ti v taki situaciji, da nimaš nobene druge opcije za delo, kot pa, da greš pucat, boš vzel to delo - ker sploh ni vprašanje, kaj boš, ampak a boš.« Neposredne posledice maminih težav je izkusila tudi sama, saj je morala v srednji šoli, ko so se začele stopnjevat in so po mamo prišli rešilci, nase prevzeti velik del gospodinjstva.

V nadaljevanju pove, da ji je Črna gora zelo pri srcu, a da ne more reči, katera država je bolj njen dom:

Sej sem tuki [v Sloveniji], res sem tuki ful domača, a ne. Samo vseeno so neke razlike, a veš. Že samo to, kako smo mi vzgojeni, a ne, ker mene sta spet vzgajala dva Črnogorca - čeprav sem bila jaz v družbi Slovencev in šolala se in vse to. Ampak spet, sej veš, otroštvo, pač temelj. Tako da tut mam ful tega, da mi je Črna gora ful blizu. Sam spet, itak, ko greš pa dol, si pa Slovenec, a ne. To je itak, to je klasika. Ampak ...Sploh nimam te potrebe, da bi rekla zdej: »To je moj dom,« ali pa: »Tam dol je moj dom.« Jaz se počutim dobro in tuki in v Črni gori.

Všeč ji je, da so ljudje v Črni gori bolj sproščeni in manj obremenjeni, kot v Sloveniji. Pravi, da si tam vedno spočije dušo ter se počuti varno in domače. Po drugi strani pa tukaj dejansko

živi in ima večino oseb, s katerimi je najbolj v stiku. Da je odraščala v prepletu dveh kultur, se ji zdi velika prednost, ki se jo da dobro izkoristiti: »[...] malo tega črnogorskega, malo tega slovenskega. Meni se zdi, da rata dobra kombinacija, glih neka zlata sredina: da nisi uno čisto tiho, če gre kej narobe pa da nisi lih tisto, da čisto eksplodiraš.«

Hkrati pojasni, da je črnogorski način vzgoje izjemno strog in da je bilo v njihovi družini vedno po očetovo, četudi ga ni bilo skoraj nič doma. Pri tem je zelo občutila razliko v odnosu do nje in do brata, saj je bilo njemu dovoljeno bistveno več, kot Elmedini. Kot najstnici ji je šlo to razlikovanje sicer zelo na živce, a pravi, da zdaj, ko je odrasla, tudi sama vidi smisel v tem in da bo do svoje bodoče hčerke zagotovo strožja, kot do sina. Meni namreč, da pridejo dekleta hitreje v puberteto, kot fantje, obenem pa se dandanes tudi bolj pomanjkljivo oblačijo in so močno naličene, kar jih dela vizualno starejše, kot so v resnici, to pa jih lahko spravi v težave. Elmedinin oče je v času, ko ga ni bilo v Sloveniji, del nadzora nad hčerko celo predal njenemu starejšemu bratu, ki se je za to vlogo zelo zavzel, njo pa je tak odnos močno jezil.

Pri vzgoji njenih staršev vsekakor odobrava strožji odnos do hčerk ter to, da so jo naučili spoštovanja starejših, ne pa tudi pretiranega prepovedovanja in kaznovanja. Ko bo imela sama otroke, si z njimi želi imeti iskren, povezan odnos, v katerem bi ji po resnici povedali, s kom se nameravajo dobiti, ko gredo ven, ona pa bi jim zato lahko zaupala ter jim druženje dovolila. Meni, da njena starša nista imela pravega odnosa do otrok. Moti jo, da se o starševstvu nista poskušala vsaj malo bolj informirati, na primer z branjem kake knjige o vzgoji ali psihologiji:

Ampak te južnjaki, ki pa pač - to bom zdej ful grdo povedala – niso prebrali niti ene knjige o psihologiji, o tem, kako se vzgaja otroka in tako in so videli samo svoje prednike, kako so vzgajali, ki so bili pa še slabši, ki še televizije niso meli, da bi vsaj neki dobili, nek feedback, da otrok je otrok in ne žival; to se mi zdi recimo ful kiks, a ne. Ker jaz sem rekla mojemu fantu, pa ful ne mara brat knjig: »Jaz, ko bom noseča, boš moral prebrat vsaj eno knjigo o vzgoji. Ker če ti dobiš pohištvo iz Ikee, boš prebral navodila, kako je to zdej treba sestaviti, a ne. Otrok je ful bolj kompleksen, tako da dej, model!« In po je bil tako: »Okej, to je bil ful dober argument. Bom prebral!« A veš, treba je neki. Ker jaz ful nočem, da te neke komplekse prenašam pol na svojega otroka.

Pri očetu jo je tekom odraščanja vedno motilo, da ni znal utemeljiti, zakaj ji nečesa ne dovoli, ampak je samo nepopustljivo vztrajal pri svojem – njun odnos je zgradil na strahospoštovanju. Postavljanje meja pri otrocih se ji zdi pomembno, vendar razloženo na smislen način. Tako se

ji tudi iz tega razloga zdi pozitivno, da v sebi nosi mešanico slovenske in črnogorske kulture, ker se ima možnost razgledati dosti širše, kot sta se njena starša. Veliko je delala na sebi, brala knjige in ozavestila določene vzorce, tako da je danes srečnejša oseba, kot če bi preprosto sledila zgledu staršev.

Kar se tiče izbire njenega partnerja, sta Elmedinina starša vedno pričakovala, da bo musliman – kot pravi, ni nikoli prišlo v poštev, da bi bila lahko skupaj s Slovencem. Sama je bila za možnosti bolj odprta, saj se je zavedala, da se ljubezni ne da prisiliti, po drugi strani pa se je s posamezniki, ki izvirajo iz držav bivše Jugoslavije, karakterni vedno bolje ujela. Ti se ji na splošno zdijo bolj energični, zgovorni, družabni in veseljaški, v čemer vidi tudi razlog, zakaj je zdaj skupaj z Bosancem.

V nadaljevanju se dotakneva še področja jezika. Ko je odrasčala, so doma govorili samo črnogorsko, slovenščino pa se je naučila spontano pred bilo kom z drugimi otroki. Dandanes, po toliko letih v Sloveniji, doma s starši in bratom govorijo mešanico obeh jezikov, tako da so stavki naključno sestavljeni iz besed obeh izvorov. Hkrati opaža, da v komunikaciji z bratom ter prijateljicami, ki imajo prav tako korenine iz držav bivše Jugoslavije, za umirjeno razlago uporabljajo slovenščino, ko želijo del pripovedi bolj poudariti, pa ga povedo v črnogorščini, ki je po njenih besedah bolj grob jezik. Kadar je v njihovi družbi, začne povsem podzavestno uporabljati več črnogorskih besed, česar v družbi Slovencev na primer ne počne. Zanimivo je tudi, da razmišlja večinoma po slovensko, ko je na primer jezna, pa tudi v mislih preklopi na črnogorščino. Velikokrat se ji zgodi tudi, da se od stalne prisotnosti obeh jezikov zmede:

Mislim, sej jaz ko grem pa v Črno goro, se mi pa ful smeji, kako govorim črnogorsko, ker nej bi mela ful tak naglas, poslovenjen. Pa veš, kaj me je ful velikokrat motilo, pa to še zdej sem tako: »Ohh!« ker slovenščina je spet dost podobna črnogorščini, bosanščini, hrvaščini – veliko besed je tut istih. No, potem se pa zgodi problem, ko je neki ful podobnega, ampak je samo ena črka drugače. In pol ne veš zdej, kako je pravilno. In pol, če pač poveš pri Slovencih tisto svojo nepravilno verzijo, ki misliš, da je pravilna, so uni tako: »Kaj? Ma dej, čefur« [smeh], ali pa pač, ko sem jaz dol pa isto pol velikokrat kakšno, k mislim, da je naša, črnogorska, je pa v bistvu slovenska beseda. Ampak je tako podobna, da ... Pa ta 'ć', jaz to ful ne znam uporabljat. Pač, jaz ne vem, kam gre ta. Jaz rečem č, č navaden, in je njim to ful simpatično.

Pravi, da bo svoje bodoče otroke vsekakor učila tako slovenščino kot črnogorščino, hkrati pa bi rada, da spoznajo njeno rodno Črno goro in tudi partnerjevo Bosno.

3.6. Alma: »Včasih se sprašujem, kako bi bilo, če ne bi bilo vojne – a bi dejansko jaz lahko odraščala v svojem okolju, med svojimi ljudmi, kjer se nikoli ne bi počutila tujka, kjer nikoli ne bi rabila nič dokazovat, razlagat?«⁶

Okoliščine pogovora

Alma je še ena znanka, s katero imava sproščen odnos, a si nisva blizu. V preteklosti sva se pogosto videli, potem pa sva kontakt v zadnjih nekaj letih izgubili. Je zelo prijetna, empatična in nekomplikirana oseba, ki jo imajo radi prav vsi, ki jo spoznajo. O njeni družinski zgodbi sem določene stvari vedela že pred samim intervjujem, tako da se mi je zdela idealna kandidatka za sogovornico. Poleg tega je v času, ko se nisva videli, začela nositi naglavno ruto in nedolgo nazaj je postala mamica, tako da me je njena perspektiva na življenje v Sloveniji še toliko bolj zanimala.

Narativna analiza

Almin oče je v Slovenijo prišel že dolgo časa nazaj – tukaj je naredil srednjo šolo in se nato zaposlil. Mama je ves čas živela v Bosni in je tam tudi rodila prvega sina, Alminega starejšega brata. Ob njegovem rojstvu se je tja vrnil tudi Almin oče. Ko je bil sin star leto ali dve, se je v Bosni začela vojna. Meje med bivšimi republikami ter njihova celotna vas so se zaprle, tako da so bili tam ujeti. V hiši, kjer so se skrivali, je bilo takrat nastanjenih ogromno sorodnikov.

Moji so pol poskušali parkrat iti čez mejo – enkrat so poskusili iti v Nemčijo. To je bilo itak vse na črno, pač, da dejansko plačaš nekomu, da te poskuša pretihotapiti. Tako da prvič so šli v Nemčijo, pa se jim je zalomilo, pa so mogli nazaj. Takrat, ko so šli v Nemčijo, so jih dobili, tako da so tisto noč mogli še prespati v zaporu, skupi z enoletnim, dvoletnim otrokom. Se spomnim, ker mami je rekla, da se prav spomni, da je brat takrat rekel: »O, mami, a bo to naša nova hiša?« ko so pač bili v zaporu! Mislim, tako žalostno, ampak ne moreš si predstavljati, kako je bilo to grozno takrat. Tako da naslednji poskus je bil pa v Slovenijo. Takrat jim je pa pol ratalo - mislim, to je šlo

⁶ Analiza šestega narativnega intervjuja, izvedenega 22. 1. 2025 v kavarni. Omenjena imena so izmišljena.

itak, plaču si ne vem koliko denarja, sam, da so te spravili stran iz tam. Pol so, hvala bogu, prišli sem, v Slovenijo, tuki je pa že moj oči mel brata, mojega strica, in so nekak zrihtal, da so prišli v isto hišo v X [ime slovenskega kraja], tam, kjer smo mi v ta prve živel, živet.

Starša sta s seboj iz Bosne prinesla zgolj eno vrečko stvari, eno odejo in nekaj malenkosti za njunega malčka. V Sloveniji sta si oba hitro poiskala novi službi ter začela delati. Čez nekaj časa sta dobila drugega otroka, Almino sestro, dve leti za njo pa povsem nenačrtovano še Almo. Spominja se, da ju je tako med popoldnevi ves čas pazil njun brat, ki je bil takrat star približno devet let.

Zadnjič je lih mami rekla, ko sem jo malo vprašala o tem obdobju, kako je bilo, ko sem bila eno leto stara, ko se je mogla vrniti v službo, ne, pa je rekla: »Ja, sej ti si se še vedno dojila, samo sem te pač pustila pri bratu doma, da te je čuvu.« Se pravi, moj brat je bil takrat kaj, osem, devet let in me je čuvu dejansko doma – enoletnega otroka. Mislim sej, mislim, da je bil celo dedi tut doma pa oči se je malo hitreje vraču iz službe, tako da je lahko njega prevzel. Ampak še vseeno, če pomislim zdele, da bi moj nečak čuvu mojega otroka enoletnega, pač no way!

Njena mama je bila ob dopoldnevih doma in je vedno delala popoldne, saj je bila čistilka v osnovni šoli. Alma pove, da ji je tako njena prisotnost skozi odraščanje zelo manjkala – imeli sta navado skupaj pozajtrkovati, nato pa jo je že odpeljala v vrtec ali šolo. Ko se je Alma popoldne vrnila domov, je bila mama v službi in je nazaj prihajala šele pozno zvečer. Takrat je bila seveda veliko preutrujena za kaj več, kot hiter pogovor in pripravo na spanje. »In tako je bilo iz dneva v dan, ne. Pač, prov tisto, ko ti manjka biti več časa s staršem.« Pravi, da je mama potem s svojimi otroki sicer preživela cele vikende, a da je bil takrat odsoten oče, ker je poprijel za kako dodatno delo, tako da je eden od staršev vedno manjkal. »Ampak ja, smo se pa veliko družili s sestrami pa brati, tako da [smeh] vsaj tega nam ni manjkalo.« Njihove skupne opoldneve opiše takole:

Tako da spomnim se, da sem jaz veliko časa ... veš kaj, srečo smo meli takrat, da mi nismo bili zdolgočaseni otroci in sem se jaz veliko časa igrala popoldan doma. Mislim, ful domišljije smo meli. Na primer, spomnim se poleti, ko je mami mogla delati pa ko nismo meli šole pa nobenega varstva, - mislim, brat nas je čuvu - nam je ona na primer zjutri naštimala sendviče, hrano pa vse pa naštimala nam je različne materiale, ker midve s sestro sva ful rade šivale, tako, ročno šivale. In sva mele barbike pa te

dojenčke in potem sva midve celo dopoldne, popoldne, dokler ona ni prišla domov, sva šivale. Tako da dejansko nama je vedno pripravila, kaj naj bi delale, nek material ali pa neki. Tako da ne morem reči, da nam je kej manjkalo, no. Pač, z bratom smo šli včasih na bazen, če ne smo bili pa doma, sej smo itak živeli v hiši pa smo meli velik vrt, tako da ... meni ni bilo nikoli dolgčas, kar se tiče tega. Jaz sem vedno neki delala: ali sem neki strigla ali sem šivala ali sem se igrala z dojenčki. Ful je bilo neke simbolne igre, jaz sem se vedno sama s sabo igrala doma [smeh]. Pa dobro, veliko sem tut televizije gledala – jaz sem ful rada gledala te španske serije, tako da zdej znam ful španščine [smeh], še vedno.

O svoji mami pove, da je sicer opravila tečaj slovenščine, ki je bil obvezen za pridobitev slovenskega državljanstva, a da je še danes, po tridesetih letih, ne govori zares. Ostal ji je močan bosanski dialekt in njeno besedišče je skromno, razume pa vse. Alma je to občutila kot oviro predvsem v smislu, da ji mama ni mogla pomagati pri učenju in delu za šolo.

Mislim, vidim na primer brata, kok se vsi usedejo za mizo skupi [z njegovimi otroki] pa vsi skupi rešujejo tisto nalogo. Ja itak, a ne, ker znajo jezik pa vse, pa majo čas [on in njegova žena]. Prej ni bilo tok poudarka na temu. Na žalost je bilo tako, da sta mogla oba delat, mi smo pač preživeli, a ne, da so neki zgradili. Sej jih razumem, pač mogli so. Ampak hvala bogu, ni nam nikoli nič manjkalo in tut zdej, ko pogledam za nazaj, hvala bogu, da je bilo tako, ker se mi zdi, da vsi trije znamo veliko stvari ceniti. Je pač tut veliko stvari, k bi jih radi, da bi bile takrat drugačne, ampak jih bomo zdej mi pri svojih otrocih spremenili, upam. Ker vemo, kako smo se mi takrat počutili in vem, kaj je men takrat mogoče manjkalo, da bi si želela.

Za odtenek drugačno se je od ostalih otrok počutila tudi zato, ker se mama na šolskih in vrtčevskih starševskih srečanjih ni veliko družila s Slovenci, ampak bolj s tistimi starši, ki so bili tudi sami priseljenci. Slovenski starši so se med sabo avtomatsko bolj povezali, tisti iz drugih držav pa so bili malce odrinjeni na rob. Po drugi strani pa Alma pravi, da vse do 5. razreda nihče od sošolcev zanjo ni vedel, da je Bosanka, saj sta tako njeno ime kot priimek pogosta tudi pri Slovencih, obenem pa je tekoče govorila slovensko in ni nikomur razlagala, da njena družina izvira iz Bosne. Tega dejstva je je bilo sram in se je o njem opogumila govoriti šele takrat. Pove, da ji je postalo dosti lažje, ko so se v 6. razredu oddelki delili in je prišla v stik s še enim dekletom in fantom, ki sta prav tako izvirala iz Bosne. Zaradi njiju se je počutila bolj sprejeto in domače, kot se je prej v družbi samih Slovencev.

Alma je šla za razliko od slovenskih sošolcev, ki so hodili vsepovsod, med vsakimi počitnicami v Bosno, ker so v domači vasi obnavljali hišo, ki je bila med vojno porušena skoraj do temelja. Tam se je imela sicer zelo lepo in se je ogromno družila s tamkajšnjimi vrstniki, je pa projekt obnove terjal praktično vse družinske dohodke in prihranke.

Tako da ja, včasih se sprašujem, kako bi bilo, če ne bi bilo vojne – a bi dejansko jaz lahko odraščala v svojem okolju, med svojimi ljudmi, kjer se nikoli ne bi počutila tujka, kjer nikoli ne bi rabu nič dokazovati, nikoli neki razlagati? A veš, ker tle skos neki, a te nekdo neki sprašuje: o vojni, zdej o ruti, o starših ali ne vem kaj. Mislim tako, se mi zdi, da se moraš kar nekaj znova in znova dokazovati, dol bi bil pa pač eden izmed svojih narodov, ne, na svojem. Ne bi rabu najemnine plačevati, tako kot tlele. Lahko bi si marsikej, se mi zdi, zgradili, če bi ostali dol, ampak sej razumem moje, da so bili pač nekako prisiljeni – takrat so videli, da je to najboljša možnost, da grejo ven iz države. Sej niso vedeli, a se bo končala vojna ali se ne bo, kako bo, kaj bo. Tako da še vseeno jim je bilo najbolj varno, da pridejo sem, ne. Pa takrat je bilo, se mi zdi da, boljše stanje, kakor zdej v Sloveniji. Sej veš, kako je bilo takrat. Takrat je moj oči ful zaslužu, dejansko, tut, ker je hodu dodatno delat. Mislim, mi smo celo hišo z njegovo dodatno službo zgradili dol nazaj. To zdej ... veš kok bi to zdej časa trajalo. Tako da ... ja no, je bilo težko, ampak je bilo pa lepo.

Alma tudi poudarja, da mame ne more obsojati, da ji ni bolj pomagala za šolo, saj je bila njen tretji otrok, hkrati pa je mama opravljala naporno službo, se spopadala s posledicami vojne in bila nasploh v dosti težji situaciji, kot so njeni otroci danes, ko so sami odrasli. Alma pravi, da ni v življenju sicer nikoli občutila nobene diskriminacije na podlagi svojega etničnega porekla. Učitelji v osnovni šoli so bili do nje sploh zelo prijazni in spoštljivi, saj so prej učili že njena starejša sorojenca. Bolj kot to jo je bremenila socialna ogroženost njene družine, saj je bila vedno med tistimi otroki, ki so se morali zanašati na subvencionirano malico in razne druge vrste pomoči. Kot otrok je zelo občutila razliko v materialnem premoženju med sabo in sošolci iz boljše situiranih družin ter ji je bilo zato nelagodno. Svoje doživljanje ilustrira na primeru šole v naravi, ko so šli smučat:

[...] vedno, ko smo šli na tisto zimsko šolo v naravi, ko se gre smučat, so vedno Slovenci vsi znali smučati, vsi so meli tiste ta hude kombinezone, original, veš, mi pa Bosanci – itak nisi bil navajen, nisi šel nikoli smučat pa take fore, ne. In si bil vedno prikrajšan glede tega: vedno si bil v tisti začetniški skupini, ki nisi znal smučat, šel si

si sposodit tisto opremo. Jaz sem se zadnjič spomnila na to, ker sem videla eno mamico v Pepcotu, tut iz Bosne, ki je iskala za svojega sina neko bundo za na smučanje in se mi je tok smilu ta otrok, ker sem se prov postavila v njegovo kožo. Sem rekla: »A, evo, še en!« [smeh]. Tako da ja, no, taki eni spomini pa so bili.

Kar se tiče jezika, pravi, da s svojimi starši govori mešanico bosanščine in slovenščine, a da ji v maternem jeziku primanjkuje besednega zaklada in ji je stvari v njej težko podrobno razložiti. Z možem, ki je sicer rojen v Bosni, pa govorita pretežno slovensko in si včasih namenoma rečeta, da bosta med sabo zdaj govorila bosansko, vendar po nekaj minutah nezavedno preideta nazaj na slovenščino. Njunega otroka si ne glede na vse želi naučiti čim več bosansko in upa, da ji bo to uspelo.

V nadaljevanju se dotakneva njenega prehoda na nošenje naglavne rute. Željo po tem je v sebi čutila že dolgo, a se je zavedala, da to za sabo potegne veliko spremembo tako življenjskega sloga kot tudi garderobe. Po poroki s svojim možem je začejala veliko časa preživljati z njegovimi sestričnimi, ki so vse pokrite, kar jo je hkrati fasciniralo in ji vzbujalo slabo vest, da se sama še vedno ni. V istem obdobju je poskušala tudi zanositi, pa ji zaradi hudega stresa v vrtcu, kjer je delala, ni in ni uspelo. Tako se je spomladi leta 2023 odločila, da bo tam ostala samo še do konca tekočega šolskega leta, potem pa da si bo vzela nekaj časa, da pride k sebi. Tisto pomlad je začela ob popoldnevih, ko je prišla iz službe, čisto poskusno nositi ruto, da se nanjo navadi.

In vsakič, k sva šla ven, sem jaz pač dala ruto gor, obleko gor in sva hodila okrog, tako da vidim, kakšen je feeling. In pol je bilo čedalje težji, ker zjutri sem se pač normalno zrihtala za na šiht, brez rute pa to. Saj oblačila sem se še isto, skoraj da, čisto široko pa obleka pa to, ne. Ampak mi je bilo pač bedno. Počutila sem se, kot da živim nekaj tako, dvojnega, a veš: tle sem brez rute, pol grem z ruto ... A veš, tako, še sosedi so me spraševali, kao, zakaj skos dajem ruto dol pa gor [smeh]. »Kaj pa je to fora? Sej ne, da morate biti pokriti, samo zakaj pa dol daješ?« [smeh] pa sem rekla: »Samo navajam se.«

Nekaj dni, preden se ji je na delovnem mestu iztekla pogodba za zaposlitev in jo je čakala svoboda, je ugotovila, da ji je uspelo zanositi. Bila je čisto šokirana, saj tega ni pričakovala, a neizmerno vesela. Možu, ki je bil ravno tisti teden odsoten zaradi dela v tujini, tega takrat še ni povedala. Ko ga ni bilo, je oddelala še zadnjih nekaj dni v vrtcu, se poslovila od otrok in njihovih staršev, zraven pa pripravila presenečenje zanj, da je ob prihodu domov izvedel tudi

sam – bil je čisto ganjen. V zelo kratkem času sta se ji torej uresničili tako želja po materinstvu kot tudi ta po nošenju rute.

[...] in pol sem bila eno leto doma na predporodniški in zdej še na porodniški [smeh]. Tako da sem zdej že v bistvu drugo leto doma, no. Tako da pol sem se pokrila, sem zažela nositi normalno ruto. Bilo mi je parkrat tako malo nelagodno ven iti, tako, češ, kaj si bojo pa ljudje mislili, ko me vidijo, ne - v bistvu itak kaj, koga briga, ko te vidijo. Pač, greš mimo in to je to. Tako da je bilo vse normalno, ful lep porod. Mislim, ful lep porod - kar se tiče osebja, hočem reči: rute pa to ful spoštujejo, ful ti grejo na roko, da te pač noben moški ne vidi pa te opozorijo prej pa tako. Tako da kar se tiče tega, je bilo ful super tlele v bolnici. Vse je bilo ful boljše, kot sem pričakovala.

V prihodnosti si ne želi več delati v vrtcu, saj je z leti ugotovila, da jo otroški jok in kričanje preveč razdražita. Svojemu otroku želi biti zares na voljo in ne biti izčrpana mama, zato si bo iskala delo v kakšni drugi smeri.

Za konec se osredotočiva še na njeno povezanost z Bosno. Pove, da jo tja povleče enkrat letno za dopust, a z možem že po nekaj dneh začitita, da je imata dovolj ter se želita vrniti nazaj v Slovenijo. Alma se tukaj počuti doma, še posebej v kraju, kjer sta si z možem ustvarila svoje življenje:

In midva, ko prideva sem, veva, da je to to. Prav tisto, razpakiraš se in si v svojem stanovanju in si ... na žalost morem reči, v svoji državi. Ker pač tuki sem se rodila, tuki se znam bolj izražat, tuki mi je vse. Dol, ko pridem, ja, lahko si bolj sproščen, ker je bolj sproščeno vzdušje, lahko se bosansko pogovarjaš pa vse to, maš neko družino dol, ampak za kratek čas. Nama po enem tednu dol je že tako: »A greva nazaj?« Tako, da ne vem. Bilo mi je zelo lepo v otroštvu, sem preživela lepo otroštvo med počitnicami dol, zdej pa verjetno, ker so tut taki časi, da so se vsi zaprli, da noben tut več ne prihaja toliko dol ... Se mi zdi, da je tut to dosti krivo, ker če bi mi ostali dol vsi povezani, bi se tut rajši verjetno vračali dol. Tako pa, ko ni nobenega odziva dol s strani ne njegovih sorodnikov ne mojih ... Midva sva taka, midva sva ful topla, midva bi se ful družila in midva bi tako ... če nekdo nama daje ljubezen, jo midva ful nazaj. Ko pa midva vidiva, da je nekdo hladen do naju, sva pa midva tako, ni nama več to to in sva se tut midva oddaljila. Ker midva sva ful preveč dajala drugim ljudem, nič pa nisva nazaj dobila in pol se nekako ohladiš in ti ni več to to. Tako, da midva sva tle srečna, starše imava tle oba, družino imava tle, tle se najbolj znajdeva ... Nama je fajn

dol za počitnice, za it kakšen vikend dol, pač v redu. Da bi se pa videla, da bi živila dol, pa ne – zaenkrat [smeh].

4. TEMATSKA ANALIZA IN KRITIČNA RAZPRAVA

4.1. Doživljanje diskriminacije, rasizma in mikroagresij

Ko sem intervjuvance povprašala, ali so bili v Sloveniji na podlagi svojega etničnega porekla kdaj diskriminirani, so skoraj vsi odgovorili, da ne, saj da jih 'varuje' neka olajševalna okoliščina: kar polovica to pripisuje svojim imenom, ki jih svojim otrokom dajejo tudi Slovenci, dva od šestih pa tudi svetlim lasem in polti, ki je videti dovolj 'slovensko'.

Ta logika narekelje, da lahko torej posameznik, dokler njegovo pravo poreklo ostane skrito, v slovenskem okolju nenadlegovano soobstaja, če ne bi bilo, pa bi imeli isti ljudje do njega mnogo slabši odnos. Tovrstno razmišljanje zelo spominja na izraz 'zlitje' z družbo (izvorno 'passing'), ki v kontekstu LGBTQIA+ študij označuje, kako je transspolna oseba dojeta s strani cispolne oz. heteroseksualne večine. Če jo ta vidi kot eno od njih, tj. kot heteroseksualno oz. cis osebo spola, s katerim se transspolna oseba poistoveti, lahko rečemo, da se je vanj 'uspešno zlila' ('passing as straight') – recimo, ko je trans ženska v družbi dejansko dojeta kot ženska (LGBT National Help Centre, b.d.; Godfrey, 2015). Termin implicira, da gre pri tem za prevaro, saj trans ženske niso zares ženske, trans moški pa ne zares moški. Mnoge transspolne osebe so zato proti njegovi uporabi, ker to vidijo kot podreitev cis-normativnim standardom. Vsem očitkom navkljub pa ostaja dejstvo, da 'privilegij zlitja' ('passing privilege') transspolne osebe rešuje pred nasiljem in ustrahovanjem. Od tega, kako dobro se uspejo 'zliti' s spolom, s katerim se identificirajo, sta odvisni njihova varnost ter kvaliteta življenja (Godfrey, 2015; Urquhart, 2017). Podobno situacijo, a v drugačnem kontekstu, doživljajo tudi priseljenci in njihovi otroci. Liri na primer odsotnost diskriminacije v svojem življenju pripisuje 'srečnemu naključju', da se je s slovensko družbo pač uspel 'dobro zliti', tako fizično kot vedenjsko. Večina Slovencev ga dojema kot enega od njih, Slovenca, vendar pa za ceno tega ne sme vedno izraziti svoje celotne identitete, saj bi mu to lahko škodovalo. Ne biti diskriminiran zaradi svojega porekla naj ne bi bil privilegij, ampak samoumevna resničnost za vse, ne glede na barvo kože, las ali katerekoli druge osebne značilnosti.

Za razliko od Lirija je Linda, ki ima prav tako starše s Kosova, izpostavila več primerov mikrogaresij, ki jih je bila skozi življenje deležna. Čeprav so jih v prekmurski vasi, kamor so se priselili, odlično sprejeli ter so bili z bratom in sestro v otroštvu zaradi svoje ubogljivosti in spoštljivosti med vaščani znani kot pravi fenomen, pa nima tolikšne možnosti 'zlitja', kot Liri.

Njeno pravo ime zelo očitno prihaja od nekod drugod, poleg tega pa se s svojim albanskim poreklom zelo močno poistoveti ter ga na noben način ne želi skriti (kar se mi zdi krasno).

Kilomba piše (2008, str. 65), da znotraj sodobnih rasizmov ni prostora za drugačnost, ker kakršnakoli drugačnost pomeni nekompatibilnost z narodom. Posamezniki, kot je Linda, tako nikoli ne morejo zares spadati v Slovenijo, saj bodo za večinsko prebivalstvo ne glede na vse za zmeraj tujci. Nenehna vprašanja, povezana z njenim etničnim izvorom, ki jih prejema od Slovencev, poosebljajo to fantazijo nekompatibilnosti in ji vlivajo občutek nepripadnosti, tujosti. Na prvi pogled iz njih ni mogoče zaznati občutka večvrednosti osebe, ki jih postavlja, saj tako ali tako nima »nič proti njim«, vendar pa se v ozadju velikokrat skriva ideja, da so Slovenci norma, vsi ostali pa 'tujci', ki ne bodo nikoli zares enakovredni člani skupnosti, kot da bi njihova prisotnost nadlegovala slovensko integriteto. Linda pove, da tovrstna vprašanja na trenutke občuti kot breme, kar je že sam po sebi dovolj pomenljiv podatek, da z njimi nekaj ni v redu. Iz njene pripovedi je dobro razvidno tudi, kakšen vpliv imajo predsodki do etničnih manjšin na njihov vsakdan v Sloveniji; Linda je skozi celotno odraščanje čutila, da se mora v šoli in tudi v drugih aspektih življenja posebej izkazati, da bi dokazala, da je kot Albanka prav tako civilizirana in sposobna za šolanje, kot slovenski mladostniki.

V nadaljevanju omeni, da je njeno etnično poreklo v Sloveniji predstavljalo veliko oviro, ko sta z zaročencem želela skupaj najeti stanovanje, pa ju dosti lastnikov ni sprejelo niti na ogled ter so jima naravnost povedali, da sprejemajo samo Slovence. V opisanem primeru gre za zelo očitno diskriminacijo, ki je ne gre spregledati. Kljub temu, da je Linda rojena v Sloveniji, ima slovensko državljanstvo, je akademsko izobražena, izjemno spoštljiva ter ima odlične komunikacijske sposobnosti, sta z zaročencem, sicer državljanom Kosova, zelo težko našla najemodajalca, ki jima je bil pripravljen oddati stanovanje.

Še ena težava, s katero se sooča v Sloveniji, je pristransko poročanje o dogodkih v medijih in na družabnih omrežjih:

Ja, jaz sem mela skos probleme s tem, da ko je bila recimo kaka novica na televiziji ali pa na Facebooku ali kjerkoli, da sem se zavedala, da ne smem brati komentarjev, ampak skos me je zanimalo, kakšni so komentarji. In potem pač me je skos to prizadelo, ker ko je bil kdo vpleten v kako, ne vem, v kakšen pretep ali pa zločin ali whatever, se mi zdi, da pač če je bil kdo s Kosova, iz Albanije, da so bili tak: »Mhm, državljani Kosova, državljani Kosova.« Se mi pa zdi, da mogoče tut malo subjektivno, da to gledam, ampak se mi zdi, da pa ko recimo Slovenec naredi nekaj, ne vem, je bilo

tut ogromno femicidov s strani Slovencev, pa so bile inicialke. Se mi zdi, da je bila ta razlika skos in ne glede na to, da jaz nisem bila vpletena v to, se me je skos nekako dotaknilo – sem bila skos žalostna, jezna (intervju 4).

Grada Kilomba pove (Galbenis-Kiesel in Philipp, 2011), da pričnemo zaradi medijev, ki nenehno prikazujejo etnične manjšine na negativen način, identiteto teh oseb povezovati z njihovo medijsko podobo neciviliziranih, neizobraženih ljudi, ipd. Vsaka od teh domnevnih značilnosti nato postane asociacija na drugo domnevno značilnost, med sabo jih pričnemo povezovati. Iz tega tako nastane veriga asociacij, ki jih avtomatsko pripišemo priseljenim iz ekonomsko »manj razvitih« držav. To, kar o njih slišimo v medijih, ni njihova dejanska identiteta, vendar pa skozi proces javnega diskurza, prek vseh teh asociacij, to dejansko postanejo – kajti rasizem, kot ga opredeli Kilomba (2011), je diskurzivno dejstvo, ne neka lastnost posameznika ali skupine. Pri tem gre za razosebljenje, vir odtujenosti, ko prične posameznica iz določene etnične manjšine sebe dojemati skozi oči večinske družbe, tj. norme. Čeprav se zaveda, da to, kar o sebi vidi in sliši, ni res, je prisiljena, da sama nase gleda s perspektive dominantnih prebivalcev, kar je zanjo travmatična izkušnja in vir nenehnega razočaranja. Avtorica govori sicer specifično o odnosu do temnopoltih posameznikov znotraj večinsko bele družbe, a so mnoge njene ugotovitve zelo splošljive tudi na ostale etnične manjšine. Linda je, kljub temu, da ničesar ne počne narobe, v Sloveniji primorana stalno poslušati izrazito enostranski javni diskurz o tem, da naj bi bila njena etnična skupina vir zla, kriminala in težavnih učencev. Po izobrazbi je socialna delavka in zato dobro pozna socialne problematike, ki pestijo slovensko družbo, npr. statistiko femicidov. Dobro se zaveda, da še zdaleč niso samo Neslovenci tisti, ki se poslužujejo kriminalnih dejavnosti ali imajo težave v šoli.

Še en primer drugačne obravnave na podlagi etničnega porekla je v intervjuju izpostavila Elmedina, ki je v srednji šoli pri eni izmed profesorice doživela nepravično ocenjevanje na podlagi svojega priimka. Skozi pogovor z mano je večkrat poudarila, da v življenju sicer nikoli ni občutila kakšne diskriminacije, ker je zelo nekonfliktna oseba, ta konkretna situacija pa se ji je močno vtisnila v spomin. V omenjenem primeru gre za mikroagresijo, natančneje za mikro napad, ki ga opisujem v teoretičnem uvodu. Profesorica slovenščine se je znotraj posameznega razreda, kjer je ni videl kak drug profesor, ki bi jo lahko obsojal, počutila dovolj varno, da je svoj odpor do priseljencev in njihovih potomcev izrazila skozi nepravično obravnavo dijakov. Iz opisa je razvidno, da je spise vsaj deloma ocenjevala na podlagi priimka oz. njenega

splošnega mnenja o nivoju znanja slovenščine določenega dijaka, ne pa toliko na konkretnem izdelku, ki ga je takrat dobila v pregled.

Tudi Liri, ki je sicer poudaril, da so ga Slovenci na splošno lepo sprejeli in da je deležen 'zlitvenega privilegija', je povedal primer mikroagresij, ki jih je bil v obdobju terorističnih napadov po Evropi, ko je bil srednješolec, pogosto deležen. Namigovanja, da je bil kot musliman s tistim dogajanjem kakorkoli povezan, niso tako zelo nedolžna, kot je videti na prvi pogled.

4.2. Občutek (ne)pripadnosti

To poglavje je skladno z zgornjim, saj se občutek nepripadnosti v Sloveniji dostikrat pojavi kot posledica drugačne, (slabše) obravnave otrok priseljencev, ki kot že omenjeno skozi celotno življenje dobivajo sporočilo, da niso dovolj slovenski in da ne spadajo v skupino »mi«. Občutka tujosti pa so pogosto deležni tudi v domovini njihovih staršev.

Kljub temu, da je Linda s Kosovom zelo povezana, prakticira islamsko vero, se drži albanskih običajev, tekoče govori albansko, si je med odraščanjem vedno želela zgolj albanskega partnerja ter si ga na koncu tudi poiskala, je ljudje, živeči na Kosovem, ne dojemajo kot eno izmed njih. Enako se ji dogaja tudi v Sloveniji, pa čeprav je tukaj rojena in se v slovensko družbo aktivno vključuje. Kot piše Sedmak (2018, str. 175), hčerke priseljencev v državi gostiteljici razvijejo t.i. hibridno identiteto, znotraj katere se elementi kulture staršev in kulture okolja med sabo združijo, na tak način pa nastane neka povsem nova kultura. Linda se identificira kot Albanka, hkrati pa dosti bolje obvlada slovenščino kot albanščino. Njene vrednote so specifična mešanica tako albanskih kot slovenskih, npr. močna povezanost s širšo družino ter postavljanje le-te na prvo mesto na eni strani in oddaljevanje od tradicionalnih spolnih vlog ter zavračanje avtoritete njene tašče na drugi. Tako kljub njeni samo-opredelitvi kot Albanka s Kosova prebivalci Kosova na Lindi vidijo lastnosti, zaradi katerih ni 'dovolj albanska'.

Svojo hibridno identiteto v nadaljevanju lepo ilustrira Elmedina, ki jo doživlja kot izjemno pozitivno in jo opiše kot »pravo mero vsega«. Izpostavi na primer, da je zaradi svojega črnogorskega porekla bolj živahna in sproščena oseba, po drugi strani pa jo je odraščanje v Sloveniji naučilo, da zna v neprijetnih situacijah bolj mirno odreagirati. Kljub sicer zelo pozitivnim življenjskim izkušnjam v Sloveniji pa je mogoče v manjši meri tudi pri njej zaznati občutek nepripadnosti - tako tukaj kot tudi v domovini njenih staršev. V njenem primeru je ta

vezan na jezik, saj se ji večkrat zgodi, da med sabo pomeša črnogorske in slovenske besede, ker je razlika med njimi dostikrat v eni sami črki, črke ć, ki je v Sloveniji ne uporabljamo, pa se enostavno nikoli ni naučila uporabljati. Črnogorci v njej tako vedno vidijo, kako zelo poslovenjena je, Slovenci pa, da njeni slovenskosti nekaj manjka.

Bojan omeni, da ni čisto prepričan o svoji pripadnosti: »[...] na koncu se še sam vprašam, katera domovina je tvoja domovina. Ali je ta, kjer si rojen pa kjer živiš ali tista, od koder prihajajo tvoji starši. V bistvu ne vem,« (intervju 2).

Alma v zadnjem intervjuju poudarja, da je Slovenija nesporno njen dom in da se tukaj dobro počuti, vseeno pa da obstajajo določene podrobnosti, v katerih se čuti drugačno, morda celo izključeno iz slovenske družbe. Kot največji faktor je izpostavila revščino v otroštvu in mladosti, v manjši meri pa tudi nošenje naglavne rute in preživljanje vseh šolskih počitnic v Bosni, medtem ko so slovenski sošolci s svojimi družinami hodili na raznorazne destinacije, kjer se niso ukvarjali s popravilom hiše. Smučarska šola v naravi je zanje posebno neprijeten spomin, saj so se prek nje zrcalili tako revščina v primerjavi z drugimi otroki, ki so povečini nosili smučarska oblačila dražjih znamk, ona pa ne, kot tudi kulturna razlika, saj v okolju, od koder izhajata njena starša, smučanje enostavno ni v navadi. Tako je bila seveda razporejena v začetniško skupino in bila tisti teden proti slovenskim otrokom prikrajšana v vseh pogledih. Včasih se sprašuje, kakšno bi bilo njeno življenje, če vojne ne bi bilo in tako njenim staršem ne bi bilo treba zapustiti domovine. Zaveda se, da bi ji bilo v ekonomskem smislu lažje, hkrati pa se tam nikoli ne bi počutila kot tujka.

4.3. Odsotnost očeta v otroštvu in mladosti

Zadnji štirje intervjuvanci so vsi rojeni v poznih devetdesetih, njihovi očetje pa so svoje družine v Slovenijo preselili z namenom umika pred vojno oz. od njenih posledic. Vsem je skupno tudi to, da so v Slovenijo najprej odšli očetje sami, tukaj delali in/ali hodili v srednjo šolo, kasneje pa uredili, da so se jim lahko pridružile še njihove žene z otroci. A tudi, ko je bila družina enkrat združena, moški niso mogli veliko časa preživeti skupaj z njo, saj so morali ogromno delati, da so jo sploh lahko preživeli. Gre za zelo tipičen pojav, ko moški v tujini zaslužen denar pošilja svoji družini v domovino, kjer je ekonomska situacija težja.

Prvih šest let svojega življenja je Liri očeta v glavnem videl samo po enkrat letno, ko jih je ta prišel obiskat na Kosovo. Potem, ko je uspel združiti družino, so nekaj let vsi skupaj živeli v

Sloveniji, nato pa je oče v Lirijevih najstniških letih spet odšel, takrat v Belgijo, ženo z otroki pa pustil v njihovem novem domu.

Tudi Elmedinin oče je v času, ko je hodila v OŠ, odšel delat v Avstrijo, tako da je bil redko doma. Tudi pred tem, ko je delal v Sloveniji, je po cele dneve fizično garal: »Tako da pač jaz njegove slike v svojem otroštvu nimam gluh nekaj veliko, a ne.« Zaveda se, da je vse to počel za svojo družino, da bi jim omogočil boljše življenje, a seveda ni pravično, da je bil primoran v tako krut način življenja. Opravljal je delo, ki ga Slovenci običajno nočejo, temu primerni pa so bili žal tudi zaslužki. Elmedina v kontekstu njegove odsotnosti pove tudi, da jo je zelo motilo, da je za nadzor nad njo pooblastil njenega brata, ki je to vlogo vzel zelo resno, na račun tega pa sta se dostikrat skregala. Liri in Elmedina oba tudi poročata, da sta zaradi očetove odsotnosti še danes veliko bolj povezana s svojima mamama, kot z očetoma.

4.4. Vlaganje denarja v nepremičnine v domovini staršev

Polovica sogovornikov je poročala o za delovne migrante zelo tipičnem pojavu, to je gradnja hiše v državi izvora. Kot piše Dalakoglou (2010, str. 772-773), le-ti v projekt gradnje vlagajo tako duševne, čustvene in telesne vire, kot tudi ogromne količine denarja, dela ter pozornosti, četudi se tja ne nameravajo preseliti nazaj. Hiša v domači vasi zanje ne predstavlja le fizičnega zavetja, ampak mnogo več; do neke mere jim olajša prisotnost v različnih sferah javnega in zasebnega življenja v domovini, na ta način pa lažje ohranjajo sorodstvene in druge socialne vezi z ljudmi, ki so sicer geografsko oddaljeni od njih. Prav ta razdalja pa jim po drugi strani omogoča, da hiše sploh gradijo in dokončajo, saj finančna sredstva zanje prihajajo iz tujine. Gradnja v domovini je dolgotrajen projekt, ki na koncu omogoči simbolno prisotnost ljudi, ki bi bili drugače preprosto odsotni – v domači vasi so tako 'prisotno-odsotni'.

V Bojanovi in Lindini družini se so lotili novogradenj, Almينا družina pa je obnovila v vojni skoraj povsem porušeno hišo. Vsi trije poročajo o tem, da so njihovi starši za ta projekt namenili večino svojih dohodkov in prihrankov, na račun česar so v Sloveniji živeli precej revno, tako v materialnem kot kulturnem smislu:

In primanjkljaj je v tem v bistvu, da morja videli nismo, starši tudi avta niso imeli, tako da na izlete nismo hodili in dejansko se je življenje sukalo okoli gradnje hiše v Makedoniji in temu je bil tut podrejen cilj življenja staršev. [...] Ta razdvojenost, ko so naši starši ves čas pogledovali z enim učen dol, proti rodnemu kraju in potem živeli za to, vse prihranke dol odnašali, gradili, tukaj zanemarjali sebe, otroke svoje. In v

bistvu to nas je tut prizadelo, a ne da, da smo mi, otroci, veliko manj napredovali generalno gledano. Am ... to se mi zdi, da nas je kar precej zaznamovalo (intervju 2).

4.5. Razlika v vrednotah in načinu razmišljanju med otroci in njihovimi starši

Tema, ki so jo v takšni ali drugačni obliki naslovili prav vsi moji sogovorniki, je tudi prepad med načinom razmišljanja med njimi ter njihovimi starši oz. celo vrstniki iz domovine staršev. Iz njihovih pripovedi je očitno, da zgodovinsko obdobje, država ter tip okolja (ruralno/mestno), kjer posameznik odrasča, pomembno vplivajo na njegove vrednote.

Prva pomembna razlika v razmišljanju je način vzgoje otrok. Elmedina in Bojan sta oba izpostavila, da so njuni starši skozi odraščanje veliko stvari naredili narobe. Povedala sta, da se o tem, kaj otrok dejansko potrebuje, niso poskušali poučiti, ampak so preprosto nadaljevali z vzorci, ki so jih bili v svojem otroštvu deležni sami, odnos s svojimi potomci pa tako osnovali na strahospoštovanju.

Je pa dejstvo, jaz mislim, da kljub vsemu se naši starši priseljenci niso kej veliko potrudili za svojo družino. Tako primitivno so razmišljali, se obnašali. Niso znali nič kej se pogovarjati o družini, niso spoštovali svojih otrok. Tako da hvala bogu, a ne, da je danes malo drugače, da imajo otroci že od majhnega neko spoštovanje – da se z njimi pogovarjamo, da jih upoštevamo (intervju 2).

Liri je odprl nekoliko drugačno temo, in sicer, da je zelo ponosen nase, da se je odmaknil od tipičnih albanskih vrednot in miselnosti, za katere pove, da so prežete z rasizmom, homofobijo in seksizmom. V Sloveniji se je naučil kritično razmišljati ter sprejemati vse ljudi, hkrati pa bo prvi v širši družini, ki bo magistriral. Tudi Linda izpostavi, da se z albanskimi vrednotami ne strinja v celoti, saj se močno opirajo na tradicionalne spolne vloge, ki iz ženske ustvarijo nekakšno služabnico moškim. Ob tem pove, da se med njo in sestričnami, ki so odrasle v državah EU oz. zahodni Evropi ter med sestričnami, ki so odrasle na Kosovu, pozna ogromna razlika v dojemanju spolnih vlog.

Linda in njena sestra imata obe partnerja, ki sta odrasla na Kosovu, tako da se s tovrstnim mentalitetnim prepadom soočata vsak dan, saj sta ta vajena, da jima kot moškima ni treba sodelovati pri gospodinjskih opravilih. Upata, da ju bosta uspeli čez čas 'prevzgojiti', da prevzameta bolj enakovredni vlogi.

Tudi Liri omeni razlike med sabo in nekaj let starejšima bratoma, ki sta na Kosovu živela vse do zgodnjih najstniških let, zaradi česar sta albanske vrednote prevzela v veliko večji meri, kot on. Pove, da so se na primer večkrat sprli, saj sta želela, da kot družina večino časa preživijo skupaj, Liriju pa je bilo pomembno tudi druženje z vrstniki.

Tako Toni kot Liri razliko v mentaliteti opažata tudi v starosti, kdaj imeti otroke ter pripombe na ta račun. Toni se je tekom odraščanja ogromno družil z vrstniki na hrvaškem podeželju, od koder izhaja in skupaj so se imeli zelo lepo. Kot odrasel pa je začel med njimi in sabo opažati velikanske razlike v načinu razmišljanja – oni so v tistem okolju ostali, sam pa se je že kot zelo majhen preselil v večje mesto in se tam ustalil. Danes, v zgodnjih petdesetih, ima odraslega sina, ki si postopoma gradi kariero, njegovi vrstniki iz Međimurja pa imajo vsi že vnuke. Zdi se jim čudno, da nekdo v poznih dvajsetih še nima ustvarjene družine, medtem ko je Toni mnenja, da s tem res ni treba hiteti. Z ljudmi, s katerimi si je bil nekoč blizu, tako danes razen lepih spominov nima skoraj nič več skupnega. V omenjenem primeru se mi sicer zdi, da gre razliko v razmišljanju prej pripisati razliki v tipu okolja (ruralno/urbano), kjer so odrasli in ne etničnemu poreklu.

4.6. Nezmožnost in nemotiviranost staršev za pomoč pri šolskih obveznostih

Alma in Elmedina sta kot pomembna faktorja svojega odraščanja v Sloveniji omenili še to, da sta se morali pri delu za šolo znajti brez starševske podpore, saj so bili ti zaradi fizičnega dela ogromno odsotni ali preutrujeni, poleg tega pa niso dovolj obvladali slovensko. Alma je sicer imela srečo, da sta ji pri tem lahko pomagala starejša brat in sestra, vendar pa to ni povsem enakovreden ekvivalent.

V osnovni sem imela tesnobo zaradi šole pa čisto sem bila boga takrat, res ful boga. Mene je skos želodec bolel. Skos me je želodec bolel, ampak po moje je bila to neka tesnoba. [...] A veš, se mi zdi tako, da če bi bilo doma tisto: »Okej, daj, pojdiva skupaj pogledat to snov,« da bi mi bilo potem lažje. Ne vem, ko si vprašan, recimo, ker takrat ni bilo, da te najavijo, da boš vprašan, ampak samo pač moraš [znati snov], ko te pokliče, a ne. Se mi zdi, da edino to je bil res tak precej kiks, no (intervju 5).

Pomoč, ki jima je manjkala, sta si vzeli k srcu in želita sami za svoje otroke to narediti drugače:

In isto, jaz sem imela situacijo, ko sem bila z bivšim in on je šel v Nemčijo živeti in je bila pol téma, da bi jaz šla isto v Nemčijo živeti in da bi midva skupi živela. Sem bila

jaz tako, pač: »Ni šans!« Da jaz svoje otroke dam čez to, da jim jaz ne morem dejansko pregledati tiste domače naloge, reči: »Tuki moraš to narediti, tuki tisto.« A veš, in sva končala [smeh] (prav tam).

4.7. Izkušnja revščine

Pet od šestih intervjuvancev poroča o izkušnji revščine v otroštvu, kar se ujema z ugotovitvijo (Zidar, 2019, str. 46), da so otroci z migrantskim ozadjem skoraj petkrat bolj izpostavljeni tveganju revščine, kot otroci brez njega. Prav vsem intervjuvancem je skupno dejstvo, da so (bili) njihovi starši delavci in/ali gospodinje. Iz tega razloga niso imeli visokih plač, potem pa je nekatere dodatno obremenila še obveza do finančne podpore družinskih članov, ki so ostali v domovini (stricev ter starih staršev intervjuvancev) in/ali gradnja lastne hiše v domači vasi. Alma in Elmedina obe izpostavita, da jima je bilo zaradi slabše situiranosti od ostalih sošolcev v otroštvu neprijetno, a da znata zaradi izkušnje pomanjkanja dandanes resnično ceniti vse, kar v življenju imata.

4.8. Jezik

Kar se tiče jezika, so intervjuvanci pripovedovali o za otroke priseljencev zelo tipičnem pojavu, in sicer, da znajo zaradi šolanja v jeziku okolja tega dosti bolje, kot materni jezik. Tudi v vsakdanji komunikaciji s starši ter sorojenci se običajno zgodi, da uporabljajo mešanico maternega jezika ter jezika okolja. Samo Linda je poročala o nasprotnem, torej, da z njimi govori le albansko, v telefonskih sporočilih z bratom in sestro pa tudi ona uporablja mešanico obojega.

4.9. Izbira (bodočega) zakonskega partnerja

Zanimivo se mi zdi izpostaviti tudi podatek, da so si štirje od šestih intervjuvancev dolgoročnega partnerja poiskali v osebi iste vere, trije izmed njih pa tudi istega etničnega porekla.

5. POVZETEK UGOTOVITEV IN PREDLOGI

Skozi poslušanje življenjskih zgodb mojih sogovornikov sem ugotovila, da so z življenjem v Sloveniji precej zadovoljni in da se tukaj počutijo najbolj doma, pa vendar ne spadajo zares sem. Domovina njihovih staršev za večino od njih predstavlja nostalgichen, varen in čudovit kraj, kjer so preživeli večji del svojih šolskih počitnic in kjer se lahko ponovno srečajo s svojimi sorodniki, ki jih ne vidijo pogosto. A kljub temu, da se tam počutijo tako domače in da lahko, kamor koli gredo, uporabljajo svoj materni jezik ter si z lokalnim prebivalstvom delijo verske običaje, tudi tja ne spadajo zares. Tako Slovenci kot domačini njihovih izvornih držav v njih namreč vedno znova vidijo malenkosti, ki odstopajo od njihove nacionalistične norme in jih potemtakem delajo 'tuje'. Ker so jih starši vzgajali v svojem jeziku in kulturi, hkrati pa so odraščali v drugi državi, je logična posledica, da so razvili t.i. hibridno identiteto, torej preplet obeh kultur. Po eni strani zaradi nje ne morejo ustrezati normi v nobeni od držav, po drugi pa se zavedajo prednosti pripadanja več kulturam hkrati: so večjezični, poznajo dva načina življenja in sistema vrednot ter si lahko tako izbirajo, kateri se jim zdi ljubši in primernejši.

Zaradi svojega etničnega porekla so v Sloveniji doživeli veliko mikroagresij ter predsodkov o ljudeh, ki izvirajo iz domovine njihovih staršev, pa tudi drugih oblik diskriminacije. Tukaj niso mogli odraščati povsem brezskrbno, pa naj bo to zaradi revščine, pomanjkanja pomoči pri delu za šolo, misli, da se bodo odselili nazaj v domovino staršev, nejasnosti, ali jim določena pravica pripada ali ne, skrbi zaradi zdravstvenih težav, ki so jih njihovi starši pridobili zaradi prekomernega dela ipd. V šoli so bili s strani vrstnikov večinoma lepo sprejeti.

Sogovorniki v svojih zgodbah pripovedujejo o univerzalnih izkušnjah priseljenskih družin. Štirje od šestih na primer povedo, da je v Slovenijo najprej prišel delat njihov oče, nato pa je uspel sem čez čas pripeljati tudi svojo ženo otroke, trije od šestih pa še, da je bil tudi po združitvi družine večji del njihovega odraščanja odsoten, ker je toliko delal. Prav tako trije od šestih omenijo, da so njihovi starši v vaseh, od koder prihajajo, zgradili hiše, kamor hodijo večinoma poleti, in si s tem omogočili simbolno, 'odsotno prisotnost' v izvornem okolju. Tri intervjuvanke poročajo tudi o tem, da zaradi šolanja v Sloveniji bolje obvladajo slovenščino ter imajo v njej boljši besedni zaklad, kot v maternem jeziku. Slovenščino v takšni ali drugačni obliki uporabljajo tudi za vsakdanjo komunikacijo s svojimi sorojenci – ena od njih prek telefonskih sporočil, ostali pa tudi, ko so fizično skupaj. Pri tem gre običajno za mešanico slovenščine in njihovega maternega jezika.

V nadaljevanju predstavljam nekaj predlogov, za katere se mi zdi, da bi ob izpolnitvi lahko pomagali populaciji otrok priseljencev iz držav bivše Jugoslavije ter njihovim staršem (in s tem celi družbi):

- 1.) Glede na to, da so moji sogovorniki (in še toliko drugih, ki imajo starše priseljence) večino ali svoje celotno življenje preživeli v Sloveniji, tukaj opravili šolanje, znajo jezik, so vajeni sistema, imajo tukaj večino svojih najpomembnejših ljudi, se čutijo zares doma ipd., jih tretirajmo kot sebi enakovredne ljudi. Ne nasedajmo politikam, ki nas želijo prepričati o lastni superiornosti ali manjvrednosti kake druge etnične skupine, saj so osnovane na lažeh in fantazijah. Če za to, da mi sami nekaj smo, res potrebujemo nekoga, ki ne dosega norm naše zamišljene skupnosti, to dokazuje, da pojem naroda stoji na trhlih nogah.
- 2.) Izogibajmo se uporabi mikroagresij, predsodkov in na sploh slabše obravnave posameznikov, ki izvirajo od kod drugod. Če to pri sebi opazimo ali nas glede tega opozorijo drugi, poskusimo tako vedenje ozavestiti in ga nehati izvajati.
- 3.) Predlagam, da pričnejo gradbena podjetja, čistilni servisi ter nasploh vsa podjetja, ki zaposlujejo večinoma priseljske fizične delavce, te bolj pošteno plačevati in jih ne gnati, da cele dneve garajo, saj to ni vzdržljiv način življenja - uničuje tako družinsko življenje kot zdravje delavcev. Njihovo dobrobit bi morali postaviti pred kapital.
- 4.) Menim tudi, da bi bilo otrokom priseljencem v šoli koristno nekaj ur tedensko omogočiti pouk v materinščini, kar v nekaterih evropskih državah redno izvajajo. Vsaj za najpogostejše zastopane etnične manjšine bi lahko izvajanje teh učnih ur omogočili v živo - vsekakor torej za učence, katerih starši prihajajo iz držav nekdanje Jugoslavije. Na ta način bi lahko kot reden del šolanja utrjevali tudi svoj materni jezik, saj Fnekateri intervjuvanci poročajo, da se ga nikoli niso sistematično učili – tako se v njem ne znajo dobro pisno izražati ali pa na primer ne razumejo razlike med črkama č in ć. O možnosti uvedbe pouka materinščine za otroke priseljence je lani stekla debata tudi v parlamentu, kjer so predlog, da bi se ta uresničila znotraj Zakona o uresničevanju kulturnih pravic pripadnikov narodnih skupnosti narodov nekdanje SFRJ, zavrnil (N1, 2024). Argumenti proti uvedbi so bili osnovani na nacionalistični ideologiji ter pomisleku, da bi učence to oviralo pri usvajanju splošnega kurikulum (prav tam). Menim, da tako dejanje vsekakor ne bi »uničilo naše kulture, našega jezika in našega naroda,« ter da bi bilo učencem in dijakom to celo v veliko pomoč in opolnomočenje, ne pa v breme.

- 5.) Predlagam, da se prav vsi ljudje pozanimajo o migracijah znotraj njihovih družin, saj se mnogokrat izkaže, da njihovi predniki tukaj niso prisotni že od nekdanj, ampak obstaja velika verjetnost, da so prišli od nekod drugod, kar poraja vprašanje, kdo je potem zares del določenega naroda? Ali ne moremo, če imamo vsi prednike od nekod drugod, enostavno tudi vsi pripadati?

6. UPORABLJENA LITERATURA

- Agamben, G. (2000). *Means without End: Notes on Politics*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Anderson, B. (1998). *Zamišljene skupnosti*. Ljubljana: Studia humanitatis.
- Anderson, C., & Kirkpatrick, S. (2015). Narrative interviewing. *International Journal of Clinical Pharmacy*, 38. Pridobljeno 20. 7. 2024 s <https://doi.org/10.1007/s11096-015-0222-0>
- Dalakoglou, D. (2010). Migrating-remitting-'building'-dwelling: house-making as 'proxy' presence in postsocialist Albania. *Journal of the Royal Anthropological Institute*, 16. Pridobljeno 15. 6. 2025 s <https://doi.org/10.1111/J.1467-9655.2010.01652.X>
- Dekleva, B., & Razpotnik, Š. (ur.) (2002). *Čefurji so bili rojeni tu: življenje mladih priseljencev druge generacije v Ljubljani*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti.
- European Commission. (b. d.). *Second-generation migrant*. Pridobljeno 14. 11. 2024 s https://home-affairs.ec.europa.eu/networks/european-migration-network-emn/emn-asylum-and-migration-glossary/glossary/second-generation-migrant_en
- Eurostat. (2025a). *Population on 1 January by age group, sex and country of birth*. Pridobljeno 4. 6. 2025 s https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/migr_pop3ctb__custom_16989149/default/table?lang=en
- Eurostat. (2025b). *Population on 1 January by age group, sex and country of birth*. Pridobljeno 4. 6. 2025 s https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/migr_pop3ctb__custom_16989217/default/table?lang=en
- Eurostat. (2025c). *Population on 1 January by age group, sex and country of birth*. Pridobljeno 4. 6. 2025 s https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/migr_pop3ctb__custom_16963162/default/table?lang=en
- Eurostat. (2025č). *Population on 1 January by age group, sex and country of birth*. Pridobljeno 4. 6. 2025 s https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/migr_pop3ctb__custom_16989336/default/table?lang=en

- Eurostat. (2025d). *Population on 1 January by age group, sex and country of birth*. Pridobljeno 4. 6. 2025 s https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/migr_pop3ctb_custom_16989729/default/table?lang=en
- Eurostat. (2025e). *Population on 1 January by age group, sex and country of birth*. Pridobljeno 4. 6. 2025 s https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/migr_pop3ctb_custom_16989801/default/table?lang=en
- Galbenis-Kiesel, T., & Philipp, C. (režiserja). (2011). *White Charity* [Dokumentarni film]. 2. 12. Pridobljeno 13. 6. 2015 z [white charity](#)
- Godfrey, C. (2015). *Transgender Men and Women Discuss the Politics of 'Passing'*. Pridobljeno 12. 6. 2015 s [Transgender Men and Women Discuss the Politics of 'Passing'](#)
- Halilovich, H., Hasić, J., Karabegović, D., Karamehić-Muratović, A., & Oruč, N. (2018). *Mapping the Bosnian-Herzegovinian Diaspora (BiH Migrants in Australia, Austria, Denmark, Germany, Italy, Netherlands, Slovenia, Sweden, Switzerland, and the United States of America): Utilizing the Socio-Economic Potential of the Diaspora for Development of BiH* (Končno poročilo). Pridobljeno 2. 6. 2025 z [MAPPING THE BOSNIAN-HERZEGOVINIAN DIASPORA – WB-MIGNET](#)
- Hoff, E. (2018). Bilingual Development in Children of Immigrant Families. *Child development perspectives*, 12(2). Pridobljeno 20. 6. 2025 s <https://doi.org/10.1111/cdep.12262>
- Ivanović, D., Jovanović, M. & Fritsche, F. (2016). Analysis of Scientific Productivity and Cooperation in the Republics of Former Yugoslavia Before, During and After the Yugoslav Wars. *Scientometrics*, 107. Pridobljeno 18. 6. 2025 s <https://doi.org/10.1007/s11192-016-1853-1>
- Kilomba, G. (2008). *Plantation Memories*. Münster: Unrast-Verlag.
- Kralj, A. (2008). *Nepovabljeni: globalizacija, nacionalizem in migracije*. Koper: Univerza na Primorskem, Založba Annales.
- LGBT National Help Center. (b.d.). *Glossary*. Pridobljeno 12. 06. 2025 s [Passing - LGBT National Help Center](#)
- Marok, N. (2013). *Roman 'Čefurji raus!': Pridobljeno ali izgubljeno s prevodom v bosanski jezik?* (Diplomsko delo). Pridobljeno 4. 7. 2024 s http://dk.fdv.unilj.si/diplomska_dela_1/pdfs/mb11_marok-nina.pdf
- Matković, D. (2021). *Zakaj ne pišem*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

- Mesec, B. (1997). *Metodologija raziskovanja v socialnem delu I: Načrtovanje raziskave*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.
- N1. (2024). *Koalicija umika predlog učenja materinščine za otroke priseljencev iz bivše SFRJ*. Pridobljeno 27. 6. 2025 s <https://n1info.si/novice/slovenija/koalicija-umika-predlog-ucenja-materinscine-za-otroke-priseljencev-iz-bivse-sfrj/>
- Orellana, M. F., Thorne, B., Chee, A., & Lam, W. S. E. (2001). Transnational Childhoods: The Participation of Children in Processes of Family Migration. *Social Problems*, 48(4). Pridobljeno 26. 5. 2025 s <https://doi.org/10.1525/sp.2001.48.4.572>
- Pajnik, M., & Bajt, V. (2009). Biografski narativni intervju : aplikacija na študije migracij. *Dve domovini*, 30. Pridobljeno 2. 12. 2024 z [dLib.si](https://dlib.si) - [Biografski narativni intervju](https://dlib.si)
- Pajnik, M. (2011). Narrating Belonging in the Post-Yugoslav Context. *Dve domovini*, (34). Pridobljeno 15. 11. 2024 s <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-I2HBPWOS/?query=%27keywords%3Dpolitika%27&pageSize=25&fpublisher=In%C5%A1titut+za+slovensko+izseljenstvo&language=eng>
- Potisk, M. (2013). Funkcija etničnih stereotipov v Vojnovičevem romanu Čefurji raus! *Slovenščina v šoli*, 16(1). Pridobljeno 3. 6. 2025 z [dLib.si](https://dlib.si) - [Funkcija etničnih stereotipov v Vojnovičevem romanu Čefurji raus!](https://dlib.si)
- Razpotnik, Š. (2004). *Preseki odvečnosti: nevidne identitete mladih priseljenc v družbi tranzicijskih vic*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta.
- Roberts, B. (2002). *Biographical Research*. Buckingham: Open University Press.
- Sedmak, M. (2018). Identities and Belongings of “Second-Generation Migrant” Women. *Dve domovini*, 48. Pridobljeno 14. 11. 2024 s <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-D8LPAHF0>
- Sedmak, M., & Medarić, Z. (2022). Anchoring, Feelings of Belonging, and the Complex Identities of Migrant Teenagers in Slovenia. *Studies in Ethnicity and Nationalism*, 22(2). Pridobljeno 18. 6. 2025 s <https://doi.org/10.1111/sena.12367>
- SiStat. (b. d.). *Prebivalstvo po državi državljanstva, petletnih starostnih skupinah in spolu, Slovenija, letno*. Pridobljeno 4. 6. 2025 s <https://pxweb.stat.si/SiStatData/pxweb/sl/Data/-/05E1008S.px/table/tableViewLayout2/>
- Skrbiš, Z. (2008). Transnational Families: Theorising Migration, Emotions and Belonging. *Journal of Intercultural Studies*, 29(3). Pridobljeno 28. 5. 2025 s <https://doi.org.nukweb.nuk.uni-lj.si/10.1080/07256860802169188>
- Sue, D. W., Capodilupo, C. M., Torino, G. C., Bucceri, J. M., Holder, A. M., Nadal, K. L., & Esquilin, M. (2007). Racial Microaggressions in Everyday Life: Implications for Clinical

- Practice. *The American Psychologist*, 62(4), 271–286. Pridobljeno 11. 11. 2024 s <https://doi.org/10.1037/0003-066X.62.4.271>
- Svetina, M. (2012). Stališča, predsodki in stereotipi. V T. Smolej (ur.), *Podoba tujega v slovenski književnosti. Podoba Slovenije in Slovencev v tuji književnosti: imagološko berilo* (str. 30–37). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Štok, K. (2023). *Kdo se boji gaserjev?* Pridobljeno 4. 6. 2025 z [Kdo se boji gaserjev? - RTV SLO](#)
- Urek, M. (2005). *Zgodbe na delu*. Ljubljana: Založba *cf.
- Urquhart, E. (2017). *Why Passing is Both Controversial and Central to the Trans Community*. Pridobljeno 12. 6. 2025 z [Why passing is both controversial and central to the trans community](#).
- Weisskirch, R. S., Guan, S.-S. A., & Lazarevic, V. (2021). How Language Brokering Relates to Empathy and Psychological Well-being. *Journal of Social and Personal Relationships*, 38(11). Pridobljeno 27. 5. 2025 s <https://doi-org.nukweb.nuk.uni-lj.si/10.1177/02654075211020407>
- Zidar, R. (2019). *Naš skupni dom: povezanost migracij in razvoja v Sloveniji*. Ljubljana: Slovenska karitas.